TRAKTAĆIK
Y
DISCVRS
KROTKI,
O
RZECZYPO-
SPOLITEY.

Jey rożnych kßtałćiech/ postánowieniu/ zacnośći / dostoieństwie / własnośći/ zátrzymániu y záchowániu/ zgubie/ y wykorzenieniu.

OD

Gerzego Lemki I. D. Prot: Apostol: y L. L.

Nápisány y wydány.

W LVBLINIE,
W Drukarni Páwłá Konradá, 1632.

Ná zacny Kleynot Ich Mśćiow PP.
HOSZCZKICH.

TRzy Lilie ná polu białym posádzone/
A czcze pole ná drugiey stronie zostáwione:
Vmiał záwße Dom Hoszczkich Oyczyźnie wygodźić/
Ze záwße táż vmiáłá tym cnotom nágrodźić.
Co że ták iest ná oko káżdy to rozsądzi
Bacząc/ gdy dotąd w Senatorskim wieczu sądzi.

Wielmożnemu Pánu/
Iego Mśći Pánu

ROMANOWI
NA HOSZCZV HOSZCZKIEMV,
KASZTELANOWI KIIOWSKIEMV, Włodżimirskiemu Stárośćie/ etc. Dżierżáwcy Wysogrodzkiemu/ memu Mśćiwemu Pánu.

PIſe Plutárchus W. M. P. o ſynách Pirrhuſá Krolá, ieſzcze w młodym wieku będacżych, niekiedy od Oycá ſwego, komuby z nich władza y Páńſtwo po ſobie zoſtáwić chćiał y miał, pytáiacych y wywiáduiacych ſię: ktorym iáko Oćiec madry Temu ktory naoſtrzeyſzy miecz ábo broń będżie miał, odpowiedźiał: czym znáć dał káżda władza, zwierzchność, y Páńſtwo nie tak látom, iako cnoćie, dżielnośći, dawáne y przyſpoſobione ma bydż, przyſpoſobiony y ćwiczony z młodośći pilnie, broń y miecz ma, tákowy mieć, ktory ná páńſkie zwierzchnośći, y iákiey gubernáciey ábo władzy ma bydż: áby

)(2 *ſprá-*

ſpráwiedliwośćia, mężnośćia, dźielnośćia, mądrośćia, y inſzemi cnotámi ſpoſobnie y przyſtoynie był przyćwiczonym y przyozdobionym. Co y mędrzec Cap. 6. mowi, Panowie ieśli ſię w ſtolicách y złotych Berłách kocháćie, kochayćie ſię w mądrośći, ábyśćie krolowáli ná wieki. y Senecá, Ieśli cheſz mieć wſzytkie pod ſwą moc, day ſię ſam rozumowi w moc. Wiele ich rządźić możeſz ieśli ćię ten rządźić będźie: Y ten ćię náuczy iáko co czynić maſz. Záczym będźie ten przyozdobiony, y wyćwiczony, ktory nie pierwey roſkázowáć będźie, niżeli pod poſłuſzeńſtwem bydź, ábo roſkázowániu podlegáć náuczyłby ſię, y ktory pierwey ſobie y ſwoim áffektom roſkázowáć y one miárkowáćby vmiał, ktoryby mężnośćia, dźielnonośćia, łáſkáwośćia, ludzkośćia, celował innych, & ſe hominem, diuina tamen poteſtate ornatum, bydź rozumiał, záczym diuina facere, ſermone autem humano, non ad libitum ſuperbè & furioſe, vmiał ſobie poczynáć. Co y Maſil. Ficin: ſentent: lib. Epiſtol: 4. wſpomina. Beatiſſimas fore Reſpub: (dicebat Plato) ſi aut Philoſophi dominentur, aut ſaltem qui gubernant diuina quadam ſorte vtantur & philoſophentur. Nihil enim peſtilentius eſſe poteſtate & audacia, quam ignorantia comitatur. Tales quoque ſubditos eſſe ſolere, quales magiſtratus. Tenże lib: 6. Nihil pernicioſius eſt in principe, quam ſi quam plurimi eum contemnant, vel oderint, vel nimis inuideant, Contemptus quidem ſcientia, grauitate, integritate vitatur. Odium verò innocentia & humanitate lenitur. Inuidia denique munificentiâ libertate magnificentiaque ſedatur. A ná trzy te rzeczy áby záwżdy pámiętał tákowy, iż ludźiom, iż według praw, y wolnośći, iż nie długie ábo wieczne pánowánie przełożeńſtwá y władzą ma mieć: á w prawdźie ſię kocháć, oney przeſtrzegáć, y nád wſzytko przekłádáć, áby słowo iego tákiey wagi było, iákowa

przyśię-

przyśięgá káżda bywa; pożyteczniey y przystoyniey też to vpátrowáć, beneficiis quam tectis ciuitatem sibi obstringere, & præstare in paruis domiciliis, magnos animos esse, quam in magnis humilia latere mancipia; *dárámi y podárkámi przyiáćioły sobie zátrzymawáć*, beneficentia *záś z nieprzyiáćioł spośabáć przyiáćioły: Y tak bywa* vt pro illo potius, quàm ab illo, sibi timebunt, *y owszem w więtszcy powadze y czći będźie miány, ániżeliby się onego obawiáć miano. Gdyż tedy wiele y śiłá potrzebá tym ktorzyby w Rzeczypospolitey ábo przełożonymi, potrzebnemi, y podległemi, kiedykolwiek zámyśliwáia, chca, y prágna bydź, tákowi, nie bez przyczyny Authorow rożnych o tych rzeczách, ábo cópisáli czytáiac ábo w kráinách rożnych będa cych sposoby y przykłády biorac ták wstępowáli. Z ktorych iákokolwiek choć máły scrypt o rożney gubernácyey y Rzeczáchpospolitych iáko opánuiacych y roskázuiacych, y onym podlegáiacych własnośćiách, cnotách, cwiczeniu, záchowániu niedostatkách, odmiennośćiách, y zgubie zá Instancya ludźi poważnych do Druku znowu podawszy pod Imieniem zacnie Wielmożnym W. M. P. ná plác wysyłam, iáko tego ktory też niemnieysza powaga, stárożytnośćia, dźielnośćia, zacnośćia Domu, męstwem, y wiernośćia ku Rzeczypospolitey cále záchowán i tákowym mieczem, y bronia ieśteś ozdobiony, a to z młodych lat oświadczeniem cáłey wiáry y życzliwośći ku Rzeczypospolitey záwsze wiernie pokazáney cnych Przodkow zawsze Rzeczypospolitey życzliwych, y w niey kocháiacych się náśláduiac, ktore madrośćia, Rycerskim męstwem, y dźielnośćia, nie tylko w domowych Podolskich, Wołyńskich okazyách, expedycyah*

dycyah

dicyách y potrzebách, ále y postronnych, Moskiewskich, Wołoskich, y Chorynińskich polách y kráinách oświadczone, y broń ábo miecz ten dobrze wyprawny, głośny, y znáiomy do tego czásu trwa, y trwáć będźie w długie wieczne czásy, ktore mnie wyliczać ták iákoby gwiazdy ábo piasek morski liczyć trudno, y tego nie potrzebuia. Co káżdy może ná oko widźieć, do czego przyszły à teneris asuescens *tákie cnoty, y dźielności W. M. P. zá ták wierne odważne, szczere, y życzliwe posługi ku Pánu, y Rzeczypospolitey, y iáka nagrodę odniosły, bo od máłych Vrzędow iáko Przodkowie od kilku set lát sobie poczynáli: y postępowáli W. M. P. nic nie opuściwszy, torem tym idac do tegoś przyszedł, że stołek Senatorski y Rády Koronney, Pradźiádow, Dźiádow, y Oycá rodzonego w tych kráiach dobrże mieczem y dźielnośćia, y męstwem zárobionych y zásłużonych ośiadł, y do tego od K. I. M. mile y życżliwie ż łáski y chętliwie dány y ofiárowany trzymasz, y onym poki párka nie przetnie świećić będźiesz, y choć sam ieden iáko rośczka* radicis Dauid *ż tey przezacney Familiey ieszcześ y żostawasz pozostáły, mocen ten ktory świátem y żywotem ludzkim kieruie, y on żniczego zrządźił y stworżył możnośćia y władza swa ieszcże cne potomstwo, na cześć y ná chwałę Imenia swego świętego, iáko Abrahama, Zácháryasza, Annę y Elzbietę święta poćieszył, W. M. P. poćieszyć ktoreby ieszcże kraiom tamtym y Rżecżypospol: długo świecżac, tymże kraiom y Rżecżypospolitey y Panu służyli, wiary y sławy dotrżymawali. Cżego ia wiernie W. M. P. zyczę, y ten máły* & exiguum munus qualequale illud sit *W. M. P. y ż posłu-*

gami memi ofiarowany ode mnie, iako pierwszy wdzięcznie y mile przyiawszy mnie w teyże łasce y chęći Pańskiey swey będźiesz chować raczył. Życząc W. M. P. wieku Oycowskiego, abyś tych lat y wieku szędźiwego, w dobrym żdrowiu, błogosławieństwie niebieskim wiecżnym, y doczesnym, źiemskim, y we wszelakich pomyślnych pociech od tego ktory wszytko w ręku ma doczekał, miał y otrżymał. Dan w Lublinie dnia 23. Kwietnia. Roku Pańskiego, 1632.

W. M. P. záwsze życzliwy
y służyć rad.

GERZY LEMKA, *I. D. Prot: Apostol. y LL.*

PROEMIVM.

Iż káżda zwierzchność ieſt y właſny początek ſwoy ma od P. Bogá / mamy temu bez wątpienia wierzyć. Iáko o tym Apoſtoł piſząc do Rzymian świadczy / *eum diuinæ ordinationi reſiſtere, qui poteſtati reſiſtit.* Abowiem Stworzyćiel wſzytkie° świátá / *qui omnia numero, pondere & menſura effecit, vniuerſa rectè ac ordine diſpoſuit,* ieśliby ſie co iákim ſpoſobem miáło do nierządu / cokolwiek iedno będźie ná ſzerokośći tego świátá / *totum hoc: omne corruet.* Ieſt tedy porządek *rerum diſſimilium, accomodatis inter ſe locis quædam compoſitio,* ktora rzeczy iednoſtáyne / *æqua proportione coniungens pulchritudinem creat diuinæ ſapientiæ maximè conuenientem.* Przetoż w tych ſpráwách / *quæ aliquo ex ordine collata ſunt, ſumma, ima, & media cernuntur, atq; alia aliis innixa & tanquam annullis quibusdam inter ſe connexa & apta conſiſtunt.* A nie tylko to widźiemy w tych rzeczách / *quæ ſenſu percipiuntur,* ále też y w tych / *quæ intelligentia & mente complectuntur.* Abowiem y niebo nawyżſze / *arcens & continens cæteros, omniaq; ſuo ambitu comprehendens,* wiecznym ſwym biegiem wſzytkie rzeczy záchowuie. A nie tylko táki rząd ieſt / ná źiemi ále *in Angelorum quoq; choris ſua quibusq; munera diſtributa ſunt,* ktoremi *ſuperiores inferiori-*

rioribus diuinæ prouidentiæ commiſſa ennunciant, illoſq́ʒ ſplendore cœleſti illuſtrant, quo ipſi à Deo illuminantur. Ani to ieſt rzecz wątpliwa/ iż choćiayby był Adam przeſtał ná roſkazániu Páńſkim/ przećie iáko Auguſtyn świety mowi/ byłáby nád ludźmi zwierzchność tákowa/ nie ktoraby iáko ćiężką niewolą zá ſobą wiodłá: *ſed quæ naturæ conueniens eſſet:* záczymby ono złączenie ludzkiego towárzyſtwá/ *& rerum ordo ac viciſſitudo conſeruaretur.* Gdyż tedy Pan Bog wſzytkich rzeczy porządkiem ieſt/ *& virtutes rerum è diuino illo fonte emanant,* pewnie tenże/ y káżdą zwierzchność roſkazánia inſzym podawa/ do ktorey/ ludzka wielkość iáko do głowy/ y do początku náwraca ſie. Ale mowiąc o zwierzchnośći Boſkiey/ ſkądże lepiey/ *quam à diuinis libris fidem & authoritatem petimus.* Jáwne ſą ſłowá/ ktoremi P. Chryſtus ná pytánie Piłatowe odpowiedźiał. *Non haberes poteſtatem aduerſus me vllam, niſi tibi datum eſſet deſuper.* Czytamy też y to w przypowieśćiách Sálomonowych/ gdźie mowi ſam o ſobie Bog wſzechmogący. *Meum eſt conſilium & æquitas per me Reges regnant, & legum conditores iuſta decernunt, per me Principes imperant ac poteſtates decernunt iuſtitiam.* Co y Sámuel/ gdy nie był ſłuchan od ludu/ zali nie miał tey odpowiedźi świetey/ iż Zydowie nie onego ſámego wzgardźáli/ ále Bogá nawyżſzego/ ktorego on był ſługą. A przeto/ ktorzy ſą poſłuſzni Krolom ábo Przełożonym/ *parent diuinæ legi:* á ktorzy ſie im ſprzećiwiáią/ *diuinæ ordinationi*

nationi resistunt. A ieśliby był kto tákowy / coby to rozumiał / áby P. Bog o tych rzeczách świeckich nie miał pieczey / ábo stáránia / niechay to wie zápewne / że sie ná tym bárzo myli / bowiem on chowa w tych wszytkich rzeczách / ktore dla człowieká spráwić ráczył nieodmienny porządek. A iákożby też nie miał bronić tych / *quos sibi similes & sui gratia generauit?* Abowiem P. Bog ná tym świećie iest / iáko Hetman nád Woyskiem / ktory ma insze Rotmistrze / insze poruczniki / insze dźieśiątniki / sam iednák wszytkim rostázuie. Tákżeć też y ten naywyższy Bog nász Oćiec / *totum corpus vniuersitatis ipse regit, & vniuersali ac æterna mente gubernat.* A iáko ludźie są pod mocą Krolow / ták też Krolowie są pod mocą iego / iáko o tym *Horatius* pisze.

Rerum timendorum in proprios greges:
Reges in ipsos imperium est Iouis.

Ták też nas vymuie niektory wstyd przyrodzony / ábyśmy záwsze mieli w vczćiwośći Krole / ábo przełożone swe / *quos agnoscimus tanquam è cœlo demissos aut aliqua diuina authoritate confirmatos.* Acz tedy prozno ludźiom przyrodzenie nic nie dáło: áni też temu wierzyć mamy / áby Bog wiedźieć o tym nie miał / gdy ktoremu Páństwu okrutny Krol panuie / y owszem to rozumieć mamy / że zá złośći ludzkie on mu sam dopuśćił pánowáć / iáko Job o tym wspomina. *Facit, inquit, hominem Hypocritam propter peccata populi.* Y v Ozeaszá nápisano. *Dabo tibi regem in furore meo* tákże v Izáiaszá. *Assur vir-*

 ga

ga furoris mei, & baculus ipse est, ad gentem fallacem mittam eum. A też okrućieństwo nie tylko dla złośći Tyrannow/ Pan Bog przepuszcza/ iáko dla nieprawośći y vporu ludzkiego/ przetoż sam iáko nayspráwiedliwszy Pan podobnego Krolá podawa. Ani ináczey máią bydź rozumiáni Tyrannowie/ (*vtrum rectè dicatur*) iedno / *tanquam tortores, & tanquam mali Dæmones, quorum potestatem Sancti Doctores iustam esse confirmant: sed iniquam voluntatem.* Ták iáko Attyllá on Węgierski Krol okrutny/ zwał sie bydź biczem Bożym. Tákże Támerlánes / kiedy był pytan / przeczby táksiey okrutnośći záżywał / nád tymi ktore zwyćiężył : odpowiedźiał. *An ignoratis me hominem non esse, sed iram Dei?* A wszákoż mamy też to wiedźieć/ iż ludźiom Chrześćiáńskim nie roskazano tego/ áby tákim Krolom posłuszni byli/ ieśliby im roskazywáli nie podług woley Bożey / *quæ omni humana institutione potior esse debet ;* tákiego Tyranná brzemię nieznośne / ieśliby nie mogło bydź zepchnione z rámienia ludzkiego/ máią sie vćiec *ad vota summi illius Rectoris,* w ktorego ręku iest serce Krolewskie / á on ie sam kiedy chce odmieni. Ani w tym żadnemu wątpić trzebá / ieśliby on sam rozumiał bydź to swego ludu z pożytkiem : iż on Tyránná z pośrzodku wyrzući/ ábo iego one srogośći záhámuie/ ktory y on lud Zydowski z ręku Pháráonowych wyrwał/ Aswerusá onego okrutność zniosł y vspokoił/ y hárdość Nábuchodonozorowe vskromił y zwątlił.

ROZDZIAL I.

BOG wßechmogący y miłośierny wßelkiego przyrodzenia ſtworzyćiel/ áni on / áni ſámo/ ná prozność nic nie czyni/ ſtworzył one/ przyozdobił/ ziednoczył/ záchował/ ábowiem dobry ku wßelkiemu dobremu/ mądry ku porządkowi/ ſpráwiedliwy do czynienia ſpráwiedliwośći / świątobliwy do pobożnośći wykonywánia/ ßcześliwy do odźierzenia y zátrzymánia ßcześćia.

WSzelkie bowiem towárzyſtwo y ſpołkowánie / ieſt vczynione ku iákiemu dobremu. a Żádnego dobrá/ bez towárzyßá/ nie ieſt dobre mienie. b Abowiem omnis ratio & institutio vitæ adiumenta hominum desiderat. c Spolkowánie bowiem ieſt/ dextras sibi dare. d Aby też iedni drugich pobożnośći náuczáli/ á pobożność roſkázuie nam : ábyſmy z ſobą przyległe á pográniczne/ & contiguas domos habeamus. e A ták ſpołkowánie dobre/ Bogá/ od ktorego poßło / ćießąc/ ſławi/ vweſela y chwali. f

a *Ariſtot. Polit.1.*
b *Senec. Epiſto. 6.*
c *Cicer. lib. 1. offic.*
d *Auguſt. in Epiſt. ad Gal.2.*
e *Stigelius.*
f *Chriſoſt. in Epiſt. ad Hæb. Homil. 25.*

ROZDZIAL II.

BOG/ przyrodzenie / wrodzona żądza/ á chćiwość/ poduſzczenie vczćiwego/ y nie porządne° przyiaćielſtwá / y ſpołkowánia wdźięczność / zobopolny á iáwny pożytek/ żądza pánowánia/ poddáńſtwá ſpokoyność/ ćichość y ſkromność/ doſkonáłe błogoſłáwieńſtwo / przyczynámi ſą/ z ktorych miáſto/ to ieſt ludzka przyiáźń y ſpołkowánie

g Plato in Nem.
h. Lipsi. lib. 2. Epist.
i Gregor. lib. 12. Moral.
k Augu: lib. 5. de Ciui. Dei cap. 2.
l Genes. 2.
m Eccles. 4. & 9.
n in Psal.
o Arist. lib. Pol.
p Cassiodor. lib. 1. c. 2.
q Hieronimus.

g porządek sposobny námowiony h przystoyne przyiacielstwo i sposob żyćia/ dostátki ludzkie k á iednym słowem Rzeczpospolita postánowiona iest.

Nie dobrze bowiem iest sámemu człowiekowi. l Ale lepiey dwiemá pospołu/ máią pożytek y skutek towárzystwá swego. m A piękne y wdźięcznie gdy bráćia z sobą mieszkáią w zgodźie. n Gdyż człowiek iest animal politicum & sociale o tedy ktory sie chroni miástá/ ábo bestyią okrutnośćią/ ábo człowieká świątobliwośćią przechodźi. p A złego kto nie widźi/ żaden nie zgáni/ á gdźie sie nie obawiáią ná gánićielá/ bespieczniey nádchodźi zwodźićiel/ y wolniey grzech sie popełnia. q Naybespiecznieysza/ tedy iest kondicya poddánych/ gdźie żyią pod spráwiedliwośćią y słusznośćią rządźićielá. Cassiodorus.

ROZDZIAL III.

Rzeczpospolita tá iest/ porządek/ y społkowánie roskázuiących/ y słucháiących/ pod iákimkolwiek páństwem/ iednemyż práwy/ ku pospolitemu dobru/ z przyrodzenia y zwyczáiu zebrána/ y zá zezwoleniem przyrodzonym vmiárkowáne/ pospolitowánie y obcowánie.

A Tak Apostoł mowi/ nie tylko Przełożeństwo/ ále też y poddáństwo/ posłuszeństwo/ cześć/ vczćiwość Krolewska/ práwá/ kary/ Pobory/ Podatki/ Cłá/ boiaźń/ ꝛc. ile wszystek ten stan bydź Boskim sporządzeniem iego posłuszeństwo/ y poważność/ wszem w obecz ku dobremu/ dla gniewu/ sumnienia obrony/ błogosłáwieństwá/ y spolney miłośći świątobliwie postánowiony/ iáko sie pokázuie do Rzymian 13. y Piotr święty Apostoł roskázuie/ (áby było społkowánie dobre) poddáństwo/ swym przełożonym/ bądź wyższym iáko Krolom/ Monárchom/ bądź też mnieyszym vrzędnikom iáko Pánom/ y innym ná to wysádzonym á to dla Bogá/ ku dobremu/ dobrym

brym y złym. A ták z tegoż społkowánia y obcowánia zezwoleniem przyrodzenia vmiárkowánego wyrzucamy y odłączamy zboyce/ łotrostwá/ ábowiem y ci áczkolwiek obowiązek sámi z sobą máią/ pod iednego mocą ku dobremu żyćiu sobie/ ále non præuia ratione, á ták iż do Rzeczypospolitey nie należą żadnego práwá do práwego towárzystwá y społkowánia nie máią/ skąd zátym idźie/ fides latronibus data vel pactum pro capite precium non reddendum esse. Primò. Quia nullum ius habent ábo Rempublic: sed quasi banniti & ex communicati sunt. Secundò. Quia non iisdem legibus fungi sinuntur, quibus hostes captiui, aut liberi, nec vlla belli iura cum illis communicantur. Tertiò. A prædonibus & piratis captum leges patiebantur nec libertatem ammittere, & testamentum condere & omnes actus legitimos obire, id quod iurè gentium illi amiserunt, qui in hostium manus peruenerunt.

ROZDZIAL IV.

BEZ tego porządku własna iest ἀταξία *nulla domus*, żadne Miásto/ Rodzay/ áni ludzki naród zostáć/ áni wszelkie przyrodzenie / áni náwet sam świát może bydź. u Jest bowiem obowiązek y duch żywiący wszelkiey rzeczy/ y spraw ludzkich. x Jest dobro napotrzebnieysze y napożytecznieysze. y Jest βίος τῆς πόλεως duch y żywot miástá z A náostátek w wszelákich rzeczách porządek iest napieknieysza cnotá/ á wszelkie sporządzenie piekne. a

u *Cic. 4. de leg.*
x *Senec. 1. de Cle.*
y *Aristot. 1. Pol c. 3.*
z *Lib. 4. c. 8.*
a *Aug. de vera religione.*

ROZDZIAL V.

POrządek táki / y towárzystwo przystoyne/ á dobre stawa sie/ á postánowiony y záchowány bywa: gdy roskázuiący/ y poddáni sposobni

y po-

y podobni sobie są/ ábo z przyrodzenia/ ábo z práwá/ Boskiego/ ludzkiego/ mieyskiego/ ábo zwyczáiu/ *vel per diuersum officium quod sustinent, per quæ fortunæ bona.*

WSzelkiego bowiem rządzenia fundáment iest recta ratio, ná ktorym ieśli Rzeczpospolita záwisłá/ dobra iest y pożyteczna/ á ktora tego nie ma/ złá á niezbożna iest. b Abowiem trzebá temu/ ktory chce być przełożonym/ doskonáłymi y swobodnymi cnotámi/ ktore z zwyczáiu pochodzą przyozdobionym y obdárzonym być. c Stąd bowiem prawdźiwie sądzą/ záslużyli godnośći y czći/ ábo nie/ ten ktory ná nie iest wysádzony y obrány. d Y owszem godnośći y dostoieństwo tym ktorzy nie są tego godnymi/ pobudką stawiáią sie do kárániá. e A ráczey godnośći tákowych máią sie zbrániáć ći/ qui impares se esse agnoscunt. Ktorzy temu nie zdoláią. f Pożytek tedy dobrego społkowánia iest/ vt præesse non audeat is, qui subesse non didicit nec obedientiam subiectis imperet, qui illam prælatis non nouit exhibere, g

b Plato in Dial. Pol.
c Arist. 1. Poli. c. 8.
d Plin. Iun. lib. 1. Epi.
e Chrysost. super Matt.
f Gregor. in regim.
g Grego. in Dialo.

ROZDZIAL VI.

NIe łátwie bowiem máią być przypuszczone białegłowy/ ktore przyrodzony obyczay ábo sposob/ płći mdłość/ cnot niedostátek/ żądz y spraw niestáteczność/ Boża y ludzka poważność/ zwyczáiu rzadkość/ vrzedu rożność/ przykłádow niepráwość/ przypadáiąca potrzebá: áni w domu/ we wśi/ áni ná krolestwie przełożyłá.

ABowiem páństwo/ moc iest mężowá/ iey záśie vsługá. h iey poddáństwo. i bowiem naczynie słábe/ k we wszytkim posłuszne/ iáko Pánu/ iáko głowie. l iest ćiáło nie swoie/ ále mężowe/ & eius caro quam vir nutrit fouet. m y nie odkrytą/ ále nákrytą/ y záslonioną ma mieć głowę. n Mąż obrázem y chwałą Bożą/ oná mężową. o Poszłá z mężá y dla niego stworzona (Abowiem tylko pomoc

h Gen. 3. v. 16.
i Petr. 1. v. 15.
k v. 7.
l Eph. 5. v. 22. 23.
m v. 28. 29.
n 1. Cor. 11. v. 6.
o v. 7.

moc mężowa p) prawem przyrodzonym podleyszá. q A nád to Apostoł/ Piotr ś. tylko o Krolách y podleyszych zwierzchności Xiążętách wzmiánkę czyni/ nie o Krolowách. Abowiem naprzod sámá od szátáná roskoszámi y żądzámi się vwiodłá/ z ktorą wietsze niezgody/ y nienawiści/ á niżeli z mężem miewa. r Máią milczeć ná schadzkách/ biesiádách/ á coby mieli mowić y wiedźieć/ máią się od mężow vczyć y bádáć. s Gorsze są złe nád Bázyliská y wężá. A nád to przyrodzenie mężkiey płći/ bárźiey nádáło sposobnieyszym bydź do rządzenia/ y do roskázowánia/ niż biáłogłowskiey. t A ták rządźić iey y roskázowáć przyrodzenie nie dopuszcza. u Abowiem ná dobre/ są niecnotliwe/ á złego wszytkiego sprawce naywietsze. x Jest potrzebne á vstáwiczne złe/ máią tedy bydź nie w mieyskich spráwách/ ále domowych robotách rostropne y dowcipne. Abowiem zá biáłegłowy rządzącey/ krolestwo/ y páństwo złe iest. y Niestáteczna bowiem y odmienna záwsze niewiástá. z O ktorey to tylko wierzyć mamy że raz vmrzeć ma. a Tá tedy áni náuczáć áni świádczyć/ áni sądźić/ á tym więcey/ áni rządźić y pánowáć może. b Gdy tedy Domekrytus y Anonimus byli pytáni/ dlaczegoby małe żony poieli sobie? miedzy wielą złym/ to coby mnieyszego obráć było/ woleli/ odpowiedźieli. c A ták Protágoras zwykł mawiáć/ że nieprzyiácielowi swemu nic gorszego nie mogł vczynić/ y wyrządźić/ iedno gdy mu corkę swoię dał. Naostátek ieśliż Adámá/ Sámsoná/ Dawidá/ Lotá/ Sálomoná y inszych wielu biáłagłowá zdrádźiłá/ y zwiodłá. A ktoż teraz może bydź bespiecznym?

p v. 9.
q v. 14.
r ad Tim. 2. v. 10. vsque ad 13.
s 1. Cor. 14. v. 34.
t Arist. lib.
u Pol. c. 8. 1. Senec. 8.
x Eurip. in Med.
y August. sup. ioan. tract. 2.
z Virgil. Æn. lib. 4
a Anti. apud Stob.
b Aug. in q; s: ex vtro testa.
Spe. Sax.
c Plut. in Paric.

ROZDZIAL VI.

ANi też dopuszczeni máią bydź szaleni/ od rozumu odchodzący/ lunátycy/ głupi/ ślepi/ głuszy/ y niemi.

GLupi bowiem szczęścia záżywáć nie może. a A bogáctwá ná proźność mu się przydádzą. b zwad/ y rosterkow są przyczynámi. c Żadnego sposobu y miáry nie vżywáią w dostátkách/ ktorego drugi raz owego potrzebuią/ zá żądzámi idąc. d Jeśli bogáty/ iest niewolnikiem złotá. e Abowiem co może bydź gorzey á głupiey iáko iudicare peruersè de rebus, stultitiæ perperam deliberare; vti nequire præsentibus bonis: in falsam adduci opinionem de his quæ ad vitam sunt

a Pro. 26.
b c. 17. v. 6
c ca: 18: 6.
d Plat: in conui: 7. Sa.
e Soerc: apud Stob

bone.

f *Arist. de virtu: & vitio diuis.* honesta & bona. Naśláduie bowiem nieostropnośći nieumieietność/ nieobyczaynośći/ zápámiętánie niewstrzemięźliwośći ruscititas & obliuio. f A czym więtsza iest moc/ y poważność/ tym szkodliwsza/ ieśli ná złego y ná głupiego przypádnie. g Est ergo sapienti seruire, libertas, stulto imperare, seruitus. h

g *Eras. in Epist.*
h *Hier: in Epi: ad Simpli.*

ROZDZIAL VII.

Ani z pokalánego łożá zrodzeni.

Ktorymkolwiek bowiem z Oycá y z mátki wrodzona iest iáka zmázá/ z tákowymi/ poki żywi niezmázána y nieznośna iákaś nieszláchetnośći sromotá/ y wádá spolkuie/ quæ increpare volentibus in promptu magnopere sunt. a Niebespieczne sa tákowych successiæ, w ktorych zárowne sa vczestnikámi nieuczćiwie zrodzeni synowie. Sa bowiem podczás śmielszy/ y do wystepku popedliwszy/ częstokroć pokolenie/ płod przyrodzony y własny wygubić zámyśláia/ áby przodek otrzymáli. Ták Ismael Izááká prześládował: Abimelech nie dla czego inszego śiedmdźieśiat Bráciey zámordował. b Nie wnidźie tedy Syn nierzadnicy do świątnice/ áż do dźieśiatego pokolenia. c Ani sie godźi w Rzeczypospolitey pánowáć tym/ ktorych rodzáiu/ wyiećie odpedza y spiera. d Niespráwiedliwieby było y to/ niecnotliwie zárażliwie/ á z tego przykłádu odrodkow/ ábo wyrodkow ważyć/ czćić/ szánowáć y wychowywáć. e

a *Plut. de libero educatio.*
b *Iudic. 6*
c *Deu. 23. v. 2.*
d *Politi. 3. Cap. 3. Aristotel.*
e *Casus libro 4. c. 6.*

ROZDZIAL VIII.

Ani młodźi w lećiech ábo w obyczáiách.

Nieprzykre sie y nieznośne zda tego Páństwo ábo przełożeństwo/ ktoremu pánowáć lá á dopuszczáia/ áni sie więtszym y wyższym zna/ zwłaszczá gdyż tym cześć y podczćiwość dostawa/ gdy mu lá tá pozwaláia. a Ozdobny y wdźięczny iest rozsadek z grzybiáłośći y wdźięczna á miła stárego madrość/ y świádomość/ pochwały godny bywa rozmysł/ y rádá iego. b Abowiem biádá temu Krolestwu/ ktoremu dźiećie przełożonym iest y pánuie. c Rády bowiem stárych / sa

a *Ari. lib. Pol. 4. 24.*
b *Ecclesi. 5. v. 7. 8.*
c *Eccl. 38.*

drzewcámi/

drzewcámi/ y kopiámi młodym ludziom. Plut. w nich doskonáła myśl iest & intelligentia d Et corporis tantum infirmitas, mentis autem sobrietas. e A ták pomoc młodych / rádą stárych / moc y władzą máią. f K temu miedzy wielą młodych ludzi/stáry gdy śmiáły bedźie/lepszy iest. g Ták Solon młodźieńcá choćby namedrszym sie zdał od zwierzchności/ y pánowánia odłączał. h A Gorgiás vchodząc/ y máiąc sześćdźiesią/ ty y śiodmy rok żyćia swego / gdy był pytan dla czegoby ták długo żył: nie mam o cobych sie miał ná stárość vskárżáć: odpowiedźiał. i.

d Ari.lib. 7.Pol.16. e Liu.li.3. f Eurip.apud Plutarch. g Eurip. in And, h Stob. ser. 112. i Cic.lib. de Sene.

ROZDZIAL IX.

A Ni niewolnicy/sludzy/ áni cudzoziemcy/wolny y swobodny bowiem (ktory rządzi) má bydź/á ktorego przyrodzenie niewolnikiem vczyniło: tego slusznie od zwierzchności pánowánia odsądziło.

IEst bowiem niewolnik żywa máietność/ á ktorego przyrodzenie tákim vczyniło/ w inszey władzy iest/ a Jest część páństwá/ iákaś oddźielona. b Poddáni bowiem/y prostácy/rzemieślnicy/rátunkiem y pomocą są ludzkim/ do tego sposobnemi/ & inuenti ad eos vsus, qui viros dedecent d Żaden obcego narodu/ pánowánia łátwie znośić nie może e gdyż práw y obyczáiow páństwá tego nie świádomi/ ita vt viuere prius desinant, quàm vitam alienam discant. niewierni pod czás sie stawáią/ swego y swoich pożytkow bárziey przestrzegáią / vrzedy y dignitárstwá/swoim rozdawáią/y przysposobiáią. zapłáty zá zasługi poddánym ábo nie oddawáią/ ábo odwłaczáią: cum sociis imperii facilius dissentiunt: nihilque rectum ab aliis quàm à suis putant: ábowiem im nie ták przychodnia/ iáko swego rodzáiu Rzeczpospolita sie podoba / ad cuius normam omnia dirigere studeant. Jest tedy trudno/ y niepodobno ludźiom wolnym/ y zacnemi práwy á swobodámi y wolnośćiámi/ nádánymi y ozdobionymi pod niewolą bydź. f Wolność bowiem virtutis nomen est, seruitus autem maliciæ. g Abowiem Bog roskazał zwierzchność y przełożone z bráciey swey obieráć/y Krolá niestánowić/áni náznáczáć/ ktoryby z inszego pokolenia był. h

a Arist. lib.1.Pol. c.3. b Cap.4. c Cap.6. d Euri.apud Stob. e Curt. lib.7. f Epime. apud Diog. lib.1. g Epic.apud Stob h Deutor. 17.15.

ROZDZIAL X.

ANi sromotą ábo iáką złą sławą zelżeni / y po-
kaláni / iáko krzywoprzysiężcy / y od przysięgá-
iący się / ktorzy ácz przysięgáią / á według
przysięgi się nie spráwuią / *magestatis rei*, wywołán-
cy / bánnici : á nádto wszyscy inszy rzemieślnicy nie-
vczciwi / hultáie / y włoczęgowie *etiamsi aliquando*
a Psal.14. b Iosue 6. *prætextum nobilitatis* bogactw ábo też vmieiętno-
22. & 9. ści / y rostropności / *habeant*.
18.

c Exo.20 KTo ż bowiem wnidźie ná gorę Páńską? iedno ktory nie przy-
7. Leu.19. śięgał ku szkodźie bliżniego swego. a Przyśięgi słuszne máią
12. Deu.5 bydź w swoiey mierze záchowáne, y zátrzymáne. b Dlatego
11. Mat.5. skáràny Iechoniasz krzywoprzyśięscá / Ezech. 17. Sául tákże / 1. Reg. 14.
33. Mala. srodze zákázuie krzywoprzyśięstwa. c Ieden przećiw drugiemu złego
3. 5. nic niech nie myśli w swym vmyśle / á w przyśiedze fałszywey nie ko-
d Zach.8. cháyćie się / ábowiem wszytko to iest com sobie obmierźił / mowi Pan
e Au. ser. zástępow. d Periurius autem est qui etiam per id quod nihil est falsum
28. de ver. iurat. e (dáleko więcey ktory przez imię Boże Bogu) A żadnego nie
Apol. mász / y nie znaydźie się / ktory często przyśięgáiąc / áby kiedy nie krzywo-
f Chri. su. przyśiągł / f Krzywoprzyśięscá bowiem trzem osobom ku szkodźie stá-
Matth. wa się / y iest. Bogu / ktorego krzywoprzyśięgáiąc wzgárdza. Sędźiemu
(ábo temu przećiw ktoremu przyśięga) ktorego kłamáiąc zdrádza. Nie-
g Isid. 3. winnemu ktorego fałszywym świadectwem obraża. g Nam quacunque
de sum. arte verborum quis iuret, Deus tamen qui conscientiæ testis est ták ią przyi-
bon. muie iáko on ktoremu przyśięgáią (bądź by był nieprzyiaćielem / bądź
h August. miány zá heretyká y odszczepieńcá) rozumie. h Iurans ergo secundum illi-
con. men. us cui iurat expectationem, fidem præstet : Idem Epist. 124. Ten záiste kto-
& lib. 2. ry człowieká do przyśięgi wiedźie / y ćiągnie / á wie że fałszywie przyśię-
de sum. ga / przezwyćięża / y iest nád mężoboyce / ktory ćiáło tylko zábija / y mor-
bon. duie / ten záśię duszę / y owszem dwie / y swoię / y tego ktory przyśięga. i
i Aug. de Sint ergo periuri omnes qui legitime de re licita & possibili Deo vero iu-
decol. Io. rant non tamen quod iurarunt seruant, vel qui alios ad non seruandum inci-
Bapt. tant.

Rzemieślni-

Rzemieślnicy. 1. Quia neceſſario ſoliciti de victu minus poſſunt vaegare. R.P. 2. Quia ſuis operibus intenti rerum vſum & experientiam non didicerunt. Abowiem táko mie ten ma ſądźić / ktory ſie práwá nie vczył : ále raczey okołó rzemioſłá : y inßych rzeczy ſie báwiąc / lepiey vmie w tym náuczyć / y porádźić co do niego należy / záczym do práwá / y do ſądu bynamniey nie należy tákowy. 3. Quia auctoritatem Magiſtratus videtur imminuere cum alii non opifices opificibus parere coguntur. 4. Quia leges ad ſuum quæſtum accommodarent, experientia probabile eſt. 5. Quia probabile eſt diuites quibus opificia non neceſſaria minus poſſe circumagi affectibus.

ROZDZIAL XI.

Ani zmiendacy / *ſordidi*, nieznáiomi / nießláchetni / y nieſławni.

Plugáwymi ſą ktorych ánimuße / y zmyſły ſą zepſowáne y ſkázone: proſtácy / nieznáiomi / ſkąpymi / nieucżćiwemi ſą ktorzy rátunku ſobie ſámym wielkiego potrzebuią / nießláchetnemi / y nieſławnemi ſą / ktorzy cnoty nie potrzebuią / nie prágną / y w niey bynamniey ſie nie ćwiczą. a Szláchetni á zacni bowiem ći miáni bywáią / w ktorych cnotá przodkow ich wrodzona ieſt / y doſtátki. b Szláchetności zacność tá ieſt / ktora pochodźi z dobrego rodzáiu / ſpániáły y vrodzony ieſt / ktory od przyrodzenia ſwego y rodu bynamniey ſie nie odrodźił / nie odſtąpił / y nie wykroczył. c A ták iednym zacnym y vrodziwym mężem wßytká fámilia ozdobę ſwą ma. d Szláchetność á vrodá ieſt vmyſłu y ćiáłá vmiárkowánie. e O ßláchćicu / może to mowić / y vdáć. (Piße Demoſtenes.) Dobry á cnotliwy człowiek / ßláchetnym ieſt : á ktory ná ſpráwiedliwośći nie záśiadł / y do niey nie ſkłánia ſie / choćiażby z rodźicow dobrych y lepßych niż Iupiter rod ſwoy wiodł / nie ßláchetnym ſie ſtawa. f A ták wßyſcy cnotliwi á pobożni záwße nobilitati fauemus á iż Rzeczypoſpolitey należy / y przyſtuße ieſt nobiles eſſe homines dignos maioribus ſuis. g Spániáły y vrodźiwy bowiem koń / kieniem bicżá ábo rozgi bywa rządzon. Leniwy záś áni oſtrogámi bywa pobudzon. h A náoſtátek lepiey y vcżćiwiey ieſt áby ſie z ćiebie rodźicy chełpili / á niżeli ty z rodźicow. i Nießláchetny tedy y nievcżćiwy ieſt pokalánego łożá ſyn. k Ani bowiem ná tym śiłá należy / ſkąd ieſteś y pochodźiß / ále iákowy ieſteś / y miałbyś bydź. l Báczymy bowiem żyto /

a Ari. lib. 1. cap. 7. de Repub.
b Idem lib. 5. Pol.
c Ari. lib. 1. Hi. ani.
d Dem. 1. Olynth.
e Socr. ap. Stob.
f Dem. 1. Olynth.
g Cic. pro Seſt.
h Cur. l. 7
i Chr. ſup. Matth.
k Plut. de for. Rom.

l Laer. li. to/ y naśienie wßelkie pożyteczne/ y dobre bydź nie dlatego że śię ná do=
6. cap. 1. brey roli vrodźiło/ ále że dobrze wychowuie y żywi. m Zátym gdy Cy=
m Soc. ap. ceronowi nießláchetność/ y nieſpániáłość byłá zárzucona przed oczymá/
Sto. ſer. doſyć nátym powiáda mi ieſt mnie memi ſpráwámi ßláchetnym y ſła=
84. wnym bydź/ ániżeli przodkow mniemániem ßczycić śię/ á chełpić/ y
n Cic. in ták żyć/ ábym potomkom moim ßláchetnośći/ y vczćiwośći moiey był
Ora. con- początkiem/ y cnoty przykłádem. n Tákże Sokrátes bárźiey śię z tego
tra Salu. chełpił/ żez podłych y nieſłáwnych przodkow rod ſwoy prowádźił y wy=
o Ant. in ßedł ábowiem odemnie (mowił) rodzáiu przodek y początek śię
Mel. pars zaczął. o
2. ſer. 29.

ROZDZIAL XII.

Ani ci ktorzy doſtátku nie máią/ *& quorum res angusta domi eſt.*

a Ari. lib. 1. Pol. 5. BOgáctwá/ y máiętnośći doſtátek/ bowiem wßelkich rzeczy/ po=
żytkom y przyległośćiom/ y vżytkom w goſpodárſtwie & ciuili
ratione ſą przyległe/ y w mieśćie plác trzymáią. a Niedoſtáte=
b Idem li. czny záśie præclarum magiſtratum gerere & in ocio viuere non poteſt.
2. Pol. 9. b Abowiem we wßytkich rzeczách pieniądze ſą potrzebne bez ktorych
c Dem. 1. nic doſkonáłego bydź nie może. c A w tych ráczey ktorzy bogáctwy
ol. przemagáią y przechodzą/ diſciplina & nobilitas exiſtere ſolet. d Doſtá=
d Ari. lib. tkow/ bogactw/ dwoiákim ſpoſobem záżyway/ ábyś w wielkiey á na=
4. Pol. c. gley przygodźie/ y tonięy łátwie śię mogł ſpráwić/ y gotowym sſtáć/ á
8. do tego/ ábyś cnotliwego y záchowáłego przyiáćielá/ y ſąśiádá ſwego
e Soto a a- w nießczęśćiu porátowáć mogł/ y podvpádłego zátrzymáć y podeprzeć.
pud Stob. e Abowiem pierwßy ſpoſob bogactw ieſt/ habere quod neceſſe eſt, pro-
f Sen. E- ximus, quod ſat eſt. f A v mądrego y bácznego człowieká one wniewo=
piſt. 2. li ſą/ v głupiego y niecnotliwego w powadze/ y w wielkim poważeniu/
g Idem ábowiem ille his nihil premittit, huic verò permittunt illæ omnia. g A=
Epiſt. 116. le iednák iáko ſą záwádą y trudnośćią niezbożnym/ ták pomocą y porádą
do cnoty/ pobożnym y cnotliwym. *Y tu piękny przykład może przytoczyć.*

An æquum ſit hominum perditorum aut egenorum inopiam cupiditatemque ſupplere calamitate? In quo placet Scipionis Æmiliani ratio, qui cum Seruius Sulpicius Galba, & Aurelius Conſules in Senatu contenderent, vter aduerſus Viriatum in Hiſpaniam mitteretur: Patribus ſuſpenſis atque eius ſententiam expectantibus, neutrum placere reſpondit: *Alter ni-*

hil

hil habet, inquietus: *Alteri est nihil satis, non minus periculi inopia, quam ab auaritia subesse indicans.* Ioannes Marianna de Rege Instituen: lib. 3. fol. 216. h Nec facile, emergunt, quorum virtutibus obstat: Res angusta domi. i.

ROZDZIAL XIII.

IAcy máią bydź przełożeni/ y ktorzy do zwierzchności przypuszczeni/ o roskázuiących (á krotko mowiąc) powiedźiáło się: słucháiący/ zásię y poddáni *ad Rempub. bene constituendam* sposobni będą. Naprzod ieśli są iednostáyney bogoboyności/ nabożeństwá/ pobożności/ y w wierze ku Bogu/ rowni w cnotách/ nie názbyt ziednoczeni z cudzoziemskiemi obyczaymi/ ále przyozdobieni/ náukámi szláchetności szczodrobliwości.

ABowiem rownym y podobnym nabożeństwem omnes mouentur. a Ná nabożeństwie bowiem/ y bogoboyności żywot záwisł. b Cy ktory w zgromádzeniu/ á w trwodze iesteś Bernat święty mowi/ pobożnie żyi/ porządnie/ zgodnie/ á w towárzystwie/ w pokorze/ y w rostropności porządnie tobie/ w towárzystwie/ z bliźniemi/ w pokorze/ y w ćichości Bogu. c Nulla enim administratio Reipub. proderit, nisi Deus verus colatur. d Sektámi więc bowiem nabożeństwo rożnemi nádwątlone bywa. e A gdźie nabożeństwá nie mász/ cnoty wszytkie vstáią. f Prawdźiwe/ to wprawdźie/ nie w fałszu/ y obłudźie trwa/ y stoi. g Et illud demum est bonum & optabile quicquid ex virtutis geritur imperio. h tey bowiem skutek iest y effekt in vsus multorum diffundi. i A ták łátwe pánowánie/ y zwierzchność/ nád cnotliwemi/ y bogoboynymi. k W obcych y w cudzoziemcách/ gdy iest rożne nabożeństwo/ y obyczáie. Zátym pochodzą rożne vmysły y ánimusze. l Nam oderunt hilarem tristes, tristemque iocosi: Sedatum celeres, agilem gnauumque remissi. m Jednegoż tedy práwá y nabożeństwá máią bydź ći/ ktorzy pod iednym Pánem/ y zwierzchnośćią chcą żyć/ y trwáć.

ROZ-

h *Lucret. lib. 8.*
i *Iuu. sat. 3.*
a *Cic. act. 6. in verren.*
b *Plin. sen. li. 14.*
c *In ser. quodam.*
d *Cip. li. 4. Episto.*
e *Aug. 19. de ciui. Dei c. 24.*
f *Id. lib. 3 con. Gau. cap. 15.*
g *Sen. Epist. 91.*
h *Era. in Epi.*
i *Plut. in milit.*
k *Cama.*
l *Horat. Epip. li. 1.*
m *Curt. lib. 11.*

ROZDZIAL XIV.

DRuga/ ieśli nie názbyt bogáći/ áni vbodźi/ ále w bogáctwie y w máietnośći rowni/ á w mierze obdárzeni/ y vßlachceni. Abowiem miernośc we wßelákich ſpráwách nalepßa/ łatwiey dobrym/ y vczćiwym ſpráwom podlegáią/ łatwieyßa miedzy rownymi zgodá/ mnieyßa nienawiść/ rzadkie zdrády/ oßukánia y zazdrośći/ beśpiecznieyße ieſt miáſto. Możnieyße y bogátße/ w obfitość przećiw nieprzyiaćielom/ łátwiey wßyſcy znaßáią ćieżary Rzeczypoſpolitey. *Ariſtot. lib.* 4. C. II.

ABowiem rowny z rownym záwße przeſtáie. a Siquidem tale additum tali, facit id ipſum magis tale. b Miernośći y ſkromnośći przeſtrzegay/ (Pluth. piße) ktora záwße przyiaćioły przyiaćielom/ miáſtá miáſtom/ towárzyße towárzyßom ziednácza/ y ſpoſobia/ miernośc bowiem włáſna/ á przynależąca ludźiom ieſt. c A rowny z rownymi łatwie przeſtáie/ y obcuie. d Media ergo poſſeſſio bonorum eſt optima, quia facillimum eſt obedire rationi. e

a *Plat. de amone.* b *Ari. Topi.* 3. c *Plutar. de amici.* d *Cato ma.* e *Ariſtot. Pol.* 4.

ROZDZIAL XV.

TRzećia. Vpátrowána/ y vmiárkowána ma bydź/ nie tylko kßtałt/ ſpoſob/ wielkość y máłość mießczan: ále też ßerokość/ y możność miáſtá/ ábo mieyſcá/ znoßeni/ y zrowniwáni máią bydź zobopolnie/ ktorzy cnotą/ ßláchetnośćią/ możnośćią/ ßczodrobliwośćią/ bogáctwy y máietnośćią/ iedne drugich przechodzą: A nád to trzebá

bá mieć bacznośc y ſtáránie/ áby więtſza/ y możnieyſza częśc byłá/ przychylnieyſza tey Rzeczypoſpolitey/ ktorą ſtánowić zámyślaſz/ y w twym to przedśięwźięćiu maſz/ one miłuiąc y cáłośći iey przeſtrzegáiąc.

ZAwſze bowiem dobre wſzelkie przedśięwźięćia/ y poſtánowienia/ wſzelką Rzeczpoſpolitą dobrą ſtánowią. a A moc y poważnośc zwierzchnośći/ tá dáleko mocnieyſza ieſt/ ktorą ſię posłuſzni ſzczycą. b A ták człowiek poſpolity/ á do Rzeczypoſpolitey rządzenia ſię biorący/ według poſpolitego zwyczáiu żyiąc/ ſtáráć ſię ma/ áby śiebie ſámego/ do ich przyrodzenia ſpoſobiał/ vśilnie/ o tym ſię ſtárał/ y wywiádował/ w czymby ſię poſpolity człowiek kochał/ y czymby przywiedźiony/ y nákłoniony/ snádnie k ſobie mogł bydź/ dotąd ażby domniemániem cnoty/ y wiernośćią/ á ſtátecznośćią ſporządzona/ y zmocniona w ſwey mocy zwierzchnośc w powadze mogłá zoſtáć y trwáć. c Máią bydź w prawdźie prawá ſrogie ſtánowione/ á lżey y łágodniey/ á niżeli zá ſię roſkázuią/ y w ſobie brzmią karáć/ y poważnośc ich rośćiągáć. d Nie mniey á niżeli/ nád nie ſpełna rozumnemi kárá y władza ich ma bydź zlecona/ ábo rozſzerzona. e Abowiem tákowa potrzebá ieſt iáko ogniá/ do Rzeczypoſpolitey przyſtępowáć/ nie názbyt bliſko ábyś nie vgarzał/ áni dáleko/ ábyś nie oźiębiał. f A ku dobru poſpolitemu/ wſzytko ma bydź śćiągano/ znoſzono/ y czyniono/ ábowiem tym wdźięcznieyſza będźie/ gdy nic do prywáty ſię ſwey nie záćiąga. g Hinc amor eſt, alieni velle benè, eius gratia. h.

a *Ari. lib. 8. Pol. c. 1.*
b *Liuius lib. 9.*
c *Plut. de Polit.*
d *Plato apud Stob.*
e *Stobeus*
f *Ariſt. apud Stob.*
g *Liui. de c. 1. lib. 4.*
h *Ariſtot. Reth. 2.*

ROZDZIAL XVI.

O Roſkázuiącym/ pánuiącym/ y ſłucháiącym/ *in genere* ſię powiedźiáło/ ktory/ y iáki ma bydź. Iuż tu pánuiący/ y roſkázuiący/ dźieli ſię właſnie *in legitimum* y nie właſnie *videlicet in illegitimum*, według ktorego *reſpectu* y iſtnośći/

kßtałty Rzeczypoſpolitey dobre ſą iáko Jednowładztwo/ Monárchia/ Aryſtokrátia/ gdźie znamienitßi Rzeczpoſpolitą ſpráwuią/ y rządzą. Tymokrátia/ &c. Abo nie prawne/ y złe/ iáko Tyráńſtwo/ Oligárchia/ to ieſt/ gdy ſie kilká możnieyßych ſpiknie/ ktorzy według vpodobánia ſwego Rzeczpoſpolitą kieruią/ y nád nią przewodzą/ Demokrátia/ tá nie właſnie & *abuſiue* ták názwána/ á názwiſká/ niegodná ieſt. *Ariſt. lib. 4. Pol. Cap. 8.*

Rzeczypoſpolitey/ trzy ſą kßtałty/ y ſpoſoby/ tyle też od ich odległośći y wykrocenia: iákoby ich wykorzenienia/ & euerſiones. Należą tedy do Rzeczypoſpolitey/ Krolewſka poważność/ zwierzchność/ y tá ktora ieſt w mocy dobrych y bacznych/ á trzećia tá ktora z ßácunku/ ábo z doſtátku názwyſko otrzymáłá/ ktorą przyſtoynie może názwáć cenſuum poteſtatem. Ktorą też niektorzy Rzecząpoſpolitą názywáią y mieć chcą/ z tych tedy wßytkich naylepßa ieſt krolewſka. a Cunctas enim nationes, aut vrbes, aut populi, aut primores, aut ſinguli regunt. b

a *Ariſt. lib. 8. Ethic. c. 10.*
b *Tacit9 lib. 3.*

ROZDZIAL XVII.

PIerwßy tedy ſpoſob ábo kßtałt Rzeczypoſpolitey/ Monárchia/ Jednowładztwo ábo Kroleſtwo ieſt; w ktorym ieden ſpráwámi/ y cnotámi zacnieyßy/ y nayświetnieyßy. *Succeſſione*, ábo wolnym głoſem/ obrány według ſpráwiedliwych vſtaw y praw/ ku poſpolitemu poddánych dobremu/ y pożytku/ ſpráwiedliwie naywyżßą zwierzchność otrzymawa.

Krol

KRol ma bydź Bożym miłośnikiem / ábowiem ludźie mniey sie obawiáią iniustum, abo co niesłusznego pati à principe si Dei cultorem eum putant. a Et magis timeat ne quid mali faciat, quàm ne quid patiatur. b Przynależy mu też/áby páństwo w dobrych obyczaiách przewyższał. c A niechay też rozumie / Rzeczpospolitą bydź nie swoią włásną/ ále sámego śiebie w Rzeczypospolitey bydź. d A ma pomnieć że iest Krolem/ etc. e W náukách/y vczonych ludźiech/ma sie zákochywáć/ ábowiem bez nich iest iáko okręt / ábo łodź bez sternika : á ptak/ bez pior y skrzydeł. f A ták gdy Agesilaus był pytan/iákiemiby cnotámi wodz/ ábo Pan świecić miał / Odpowiedźiał : Naprzećiw nieprzyiaćiołom męstwem/ śmiáłośćią/przećiw poddánym życzliwośćią/y łáskáwośćią/ w potrzebie / rádą / y dźielnośćią. h Y Alphonsus ; Wielkać wprawdźie rzecz iest/ mowił náprzećiw nieprzyiaćielowi Hetmánem / ále też tą większą do wszelkich cnot poddánym wodzem y pobutką bydź. i

a Aristot. Pol. 5.
b Plut. de doctr. pri.
c Pitta. apud Stob.
d Sen. Episto. 105.
e Cur. li. 1
f Petri Rau. in Epistola.
h Stobe. serm. 52.
i Pauor. li. de gestis Alph. re.

ROZDZIAL XVIII.

TAkie páństwo/ y krolestwo dwoiákie. Zá dwoiákiem iego dostąpieniem / y otrzymániem/ znáyduie y pokázuie sie : Jedno wolne/ Krolá wolnym głosem obieráiących : Drugie dźiedźiczne / ktore *successione* własnym/ y potrzebnym prawem/zá Páná przyznawáć muśi : a Tam te iáko przełożone ták temu / godnośćią / zacnośćią/możnośćią przewyższone/ y przesádzone

NAprzod iż od sámego Bogá postánowione / y od niego zátrzymáne. b Ták obrány Saul / Dawid/ etc. Ták Dawid nie stárszego Adoniaszá / ále Sálomoná syná obrał / áni Moyżesz syny swe namiestnikámi postánowił / ále z inszego pokolenia obrány Josue. d ábyśmy rozumieli/ y widźieli páństwo in populos non sanguini deferendum esse sed vitae. e Potym też Sędźiowie ludu przed Krolem Saulem/ przez obieránie stánowieni byli. f a. Abowiem onego przyrodzenie niechętliwym & inuitis wtrąca/ y podaie/tego dobrowolne

a Aristot. Pollit. 3. Cap. 5. Rhet. 1. cap. 8.
b Deu. 17. 14. 15.
c 1. Reg. 10. 24.
d 1. Par. 27. 3. Re. 10. Deu. 3. & 34.
e Hier. in Epist. ad Tit. ca. 1.
f Patet ex

libro Iosue & Iudicum. wolne postánowienie/ y rádá iednostayna chętliwym podáie/ y okázuie. 3. Wiec on iákikolwiek y iákieykolwiek płći/kondycyey/bądź nierozumny/głuchy/ślepy/ etc. zá godnego muśi bydź przyięty/ y miány. 4. Do tego on nie może semper placere y przyiemnym poddánym bydź/ á ták áni też miłowány. 5. Abowiem choćiaż krolmi śię rodzą/ przećie obieráni bywáią/ y potwierdzeni/ ieśli zwłaszczá wiele bráciey iest/ ábo też iednym porodzeniem vliżnietá/ zrodzeni/ rowni/ y nierowni we płći. 6. Abowiem tám niedostátku námiestnikow/ y successorow obáwiáć śię trzebá/ á w niedostátku potrzebá tego nieśie áby był obran. 7. Quia magis est seruile dominium, electio autem libertatis & virtutis indicium. g

g Tacit. 1. Histor. 8. Poniewaź obrány bárźiey okrzeszony/ y ográniczony bywa práwy y skromniey śię rządźi. 9. Łatwie śię odradza w Tyránnà ktorego vterus Regem facit, habet enim regnum non habetur ab eo: á co chce y zámyśli/ iednostáynie/ y nie rozmyślnie czyni. 10. Abowiem bárźiey śię onego obawiáią ideo oditur: tego záśie miłuią/ czcą/ wążą/ szánuią/ y pomocy dodáią/ á v swych bespiecznieyszym iest/ ktorego sámi sobie obráli. 11. Quia ille multis insidiis est subiectus eorum qui spe regni ducuntur. Co vczy mię Absolon Dáwidowi co śię stáło w Angliey/ Scotiey etc. Y gdźie indźiey/ ieszcze tego czásu przytráfia śię. A nie dawno w Moskwie. 12. Abowiem potomek/ ábo námiestnik ieśli iest máły w lećiech/ iuż nie mász Królá/ ábo sludzy krolewscy/ ábo niemowiątká/ zá krolá ma bydź poczytány. A ták rządźićiel y pánuiący wszytkim ma bydź obrány ze wszytkich.

h Plinius Paneg. 1. i Tac. 1. Hist. h Optimum enim quemque electio inuenit. i Nasci autem & generari à principibus fortuitum nec vltra æstimatur. Cooptandi autem & eligendi iudicium integrum consensu enim monstretur. *Tacit: & Plutar: in Regum Apoph.* mowi.

ROZDZIAL XIX

TAkie páństwo/ y krolestwo nád insze iest zacnieysze/ godnieysze/ przeważnieysze/ lepsze/ y chwalebnieysze/ ma bydź tedy nád inne kształty Rzeczypospolitey wźięte y przyiemne.

Naprzod

NAprzod. Gdyż piſmá świętе nas náucżáią/ ktore práwá/ Krole/ y ich ſpoſoby/ vſtáwy ſtánowią / y podáią/ poſłuſznemi roſtáżuię bydź/ y nabárziey wychwaláią. a 2. Abowiem Bog a Deu.17.
ſam ieſt Monárchą/ y iednowładzcą/ nitbá y ziemie. 3. Chryſtus Pan 1.Reg.9.
iedyny/ y właſny/ głową/ pánem/ krolem / y iednowładzcą ieſt powſze- 17.Matt.
chnego Kościołá ſwego/ ktory po nim ſámym y iedynym głową pra- 27.Rom.
wdźiwie ieſt názwány iednowładztwem. Abowiem y iednowładztwo 3.Tim.13
by nie było/ gdyby dwoie ábo troie iednym rázem záraz y iednoſtayne 1.Petr.2.
miáło Monárchy y głowy ſobie poſtánowione. 4. Tákowy był Adam/
Noách/ potym Cháldeiſka/ Perſka / Aſſyryiſka / Rzymſka Rzeczpoſp:
ieſt tedy naſtárſza. 5. Ieſt bárzo przyległá przyrodzeniu / ábowiem domoſtwo/ y ſprzęt domowy pod iednym pánem/ iednym ſtárſzym/ y Oycem rządzone bywa: iedno ſłońce wſzytkiego świátá y káżdey rzeczy okrągłey/ śrzedni ieden punkt/ ábo Centr: káżdy z oſobná / iedną głową ieſt przyozdobiony/ iednym ſercem władáiący: á zoráwie/ y pſzczoły/ pod iednym krolem/ ábo mátką rząd ſwoy máią y wiodą. 6. Ieſt mie- dzy wſzytkiemi napożytecżnieyſze. 7. Ieſt naſpokoynieyſze. 8. Naſpráwiedliwſze/ y ſłuſznieyſze. 9. Ieſt namocnieyſze/ y możnieyſze: ábowiem ziednoczone. 10. Mnieyſze niezgody/ y nienawiśći / zwády y zámieſzánia. 11. Piěknie vmie pánowáć/ ktory ſam : y długo pánuie. 12. Ná iednego roſkazánie/ rychley poſłuſznemi ſą/ y piěknieyſza vſługá. 13. Ma lepſze ſtáránie/ y pieczołowánie o Rzeczypoſpolitey iáko o ſwey właſney non vt breui deſerendam. 14. Te mądrych ludźi świádectwá wychwaláią. 15. Od wſzytkich poſpolicie obierány bywa vel ad eius ſimilitudinem reliquæ inſtituuntur. Przykłády opuſzczáiąc/ to tylko przydawam: optimarum Reipub: formarum, naylepſze ieſt iednowładztwo/ ktore pobożnymi/ y cnotliwymi/ á ſłuſznemi práwy okreſzone y ogrodzone ieſt/ á ktory ſię ſzczyći/ y tego vżywa/ przyrownywa ſię ábowiem b Ariſt.3.
bárzo ſpoſobnie & conſpicue accedit ad patriam poteſtatem. b Pol.ca.7.
Cic.3.de legi.Plu. de domi. vnius.

ROZDZIAL XX.

PRzytoczywſzy tákie rzeczy/ o Iednowładztwie/ przyczyny ktoreby y iákie mogły bydź dáne: Dla czego krole ſą poſtánowieni/ vważaymy teraz.

DWie przyczynie ſą / dla ktorych iáko bacze zwierzchność Krolewſka ieſt vſtáwiona. Pierwßa. Aby ſpráwiedliwość od nich záchowána byłá/ czymby byłá zátrzymána/ ludzka przyiaźń: Bo coby zá żywot był/ ludźi ná świećie mießkáiących/ gdyby możnieyßy podłe/ y mnieyße ćiſneli/ á przez moc podbijáli/ ſobie ie do ſwego poſłußeńſtwá/ nie máiąc baczenia/ áni ná żadną zwierzchność/ áni ná práwo. Druga. Aby obywátelom páńſtwá ſwego ßczęśliwośći / y ſpokoynego żyćia/ od nieprzyiaćioł poſtronnych/ obrońcámi byli. Abowiem potrzebá żyćia ſpolnego ludźie miedzy ſobą zgromádźiłá/ á iákoby przyrodzonym nieiákim towárzyſtwem w iedność złączyłá. Gdyż tych rzeczy quæ hominum vita deſiderat ſine aliis parare, & conſequi nullo modo poſſemus. Przeto iſtius ſocietatis, ſunt duo principia. Ratio & Oratio. Czym od niemych źwierząt dáleko rożni ieſteſmy/ wßákoż onym przyrodzenie mátká wßytkiego ſtworzenia/ dáłá práwá żywotowi/ doſtáteczniey̆ßą/ y ozdobe ßlachetnieyßą/ człowiekowi záśie rozum/ ktory rzeczy potrzebnym ku żyćiu vczćiwemu wynayduie/ zátym wynalezione ſą niezliczone náuki/ ktoremi ták ſą vtwierdzone żywoty ludzkie / iż wielka rożność ieſt w żyćiu / y ſpráwách ich z beſtyámi/ ſámá tedy wymowá/ ktora ieſt wykłádáczem rozumu w náukách/ y ſpráwách/ nie tylko tym nas iednoczy/ ále wiele inßych pożytkow żywoty ludzkie ſpáia. A choćby też żadna nas potrzebá/ do ſpołeczności/ nie ćiągnełá/ tedybyſmy przyrodzeniem nie vßli tego ſtáránia/ od ktorego do złączenia/ ieſt w nas tákowá chęć. Abyſmy ßukáli towárzyßow żywotem náßym. Napierwße tedy ieſt złączenia prágnienie/ męzá z niewiáſtą co ieſt ieden dom w ktorym ſą wßytkie rzeczy ſpołeczne/ ſtąd też ieſt przenieśienie do drugiego domu : Bo bráćia/ śioſtry/ powinnowáći inßy/ gdy ſie ożeniáią / nie mogą ſie zmieśćić w domu iednym/ rozić ſie mußą w drugie domy. A ták z iednego domu/ vroſły wioſki tanquam propinquorum coloniæ : Potym ze wśi/ poßły y rozmnożyły ſie miáſtá/ ktore ſą obwárowáne mury / y nádáne práwy/ rożnemi náukámi/ rzemiosł rożnych oſádzone; humanum conuictum gratiorem & tutiorem efficientes.

A Przeto iesliby nie były od iednego rządzone tákie zgromádzenie/ ſeruari hominum conſpiratio non poſſit. Bowiem tákowa chęć pánowánia/ żeby wßyſcy roſkázowáć chćieli/ á żaden w poſłußeńſtwie/ v drugiego być nie chćiał/ ieſt też tákowá chęć/ rzeczy káżdey w ludźiech/ żeby łatwie zgwałćiłá práwá humanæ ſocietatis, á iáko in nauigatione & tempeſtate ad peritum aliquem nauclerum & gubernatorem confugimus, ták też mamy ſie vćiekáć/ á z pilnośćią ßukáć dobrze vczonego/ y

go/y

go/ y spráwnego rządźićielá páństwu iáko y miástu/ ktoryby Rzeczpospolitę á quo iure administraret. Bo iáko nam powiedźiał Ekklesiástes/ toby nas pewnie nie minęło/ Vbi non est gubernator, dissipabitur populus. A iáko baczym iż członki nasze v ćiáłá/ rożne máią moc swą z osobná á ćiáło sámo bywa spráwowáne/ iákas mocą więtszą/ ktore iest spráwcą wszytkich zmysłow: ták że tesz iest wiele członkow miástá / y mieszczan rożnych domow/ ktore iedną zwierzchnosć rządźi/ iednym rozumem. Nawet y insze rzeczy wszytkie/ ktore są w iákim porządku/ do głowy sie śćiągáć máią/ á głowá iáko Krol wszytkiey rádźie / y wszytkim roskázowáć ma: co możem obaczyć ná niektorych niemych źwierzętách/ zwłaszczá pospolity przykład vkáże ná pszczołách/ ktore nam vkázuią imaginem quandam Reip: Coż ten świát: ktorego częśći dźiwnie spráwą złączone są/ ieśliby nie był rządzon / á spráwowan à cælesti numine vpadby záiste. Alec podobno y ludźie pierwey qui passim more bestiarum in agris vagabantur, & victu ferino sibi vitam propagabant, skoro iedno tákich mężow náleźli virtute & consilio insignes, ktorzyby ie błędne ná iedno mieysce zgromádźili ex feris ac imannibus mites ac mansuetos reddidissent bez pochyby ći wszyscy tákiego nád sobą przełożyli/ ktoryby nie tylko był pożytecżny ále cum iustitia coniunctam haberet prudentiam. Dla tego rostropność/ ktora nie ma złączenia/ z dobroćią/ ábo szczerośćią/ chytrośćią názywána bywa: á spráwiedliwość/ przez mądrośći / máło może bydź pożyteczna. Przetoż tedy ći ludźie ktorzy nád sobą niechćieli mieć zwierzchnośći wiele/ podáli sie iednemu roskázániu/ ktoremu nawiecey vfáli nád insze/ ob intelligentiæ ac bonitatis opinionem áby on w dobrey spráwie lud rządźił. A nie tylko v mężow (iáko mowi Herodotus) ále y v wszytkich ludźi dla dobrey spráwy obráni/ y postánowieni są krolowie. Ani przedtym krolestwo/ (iáko to nam rerum scriptores prodiderunt) ná syny krolewskie przychodźiło : ále nalepszemu z nich do száfunku podáne było/ o ktorym nalepiey rozumieli R.P. fundamenta, concordiam, inquam & iustitiam sanctè sapienterque conseruaturum. A iáko spráwiedliwość/ do záchowánia zgromádzenia ludzkiego/ ktorzy iednego práwá vżywáią/ per seipsa plurimum valet : ták tesz principatus libido ktora humanas leges diuinasque contemnit, vmysły szláchecki'e / miedzy ktoremi/ iáko miedzy żywoty zwykłá sie mnożyć nienawiść y spor / do rozmnożenia sławy/ y możnośći przeszkadza. Potrzebá tedy krolá mężnego / ktoryby mężnie od nieprzyiaćioł bronił Rzeczpospolitą/ one/ ktora iest pod mocą iego. Bo káżdemu człowiekowi lex naturæ iubet & ius gentium præscribit : vt qui se tueri non possit alteri commendet, Y onych dawnych czásow/

sow/ káżdemu miástu był osobny krol: potym inszych miást w przyległym páństwie dostawszy wielom/ rostkázowáć poczeli. indeque regiones à Regibus vocatæ sunt: ktore Rzymiánie prowincyámi názwáli. A dla tego tedy krol iustitia & fortitudine, cæteris præstare debet vt æquitate ciues inter se conciliet, R.P. od nieprzyiáciol vt vi & armis tueatur. A ták iuż może zrozumieć dla czego iest obrány krol/ y czego mu naypilniey potrzebá iż nie tylko ma bydź armis decoratus, sed etiam legibus oportet eum esse armatum: vt vtrumque tempus, bellorum, ac pacis, rectè possit gubernare: á wszákoż. Melius est regnum Regi à Rege optimo, quàm lege optima, *Politicorum* 3.

ROZDZIAL XXI.

O zacności dostoieństwie krolewskiey.

DLa ktorych przyczyn/ imie Krolewskie zda się nam bydź wielkie/ á práwie święte: dignitas verò eius & magestas amplissima est. Dla tgo iż oni broniąc societatis hominum diuinam prouidentiam imitantur. cuius proprium est regere & moderari vniuersa. Godni tedy tego od nas vt dandis conseruandisque vitæ commodis, naywyższego onego sprawce áby byli zwáni Vicarii & ministri, quin etiam terrestres quidam Dii vocentur, ktorym pismá święte zákázuie nam/ quidquam detrahere. Przetoż ná to mieymy baczenie/ choć widźimy w wielu rzeczách/ iż są ludźie iedni nád drugie/ ále krol/ dignitate & honore, non humano sed diuino wszytkich przechodźi. A nie dźiw/ bo ieden medrzec Pogáński powiáda. Regens naturaliter dignius est recto. Jákoż y Wergilius/ ktory Rzymiány zowie bydź Pány wszytkiego świátá /gentemque togatam, ktoremi przymiotámi/ chce áby byli przyozdobieni.

Tu regere (monet) imperio populos Romanæ
memento.

A ták iesli wietsza zacność iego/ czyiaż szersza możność? præstantior virtus? Záprawdę krolewska będźie maxima & eximia, quæ non vniusmodo incolumitatem sed vniuersam ciuium vtilitatem salutemque conseruat. Porus Indyiski Krol gdy był pytan od Alexándrá// iákoby go też v siebie rozumiał: Regiè, respondit. Tym iednym słowem zámknął w sobie rzeczy krolowi należące/ nam non est vlla tanta authoritas & potestas, quam Regia magestas suo sinu non complectatur. Jáko v inszych narodow/ w

iákiey

iákiey wádze bydź imie Krolewskie v Indow zwłaszczá / á Persow quibus erat moris non secus ac diuinum quidam Simulachrum, Regem venerari, zdał sie ten sobie tám zá wielce szczęśliwego / á práwie iáko zá świety znák to sobie poczytał gdy mu sie przydáło Krolá widźieć. Alexánder wielki to imie sobie miał iáko zá świete. Wiele innych Xiążąt / y Monárchow / ktorzy sie o to imie stáráli. Sed & Poëtæ celebrant Iouem ipsum, non aliò magis nomine quam hoc: quoniam Rege nihil potest esse inter mortales immortalesque præstantius.

ROZDZIAL XXII.

O vrzedźie Krolewskim.

TEN tedy ktory iest spráwcą Bożym / in principatu: eius munificentiam & bonitatem in administratione rerum studiosè, & diligenter emuletur: non ad libidinem, & auaritiam potestatem transmittendo, ále ad iustitiam & æquitatem: Ktora nas dáleko czyni podobnieysze Bogu / á niż páństwo násze. A przeto ná tym mieyscu iáko sie zda / Krolá nie pánem / ále tylko spráwcą Rzeczypospolitey zwáć muśiemy. Ktorego vrząd ten iest / Salutem ciuium & fælicitatem tueri: quæ sita est vsu virtutis, & in rerum vitæ necessariarum oportunitate & copia. Lecz áni dla inszey przyczyny / zdádzą mi sie ludźie bydź zgromádzeni z grubego żywotá: ieno vt æquo iure vtentes, bene beateque viuerent: á żyć cnotliwie / nic inszego nie iest iedno / cum vitæ ratio communi quadam honestate & iustitia conformatur. A ktore Krolestwo od cnoty iáko z drogi prostey z stępuie / tedy záraz vpada w złe obyczáie / á spráwiedliwość z śiebie wyrzuca / ktora iest firmamentum societatis humanæ. Przetoż to pierwey ná dobrym baczeniu mieli ći ktorzy miástá zákłádáli. Czego też Plato w Policyey swey nie zániechał / mowiąc: o Rzeczypospolitey. Toż y Diogenes / y Zeno pisáli O tym sie ná ostátek wszyscy o Krole pisząc stáráli: áby w vczćiwośći y spráwiedliwośći ciuilem vitam instituerent, ktora szczęśliwość / ieśliby nie byłá / z cnoty / á z obopolney miłośći zátrzymána: w krolestwie omnino nulla esset. A ták Krolowi káżdemu / nihil esse debet antiquius, quam inter ciues animorum conspirationem conflare: á tákową chęćią / y pilnośćią illos inter se deuincere: áby forma R. P. ex partibus ciuitatis

inter se

inter se ritè commissis pulchra & virilis consurgat. A iáko głosy iákie zgodne ex concentu vario, wdźięczną / á miłą Symphonią wydáią: ták że też stáráć się o to potrzebá / áby R. P. ex dissimilium actionum, sed inter se virtute conuenientium, æquali conspiratione, animo iucunda & suauissima oriatur. Ktożby się tedy spráwom onym zacnym / Królá Rzymskiego Numy nie podźiwowáł? ktory áby niezgody z miástá swego wyrwał / o to się stárał z pilnośćią: alii Sabini, alii Talii, alii Romani dicerentur. Ale y Solonowá dosyć v swych ludźi wźięta / oná zacna vstáwá iest: ktora przełożonym zakázuie / & honoribus priuat tákowego qui in seditione alterius partis non esset vtpote quem nulla de Reipub: salute cura videretur attingere. Dla czego tenże Solon / gdy był pytan / ktoreby krolestwo naylepße bydź rozumiał? in quo reddit nulla iniuria affecti, non minus quoniam affecti eos vlciscuntur, qui intulerunt. Bez wątpienia ten mąż zacny / chćiał lud wßystek sposobić / nie ináczey iedno iáko członki ćiáłá iednego / æquè omnia incommoda sentire, & aduersis rebus pariter angi. Y Likurgus / dlatego naywięcey prácował / vt omnes partes æqualitatem seruarent: ktorą Plato w kśięgách swych w Policyey záleca / vt ita ciuilem concordiam animorum conspirationem fouerent. Tenże Plato / bácznie krolá nápomina / áby kiedy ktorey częśći krolestwá swego broni / drugich żeby nieopußczał: ále áby w tym náśládował naywyżßego Bogá / qui similiter omnibus exorandum se præbet. Ani też ten ktory wielu Páństwom roskázuie / ma iedno więcey / niż drugie miłowáć / ne beneuolentiam vnius in se concitando exusciter aliorum odia. Przez co nie iáko oćiec / ále iáko przykry oyczym by się im pokizał. Nawet y tego / Krol ma życzyć miástom præter vsum virtutis ad vitæ commoditatem, & iucunditatem vbertatem agrorum, & hominum, àëris, Vrbisque salubritatem, copiam rerum necessariarum & affluentiam, otium atque securitatem. Miast też budowánie ochędostwem / y ßláchetnośćią ma bydź / coby wielmożność krolewską okázáło: ále ne sumptibus ciuitatem exhauriat Y to też káżdy krol / ma mieć / y wiedźieć / że to iego też vrząd iest / Krolestwo iáko włásną krew swą / paterna charitate miłowáć: á lud iáko własny potomek swoy colere ac honorare: á nie ináczey z przećiwnego ßczęśćia ich żal odnośić / iáko się z fortunnego ćießyć. Et hoc est gerere personam patris hoc est de Repub: bene mereri. Tákowe krole zwáli Rzymiánie parentes patriæ. Z tey przyczyny Cyrus od Persow był názwány Oycem. Ale też nie nagorzey krole swe Homerus & Homerum secutus Plato / imieniem Pásterzow názywa / iáko przedtym Bogi pásterzmi bydź názywano. Moyżeß ták=

że /

że/ Jákob/ Saul/ Dawid/ y inßy pásterzámi byli. Y sam Zbáwiciel náß Pan Jezus Chrystus se suo ore pastorem vocat oues suas cognoscentem, & illis notum. Abowiem iáko pásterzowi / ták też y krolowi przystoi gregem suum pascere & non vorare, á wßystkiego krolestwá / vtilitati & dignitati magis quàm suæ voluntati commodisquè consulere. Poniewasz pożytek ludu/ á pożytki iego / są nie ináczey iáko z fortunnego powodzenia / bydłá bogáctwá pásterzom / á Synowská zacność / y zdrowie / iest ozdobą Oycowską / y vćiechą / iákaż tedy praca temu przypada/ ktoremu sámemu czuć o ták wielkim zgromádzeniu potrzebá: Dobrze to Seneká wykłáda pisząc do Polibiußá / o Cesárzu / omnium domos illius vigillia defendit, omnium otium illius labor, Omnium delicias, illius industria omnium vocationem illius occupatio. Dla tego Cesárz oddał się był wßystkiemu świátu ná posługi / ktoremu czásu swego pánował / nie ináczey iedno iáko biegi niebieskie / qui suos cursus irrequietos semper habent: nigdy mu się nie godziło / áni odpocząć / áni swego nic spráwowáć: Dla tego Plato krolestwo twierdzi bydź rzeczą świętą / iż pospolitego pożytku / y cáłośći broni. A iáko Bogá rzeczy wßystkie z tey miáry / że iest dobro naywyżße potrzebuią: ták też pracey Krolewskiey wßyscy vżywáią / ktory wßystko nie dla śiebie czyni / ále dla pożytku ludu swego / obeczny iest wßystkim / przychylny / y łástáwy / w potrzebach / iákoby oćiec czeládny in dubiis rebus Consul, in aduersis Imperator, poddánych swych niesnaski zgadza / potrzebuiącym pomaga nie vfáiące potwierdza / vdręczone wzmaga / strácone ochłádza: ták bárdzo / vt in vnâ Regis æquitate, & prudentia totius ciuitatis, salus ac fælicitas posita sit. A wßákoż godźi mu się / zá prace iego mieć zapłáte / z ktoreyby poczćiwie / y znácznie żył. Nemo enim (inquit Apostolus) militat suis stipendiis przetoż godźien podatkow / minister enim Dei est in hoc ipsi seruiens. Pan IESVS CHRYSTVS, kiedy był pytan od Licymiernikow / ieśli się godźi czynß dáć Cesárzowi / gdy obaczył pieniądz / á vyrzał ná niem wyobráżenie Cesárskie, reddite (inquit) quæ sunt Cæsaris Cæsari. Ale tákim sposobem máią / bydź wybieráne te podatki / áby tylko se & suos conseruare possit pro rerum necessitate & opibus subditorum: non quæ ad ludos & scænas: ad spectacula & pompas, ad commessationem & crapulam, ad corporis voluptates, & alia profundat, ále ktoremiby vpádłe náprawiał / instaurata muniat munita exornet, ále to odmienność / czásow z sobą przynośi. Bo ieśliby kiedy ćiężßa potrzebá przyßłá / ná Rzeczpospolitą / iáko gdyby kiedy woyne z iákim możnym nieprzyiaćielem podnieść / (belli enim vtscite Lacædemonius

monius quidam dixit non est immensum pabulum & rerum agendarum nerui, pecuniæ sunt) tedy máią bydź większe podatki / ále przećię nie máią bydź tákie / ktoreby nie mogły bydź znośne : sed quæ ipsimet ciues aperte intelligant, in communem vtilitatem omninò esse conferenda. A ták we wszystkim ma mieć krol wzgląd ná potrzebę Rzeczypospolitey : w Rzymie zá Liuiuszá rádnego páná / kiedy był z vbożał skarb pospolity gdy nie chćieli ludźie dáć żadnego podatku / rospowiedźiał im o wielkich niebespiecznośćiach miástá / zá czym ie przywiodł do tego / że ták wielką wielkość ná nieśli złotá y śrebrá dobrowolnie : quantum nouis tributis, & vectigalibus nunquam omninò congessit, Antonius Cæsar, nunquam tributum vllum exigi, absque senatu populiqúe Romani consensu, nec absque eorum authoritate insumi voluit. Y częstokroć wielkie rosterki y tłumy w mieśćiech sie wszczynáły dlá nowych vstaw / y podatkow / skąd byłá Rzeczpospolita / nędznie vćiśniona. A ták ma bydź Krol mierny w wybierániu pieniedzy / á opátrzny w chowániu / ad omnem vicissitudinem, & casum fortunę. O świętysz ono list Tyberyuszá Cesárzá / do Stárostw swych nápisány : ktorzy gdy mu rádźili / áby podniosł / ná swe poddáne niezwykły trybut / ták odpisał im boni pastoris esse pecus tondere, non deglubere : tákże też pożytkow krolestwá bronić / nie niszczyć / boni principis erit.

ROZDZIAL XXIII.

IAko sie ma stáráć / áby prawdźiwą wiárę Chrześćiáńską powszechną krzewił / á iey sie trzymał.

BYŁ ten zwyczay świątobliwy / y stárodawny v Rzymian / iż ná ten czás kiedy wszystkiemu świátu pánowáć chćieli / záraz o rozmnożenie chwały báłwánow swych (ktore zá Bogi sobie miewáli) wielkie stáránie podeymowáli : przetoż in maiorem suæ ipsorum religionis venerationem, przez Biskupy swe / ludźie wielkiego záwołánia / y przez insze kápłány porządkiem záwsze disponebant, festos dies, oracula Sibillinorum librorum inspectiones, diuinationes auguria, portenta, precationes, gratiarum actiones, máiąc rozmáite czásy ku ofiárom iáko o tym Váleryus Máximus szerzey świádczy. Ale ieśliż Pogánie vanæ superstitionis, vsque adeo fuerunt obseruantes. Záprawdę przystoynieysza

nieyſza dáleko rzecz ieſt áby tákże y krolewie Chrześciáńſcy prawdziwą chwałę Bożą: ktorey ſam Pan Chryſtus pocżątkiem ieſt / nie tylko w páńſtwách ſwoich záchowáli / ále y według możnośći rozmnażáli. Bowiem ieśli Krol quoddam veluti Simulachrum Dei videri vult; falſos cultus euertat, ſolius veri Dei, veram religionem authoritate ſua introducens. Niechay wie o tym że go nie tylko ná to Pan Bog przełożył / áby ludźiom pánuiąc / świátem ſię tylko báwić miał: ále áby też Duchownych rzeczy nie zániedbywał: ne nimium terenna curando, cœleſtiaque negligendo; divinam in ſe prouocet indignationem. Abowiem ieśli ſię tego ſtrzegli pogánie / áby kiedy przećiwko ſobie Bogow ſwoich (vel ob contemptam religionem, vel ob ritè peracta ſacrificia) nie rozgniewáli / iáko dáleko Krolowi Chrześćiánſkiemu przyſtoi ſię o to ſtáráć / áby tego przećiwko ſobie nie obruſzył / ktorego & potentiorem appellat, & Imperii ſui ſeruatorem (vti reuera eſt) arbitratur. A ták káżdy ma przed oczymá mieć / przykład on święty / Sámſoná Sędźiego: áby tym pilniey obaczał / iáko Pan Bog on lud Zydowſki dawszy dla Bałwochwálſtwá w ręce nieprzyiaćielſkie / raczył go záś przez tegoż męża świętego / z oney wielkiey niewoley wyiwáć / vt libri Iudicum teſtantur: piękna á przyſtoyna by to rzecz byłá krolom / áby byli Jozáphátowi onemu we wszytkim podobni: o ktorym ták nápiſáno. Że był Pan Bog z nim / przeto nigdy niechćiał sſtąpić z drogi Dawidá Oycá ſwego / áni ſkłaniał ſercá ſwego ku Báláámowi: ále według przykazánia Bożego żył: non iuxta opera Iſraelis. Dla teyże przyczyny roſkazał Krolowi in Deuthoronomio vt & penes ſe habeat legem ſuam, & huic legendæ ſtudio non intermiſſo incumbat: quo diſcat timere Dominum Deum ſuum, eiuſque ſtatuta ſeruare: & ne extollat cor ſuum ſuper fratres ſuos; neque recedat à præcepto, neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram vt proroget dies in regno ſuo, & ipſe & filii ſui in medio Iſraelis. Przeto nie doſyć ná tym krolewi Zakon Boży rozumieć: ále mu go też / y ſámemu / y poddánym iego potrzebá chowáć. Jáko ten czynił Jozáphát. Ktory ſię o to pilnie záwżdy ſtárał / áby ná káżdy dźień lud iego przez kápłány / y Lewity w przykazániu Bożym wyćwiczony ſpráwował / y rządźił. Tákimże też obyczaiem zaleca nam piſmo krolá Jozyaszá: ktory w ośmi lat / wſtąpiwszy ná ſtolek krolewſki / trzydźieśći y ieden rok krolował nád Jzráelem. Ten tedy fecit rectum in oculis Domini & ambulauit in viis Dauidis patris ſui: A gdy iuż był we dwánaſtym wieku żywotá ſwego / cœpit mundare Iudam & Hieruſalem ab Excelſis & Lucis, & Simulachris, & ſculptilibus. Przetoż ná ten czás / ſkazono przed oblicznośćią iego / wszyſtkie ſłupy bałwanow /

wanow / y ołtarze ich sparsitque illa omnia super superficiem Sepulchrorum illorum qui immolauerant eis, & ossa sacerdotum combussit supra altaria ipsorum: mundauitque ita Iudam & Israelem. A gdy mu iuż było lat ośmnaśćie / posłał z rády swey nayprzednieysze ad instaurandum domum Domini Dei sui, ktorzy gdy przyszli do Helchiasá naywyższego kápłáná / dáli mu śrebrá dostátek / dla ochędostwá domu Bożego á gdy ie od nich odbierał nálazł w Kośćiele kśięgi zakonu / dánego przez ręce Moyżeszowe ktore gdy od niego wźięli / á Iozyaszowi krolowi czytáli / zdrápał nátych miast odźienie swe / y roskazał im / áby szli / y Páná Bogá prośili zań / y zá wszystek dom Izráelow: Abowiem wielki był gniew Páński / ktory nád nim / y nád ludem iego wiśiał / eo quod non custodierunt patres nostri verbum Domini: vt facerent iuxta omnia quæ scripta sunt in libro hoc. Przeto (iáko tám dáley w kśięgách tych piszą) zgromádźił krol wszystkie stárszе / do śiebie z Żydostwá: á wstępuiąc do domu Bożego / ze wszytkiemi Kápłány / Proroki / y ze wszytkim gminem / skazał przed oną tłuszczą czytáć one kśięgi: á przystąpiwszy sie do Ołtarzá padł ná oblicze swe / y przyśiągł przed Pánem Bogiem. Że miał chodźić zá nim / á strzedz: y chowáć z ludem swym / ze wszystkiego sercá swego / y ze wszystkiey dusze swey przykazánia iego. Aleć iuż dosyć o tym / poniewaź pełno mamy wszedźie przykłádow známienitych / o krolách świętych ktore gdyby chćieli vważyć v śiebie krole chrześćiáńscy: pewna rzecz / żeby nigdy tákich przodkow swoich nie násládowáli ktorzy nie kiedy źle świátu pánuiąc / Páná Bogá y iego świętych / á stárożytniey wiáry odstępowáli. Niechayże tedy káżdemu będźie zá przykład y przed oczyma záwsze on krol święty Iozyász / ktory nie násláduiąc złych spraw onych złośliwych przodkow / Mánássessá / Achásá y Azáryaszá / ad Sacrarum scripturarum auctoritatem suos mores, populorumq; suorum administrationes, abiectis præcedentium erroribus attemperauit. A ták káżdy pan / y Krol ma sie o to stáráć pilnie / áby wiárá iedná stárożytná w krolestwie byłá / a przez dobre / á przykłádne Biskupy / kápłány y káznodźieie / poddánym iego słowo Boże nie vstępuiąc nic od práwey náuki / Kośćiołá prawdźiwego y stárożytnego iednostáynego y powszechnego opowiádáne było / á złych religionisque falsæ ministros, blasphæmos, & sceleratos dimittat pellat è regnoq; suo extirpet.

ROZ-

ROZDZIAL XXIV.

O pokoiu Krolestwá.

CO iesli ták będą spráwowáne krolestwá / iż nie tylko chwałá Boża iednáka prawdziwego Kościołá w nich zákwitnie / ále y gdy nie będą przez moc ludźie przymuszeni / vt serui sed sua sponte, & voluntate vt liberi: tum Regibus, tanquam parentibus & Pastoribus obtemperabunt. A nie mnieyszego wszyscy stáránia / y pilnośći in communi vtilitate & felicitate augenda & conseruanda vno animo & conspiratione ponent: iedno iáko prácowite pszczoły czynią pilność / áby subtelne plastry w gromádę skłádáły. A iesli tylko krol studet præesse non etiam prodesse nec pro ratione, sed pro libidine se gerit: ábo iesli też poddáni przećiwko mocy iego niewdźięcznie przyimuiąc / vstáwomby śię sprzećiwiáli: pewnie è dissensionibus intestinis, maximum totius Reipublicæ naufragium emerget. W tym słucháiąc słow Páńskich tego świádectwá vżyć możemy / ktory powiedźiał. Omne regnum in se diuisum desolabitur. Abowiem iáko członki v ćiáłá vigent, ob eam quam conseruant conuenientiam, ták też miedzy krolem / á miedzy ludem iego charitate sublata Reipub: status labefactatur y chybáby był vmiárkowany y zgodzony / tedy zátym dobre mienie Krolestwu iákoby nie iákie zdrowie ćiáłá przynieśie / gdy tedy iuż w zgodźie / & beneuolentia tranquillitas regni & fælicitas fundata będźie: o tym naypilniey myślić ma / áby ludźie wyćwiczeni w dobrych obyczáiách / y w práwách porządnie w pokoiu żyli. Abowiem pokoy ták długo trwáć będźie / iáko długo práwá / y mądrych ludźi vstáwy będą záchowáne / gdy wszyscy powinnośći swe czynić będą / zapłátę z tym / y dobrym według zasług ich náznáczywszy Bo ná tych dwu rzeczách. Solon on mądrzec chćiał mieć swoie Rzeczpospolitą. Iż iáko spokoyne krolestwo bywa poruszone / dla postronnych walk: ták też bywa skáżone wnetrznemi: Przeto śię wielki spor miedzy ludźmi wszczyna / y niezgodá (ktorą zowiemy domesticum bellum) ábo ex illatis à potentioribus iniuriis: ábo ex iniqua magistratuum & honorum distributione: ábo też z niedostátku rzeczy potrzebnych do żyćia. Ale tedy wszystkiemu præualet auctoritas Regia ktora sedycyą wszelką miedzy poddánymi vstromia. Jáko niegdy vczynił on Agryppá / qui dissidentem à Senatu populum Romanum in vrbem & concordiam reduxit. O iákowey to mądrośći & ciuilis disciplinæ krolowi potrzebá / áby vmiał

zábiegá-

zábieżiią: zgodźie / zámknąć drogi contentionum, atque seditionum radices extirpare: ktore naprzod ćiché: á potym iáwnie vkazuią śię: záprawdę że to iest / nayzacnieysza spráwá krolewska: Abowiem omnium malorum grauissima est seditio, serpens & latens pestis: Ktora śiedząc w vmysłách ludzkich / zgodne myśli rosprásza / y rosparza / á káżdą społeczność żywotá / y towárzystwá głádźi.

ROZDZIAL XXV.

O ćwiczeniu Krolewskim.

CWiczenie Krolewskie / bydź ma tákie / ktoreby záwsze do cnoty / y spráwiedliwośći ćiągnęło. Ale ktoż nie baczy / ieśli sobie wspomni / one niepożyteczne / á prożne niektorych Krolow studia? ktory żadnego owocu dobrego / áni sławy nieprzynośiły. Przywiodę ná pámięć Krole Párthskie / ktorzy w ostrzeniu strzał / nie tylko roskosz swą kłádli / ále śię też y z tego chełpili. Attalus Philomáter rzeczony / wszystko stáránie swe w zbierániu ziół iádowitych pokłádał. Æsopus krol Mácedoński lichtarze y świeczki robił / drudzy záśię málowániem / drudzy muzyką / drudzy Komedyą y Trágedyámi / scenicaq; arte śię zábawiáli, Przeto śię też z Domicyaná náśmiewano / ktory cáły dźień z łąską żelázną włożnicy swey muchy gonił. A Sárdánápálusá wzgárdzono / ktory miedzy niewiástámi kądźiel prządł. Ale niepodobnaby też to rzecz / y nieznośna byłá / áby Krol po ćięszkich pracách ochłodźić vmysłu swego nie miał lżeyszemi y roskośnieyszemi zábáwámi / y spráwámi / iedno vt non languescat ignauia sed vt redeat ex remissione ad labores alacrior. Augustus Cesarz / po południu piłę rad grawał. Chwalą niektorzy w Krolách śpiewánie / śmiechy / y trefne powieśći / ále Wirgiliusz Picusá syná Sáturnowego wychwala z myślistwá / y ćwiczenia około koni ták mowiąc.

Picus equum domitor debellatorq́ ferarum &c.

Ale tákowe ćwiczenie / Cyrus krol Perski nád insze miłował: ktoreby śiły w ćiele mocniło / y coby do náuki woienny było pożyteczno. Abowiem wystrzegáć śię chćiał promowánia / ktore ma z sobą zániedbywánie / potrzebnych rzeczy / á záwżdy boiaźń / y w wielkiey bespiecznośći iákąś diffidencyą rodźi: O czym pisze on Poetá.

Otium

Otium Reges prius & beatas,
Perdidit vrbes &c.

Ani też bywa poſpolićie prawdźiwe odpoczynienie w prożnowániu/
ále w zwyczáiu cnoty/ y pracey: A iáko niedbáły oracz/ ták krol pro=
żnuiąc & ſibi & aliis eſt invtilis. Ma bowiem też máło ſypiáć/ áby mu
ſen nie pánowáł: ále ktoryby (iáko zwykł był máwiáć Agesilaus) nego-
tiis gerendis deſeruiat. Nuż tedy Agámemnon/ y Eneáß/ ktorego na=
wierniejßy záwżdy Achátes náśládowáł/ iákoby nie iáka praca kiedy
inßy odpoczywáli/ oni cáłą noc czuli/ ſtáráiąc ſie o zdrowiu/ y o poko=
iu ſwoich. Vćierpienie też gorącá y źimná/ nie tylko chwalą w krolu/
ále mu też záwżdy potrzebne bydź powiádáią/ nie ináczey iedno iáko
wſtrzemięźliwość od picia y iedzenia. Nullum eſt enim Bacho & Veneri
cum Pallade Muſisque commercium. Y pijáńſtwo ktore Philipowi Oy=
cu/ Alexándrowi ſynowi/ Antyochowi/ Mitrydateſſowi/ Dyoni=
zeuſowi pánowáło/ hániebną ſromotę tym wßyſtkim v ludźi czyniło.
Abowiem in vna eademque ſede cum Mageſtate morari & conſiſtere non
poteſt. Te tedy oſobliwe rzeczy ſą/ ktore chęći krolewſkiey do dobrego
ſie máiącey przeßkádzáią. Ale ábyſmy też to wßyſtko zgromádźili/ w
czym Krol ſtáránie y ćwiczenie pokłádáć ma/ ztąd naprzod pogniemy co
mu in Deuthoronomio roſkázuią. Naprzod. Aby ſie vczył Záko=
nu świętego od kápłáná/ od ktorego exemplar voluminis legis accipi-
at illudque legat. Przykazánia Páńſkiego áby ſtrzegł/ y do pobożnego ży=
ćia lud ſwoy przywiodł. Druga. Czytáć y vmieć moralem Philoſophiam
quæ vitiorum eſt expultrix vitæ magiſtra. Trzećia. Poznánia prawá
poſpolitego niechay nie zániedbywa: ktorymby rozumiał quid vnicui-
que tribuendum ſit. Ale y Naturalis Philoſophia z wielu błędow vmyſł
wyzwala/ y oczyśćia. Náoſtátek. Ćwiczenie y czytanie w Hiſtoriey
ktore ſą vitæ humanæ ſpeculum & exemplar przez ktore ludźie zacne przyi=
muiemy/ iáko do goſpody/ á biorąc ie ſobie ná przykład illorum quaſi vti-
mur familiaritate & congreſſibus. Scypio/ ktoremu nazwiſko byłá dá=
łá Afryká/ ſłupámi włáſnych przodkow ſwych/ nie pomáłu ſie powie=
dźiał bydź porußonym do cnoty. Lecz dáleko więcey Hiſtoryę pobu=
dzáią: ktore nie ſą Simulachra corporum ſed imagines animorum? Prze=
toż y Krolom nie tylko pożyteczne/ ále y roſkoßne ieſt czytánie Poetow:
ktorzy nam w ſwych Kśięgách/ iákoby ná tablicách máluią ſpráwy mę=
żow zacnych/ przeto Homeruſá Alexánder záwżdy miał w ręku/ á

Wirgiliuszá Augustus dźiwnie miłował. Pismá też o rządzeniu Krolestwá / y o spráwie woienney / iáko są pożyteczne / tom przed tym powiedźiał / wßákoż iáko wiele czytáć / ták wiele słuchać / widźieć / y czynić ma ten ktory chce parare prudentiam, ktora należy in actione experientiæ, & memoriæ alumna. Tymi náráczey rzeczámi bywa zgotowána: iáko mowi o mądrym Vlissesie prudentissime Homerus (vtar autem verbis Horatii) Qui mores multorum hominum vidit & vrbes. Ale też bez pochyby potrzebna krolowi / wßystkim rzeczom iákoby nie iákie condimentum & ornamentum eloquentia: ktora w vmysłech ludzkich ták bárzo pánuie / że nákłániáiących wiedźie ie kędy chce / y skąd chce odwodźi: ábowiem nie záwżdy mocy ábo groźby ma vżywáć / ale ráczey ratione & suauisione. Ponieważ że káżdey rzeczy do roskázowánia / lepßey y zacnieyßey nie widźiemy / nád copiosam loquentem sapientiam: ktorey też y wielcy mężowie do spráwowánia rzeczy vżywáli. Pátrzay iáko Homerowe Xiążętá Eloquentissimi concione versantur: A nie tylko sie Marsem / ále y náukámi báwią / ktore nieśmiertelnośći sławę wieczną krolom zá sobą niosą. Ale też to nie słusznoby było / áby Krol we wßytkich náukách záwße miał być exercitatus, ále też / ile mu czásu zeydźie / nic nie vymuiąc od spraw Rzeczypospolitey tymi ná ten czás niechay myśl swą báwi / áby optima vitæ præcepta & exempla (iáko pßczołá) ex omnibus delibet: ktoremiby był do dobrego żyćia y do dobrego postánowienia Rzeczypospolitey wyćwiczon: Bowiem wßystkę pracą swą y ćwiczenie powinien oddáć R. P. studiorum autem finis non in quadam inani rerum contemplatione ponendus, sed ad actionem (vt docet Plato) referendus erit.

ROZDZIAL XXVII.

Iáki krol iest / tácy y poddáni máią być.

KROlá ktorego ná ten czás chce instituere niechciałbym áby go kto in aliquo vel auaritiæ vel libidinis crimine nálazł. Abowiem iákaby to sromotá byłá ták ßkárádnie temu vpáść / przed wßystkiemi / od ktorego poddáni iego wßyscy / omnis iustitiæ, temperantiæ, pudoris, continentiæ petunt exempla. Y miałżeby sie tego wstydáć qui aliis pudori esse debet.? Bowiem ná iego obyczáie y żywot ktory wiedźie / wßyscy pátrzáyący czásem zá iego pobożnym żyćiem / bárzo

predko

predko zastarzałe w złośćiach sprawy swe ludźie zwykli odmieniáć. Y częstokroć widźiemy / że co przełożeni czynią / toż y poddánym ich náтychmiast podobáć sie musi. Záprawdę tákowa moc iest Krolewskiey zacności / w ludzkich vßach (iáko o tym dobrze mowi Plato) że quales in Republica principes sint, tales solent esse reliqui ciues: Abowiem / ktore honore, gloria, dignitate amplificatos vident : Ich sie obyczáiow dźierżą / á iákoby te ná sobie máluią / áni chcąc innego náśládowáć / iedno to coby sie ich przełożonym podobáło. Iáko o tym mowi Eccle= siástes qualis Rector est ciuitatis tales habitantes in ea. Káżdy tedy może obaczyć / co z sobą noßą mores krolewskie / ábo regentum ktorzy sámi corrumpere & corrigere ciuitates possunt. Ani to tylko źle iest co oni wy= stępuią / ále też y drugie psuią / iáko też kiedy co dobrego vczynią / tedy zwyczáiu złego / w pospolitym gminie popráwuią. Wßákoż cnoty swe y wystepki / quæ animo conceperunt in ciuitatem infundentes : wię= cey przećię ßkodzą swemi wystepkámi / niż są pożytecźni przykłády do= bremi. Ani też to może bydź / áby oni / ktorzy są in oculis omnium ßká= rádość grzechu iákiego / zmyślániem pokuty zákryli. Abowiem ludźie ná krolá iákoby ná iákie mieysce wyniosłe / y ná wßystkim słońcu będą= ce / oczy obracáiąc omnia curiose, diligenter inquirunt, quid agat, quid dicat, quemadmoqum viuat & in illius animum quasi per rimulas inspici- unt. A co więcey / y sáme śćiány pálácu iego / iákoby mowić / y w ßy= stkie spráwy / obyczáie krolewskie wydáwáć / táiemnice opowiedáć / á iáwnie rozgłośić sie zdádzą: iż áni żadne rzeczenie / áni vczynienie ich długo sie táić niemoże. A zá tym wßyscy namnieyßy w nim wystepek obaczywáią / y rozbieráią. Symonowi Ateńńskiemu pijáństwo / Sci- pionowi / ospáłość Rzymiánie wyrzucáli : Y Pompeius iż sie pálcem w głowę drápał / ab inuidis mordebatur : przetoż ieśli wßystkie znáki wystepkow elui non possunt ále verrucæ prominentes in facie y ßkárádne inße zmázy / tákie ktoremi pátrzáiący wzrok / bárźiey sie obraża / niechay będą obmyte. Wßákoż ći ktorzy chcą służyć dobrze Rzeczypospolitey nunquam popularem auram aucupantur : ále ták obyczáie swe / żywot swoy vmiárkowáć / áby stąd żadney chwały ábo chluby nie odźierżeli: ále żeby inße do cnoty przywodźili. A ták ná ten czás / niechay sie po= żytecznymi swym poddánym krolowie / ábo regentowie / bydź rozu= mieią : kiedy po nich iustitiam, fortitudinem, continentiam, publice coli & exerceri cognouerunt.

ROZDZIAL XXVIII.

O obyczáiách Krolewskich / y iákich ma bydź

Iż powiádamy że nam Krolá potrzebá bene moratum : co znáczą obyczáie / mamy to teraz wyłożyć. Obyczáie zowią przyrodzone zá dze vmysłu / ktore chociaż z śiebie (quoniam voluntariæ non sunt) chwały y gánby nie máią : wszákoż niektore z nich vi sua laudantur & reprehenduntur cum habeant aliquam virtutis aut vicii significationem. Te tedy affectiones animi sposob swego żywotá / ták barzo wyrazáią: że tákowy bywá cuiusque vitæ modus, vt illius affectus est animus. Przeto chcemy mieć obyczáie krolewskie ob reuerentiam poważne sed facilitate conditos: ktoremiby humana studia complectantur ac teneant. Bowiem oprocz ludzkośći powagá / ábo státek acerbitatem imitatur: á ludzkość kromia powagi parit contemptum. A iáko on Kleomenes Lácedemoński krol dicente quodam bonum Regem omnino mitem & comem esse debere : odpowiedźiał dum in contemptum non veniat. Przetoż te dwie rzeczy Krolowi poddáni iego powinni oddáwáć / cześć / á miłość. Bo gdy ták zacną osobę ná sobie z Boskiego przeyrzenia nośi / habet venerationem iustam. A iż iest podobny przyrodzeniem tym nád ktoremi ma zwierzchność / iż iest też poddány Bogu : bez wątpienia mansuetudinem humilitatem facilitatem & benignitatem ma mieć / áni sie ták podnośić / vt humanum fastigium excedat : áni vniżáć / vt despiciatur. Przetoż żadna rzecz przedzey pychy nieprzynośi iáko szaleństwo / z ktorey sie rodźi arrogantia , potym ex arrogantia odium : nád ktore nie może bydź człowiekowi / á zwłaszczá Krolowi nic brzydliwszego. A też poddáni skromniey czásem niewolą ćierpią / sub mansueto principe & humano. Wszákoż iabym rzekł / że to iest ráczey wolność á nie seruitus dobremu Pánu / obedire & parere eius voluntati : Zli zásie przełożeni / iáko sie zda imitantur malos pictores : ktorzy ná ten czás nie máią Colossos artificiosè fieri kiedy ie máluią / z wyniosłemi goleniámi / z roszerzonymi wárgami : ták też Tyrannowie / non vitæ institutis : ále spuśćiwszy brwi / oczymá krzywemi / przykrym poglądániem / srogim głosem / groźnymi słowy / y sprosnymi obyczáymi reuerentiam captant : á wewnątrz w nich iest / animus male informatus , & falsis opinionibus deceptus ; vitiisque corruptus . nie wiedząc nic o cnoćie / vera dignitate nudati ad simulationem descendunt. Ale dáleko inácżey obseruantiam petunt dobrzy

krolowie

krolowie: bo ktorym pánuią morigeros & obsequentes reddunt, moderatione animi & constantia: áni są boiázliwi ob suam grauitatem, áni molesti, ob excellentiam ingenii & virtutum, przetoż ludzkość y wdzięczność (iáko mowi Wáleryuß) penetrat ingenia barbarorum. Abowiem ad facilitatem potius, quam ad asperitatem morum nati sumus. Nie hoyność/ nie pychá/ do miłośći nas ćiągną (infida enim est omnis corruptella) ále mowá łágodna/ ćicha/ facilitas morum, fides & integritas: tákowymi zaprawdę/ y tym podobnymi rzeczámi/ iákoby złotymi łáńcuchámi/ łáćniuchno sie damy powiązáć. Słußnie Cyrusowá y Artáxerxowá mátká powiedziáłá/ że krolewskie słowá máią bydź bissina, to iest suauia, ac iucunda, áby sie ták offerat vltrò venientibus, fugiat incompellando difficultatem: asperitatem in congressu: sit benignus in audiendo, petentibus comiter humaneque respondeat atque omni timore depresso, summa facilitate loqui sit, & audire paratus. Bowiem ktory do śiebie trudny przystep miewa: non magnanimum se Regem non optimum gubernatorem declarat: sed deridentis alios aut contemnentis affert iudicia: Philip Krol poddánym swym był bárzo miły/ ob facilitatem morum: Bowiem wßytkich ktorzy do niego przychodźili/ łáskáwie przyimował. Ale Demetryus nienawiśny/ ktoremu iedná bábá gdy iey vsłuchác niechćiał/ ták powiedziáłá: ponieważeś ták trudny/ nierządźże iuż wiecey námi. O iáko wielmożny Tytus Wespezyan/ ktorego kochánkiem ludzkim nazwano było/ mawiał: Non oportet quenquam à Rege mœstum discedere. Nuż tedy niechay Krol/ ábo zwierzchność wściąga gniew u swego/ ktory mentem è sua sede disturbat á iáko powiádáią/ że mátká v pßczoł żądłá nie miewa/ ták też Regem furoris expertem esse oportet, ktory gdy komu pánuie/ rádźiłbym mu sie oney náuki Philozophá Athenedorá dáney Augustowi Cesárzowi trzymáć: ktory roskazał áby w ten czás gdy sie gniewa/ nic nie mowił/ áni czynił/ áżby obiecádło pierwey przeczytał/ áby sie tego nie dopuśćił/ czegoby potym żáłowáć miał. Nienawiść y obmowki z ćierpieć. Nulli vnquam obfuit. Przetoż y krolowi poddánych swych priuatas vindictas recipere in se dla záchowánia spráwiedliwośći decet. Jákie perpessio iniuriarum zaleca nam Cæsarem: Abowiem nihil est magis humanum quàm odia remittere & simultates deponere, á w pomśćie z przyrodzenia bydź łáskáwym. A ták káżdemu krolowi przynależy/ nie dawać wiáry nigdy adulatoribus, áni ich do śiebie przypußczáć: ábowiem ći wßytkie nieprzyiáźni będą do niego nośić: á ztądby był od ludźi wzgárdzony. Bo ći (iáko mowi święty Augustyn) laudem suam tanqnam oleum venditant stultis: dla tego

 y Agiesilá=

y Agiesilaus Lacedemonski krol pochlebcow / nieinaczey iako mężoboycow roskazał się strzedz. A dziwna to rzecz iest / że temu / ktory iest stupidus miło czasem / że go przed nim samym za mądrego a czystego męża vdawaią: & ex Tersite Achilem faciunt. Dobrzeby tak z tymi poczynać / iako niekiedy Alexander wielki z Arystobulußem Historikiem poczynał: ktoremu gdy księgi de rebus ab eo gestis począł czytać / wyrwawßy mu ie z reku / w rzeke Hidaspem wrzucił / a obroćiwßy się do niego tak rzekł / godnieyßybyś ty zły człowiecze tego / a niż twe księgi / w ktoryches chcąc mi pochlebić o mnie tak wiele na plotł / czemu żaden człowiek nigdy wiary nie da / Przetoż y Diogenes orationem blandam, non ex animo proficiscentem, sed ad gratiam compositam nazywał / melleum laqueum quo blandè amplectens hominem iugulet. A nie dziw (bo iako Antistenes mowi) Melius est incidere in coruos quàm in parasitos. Te tedy są rzeczy / ktoremi się animi affectiones quas natura ipsa commendat do ludźi podaią. Przetoż Krolowi nigdy się nie godźi fraudem facere, dolos moliri, & fallaciis delectari, ani mu też przystoi bydź inuidum, obtrectatorem, inuerecundum, & impudentem, a co więcey istis ablactantibus impostoribus stipatum: ktorzy to blandiciis & assentationibus, perniciem Regum ac Regnorum secum ferunt, Druga że pochlebcy hac occasione freti deferunt & calumniantur bonos præsertim cum ipsorum opibus inhiant. 3. Principes ex leui causa in subditos possunt concitare & plebem armare contra principem. 4. Piße Atheneus Historik ieden Libro 6. cap. 6. omnes qui fuerunt in Cypro Tyrannos delatorum eiusmodi genus vtile existimasse, vnde sub Tyberio adulatores muneribus & honoribus affecti, non enim regium sed Tyrannicum videbatur. 5. Quia delatores abusi principis vel patientia vel stulta credulitate ad coniurationes vel proditiones facile labuntur, nullus enim adulator in amicitia perstat. 6. Quia suspicionem principi iniicit quod ipse sit suspicans.

ROZDZIAL XXIX.

O cnotach Krolewskich / y przymiotach iego.

TE tedy o ktorychesmy mowili / żadze vmysłu iesli rozumem bedą sprawowane / a k temu stateczne bedą same / przez się dobre / a co więcey / nomina virtutum sortientur, z ktorych honestæ voluntates, y wßelkie inße dobre sprawy pochodzą. Przetoż Philozophowie/

phowie/

phowie/ o tym dosyć nápisáli/ oczym też y niżey będźiemy mieć: my tu
tylko dotkniemy te ktore Krolowi nay wiecey być rozumiemy. Pier-
wßa tedy tá iest. Pietas & Religio, wßystkich cnot/ y Krolestwá fundá-
ment Pánu Bogu y ludźiom bárzo miła. Albowiem ktory czystym á
nie obłudnym sercem Páná Bogá chwali/ ten sie z nim niektorą táiemną
świątobliwośćią iednoczy. A ludźie widząc nabożnego/ rozumieią go
być Pánu Bogu miłego: nec suspicantur aduersi quicquam illi posse
contingere quem cœleste numen tuetur & protegit. Dlategoż y Alexán-
der superstycyą zwykł był chwalić: iż łatwie przez nie in animos homi-
num illabi rozumiał. A też nieinákßem sposobem ći co ludźiom práwá
pierwey vstáwiáli/ ludźie in vnam societatem conuocauerunt, illisque leges
imposuerunt, iedno cultu & religione Deorum. Ale też ma káżdy Krol
strzedz tego/ áby nie dopußczał obłudnych y rożnych religyi: ktore w
Krolestwie wielkie zámießánie czynią: diuersisque curis hominum ani-
mos & Rempublicam dissipant: ále żeby byłá iedná wiárá świeta y prá-
wdźiwa ktorey broni y záchowywa Kośćioł Chrześćiáński/ ktora iest ná-
iáśnieyßa nád ogień. A ták náśládowáć ma Dawidá ktory nam poká-
zał w sobie. Regium religionis exemplum, vt prouideat Dominum Deum
in conspectu suo semper: á żadną rzeczą inßą/ áby nie był poruszony.
A máiąc ná baczeniu vstáwicznie imie Boże/ nec hostes, nec castra, nec
acies, nec mortem, nec ipsa denique inferna pertimescat: Ná bespiecznym
mieyscu/ ten iest záiste/ ktory w obronie Bożą zá swym Nabożeństwem
przypadł. A ták ná ten czás niech będźie dosyć o bogomyślności.
Druga cnotá Krolewska ma być. Prudentia dux & princeps omni-
um virtutum, ktora nic inßego nie iest/ iedno prosta drogá w spráwo-
wániu wßelkich rzeczy: versatur enim in bonis deligendis, reiiciendisq;
contrariis: skąd Ciceronowi rzeczona iest z opátrzenia mądrość quasi à
prouidendo prudentia. Tá roskázuie: áby sie nieporządnie nic niesprá-
wáło/ ábowiem krnąbrności (ktora peruertit iudicium) comes est
pœnitentia. A gdy sie dobrze námyśliß roskázuie ábysmy z tym nie mie-
ßkáli/ ábowiem ten ktory oblatam occasionem dum licet non accipit gdy
będźie chćiał idoneam oportunitatem non habebit á toć iest (vt dicitur)
lente festinare: Przetoż prudencyey dostáiemy ingenii solertia & Doctri-
na vario negotiorum vsu, & multis rerum experientiis. Jánuså Krolá Wło-
skiego Poetowie dla mądrośći bifrontem máluią. Bo krol iáko Homeru-
sowi/ ná przyszłe y przeßłe rzeczy ma sie oglądáć: Abowiem ten qui præ-
territis futura connectit is rectè præsentia administrat. Dla tego Pitágoras
vpominał/ áby káżdy o dwoch osobliwie czásiech ránnym/ y wieczornym

miał stá-

miał stáránie. Przetoż dwie ſą rzeczy / ktore ſą przeciwne tey cnocie vpor/ y niewierność: bowiem te/ z nią ták walczą / iáko Pállás z Marſem y z Venerą / quoniam furor mentem erroribus implicat. Venus animi vires debilitat. Trzecia cnotá ieſt męſtwo / ktore wielgomyślność / powagę / y cierpliwość zdobi. A toć to ieſt oná Wulkanowá zbroiá: w ktorey będąc Achiles/ y Eneáß nieprzyiacioły ſwe / á my wßelákie nießczęścia/ náiázdy / zwyćiężamy. Bowiem Krolewſki żywot / ktory iáko ná gorze ßerokiey ieſt poſtánowiony / multis fortunæ telis propoſitam cernimus: ktory iesli ſię lęka zá nic zgołá nieſtoi. A wyſoki y możny vmyſł / áni ſię w ßczęśliwych podnośi / áni w przeciwnych fráſuie: przeto káżdy krol/ ma ſię záſtáwiáć zá ſpráwiedliwą rzecz: náoſtátek / y zdrowie położyć / kiedy tego potrzebá nieśie / nie tylko dla śiebie / ále też y dla ſwych nie ma zbrániáć/ iáko ś. Wacław Krol Czeſki / y inßych wiele / bowiem w tym naywiętßą ſławę męſtwá bydź powiádaią: wßákoż ſię nie trzebá większey rzeczy ważyć nád tę / ktoreyby mogł zdoláć. Cierpliwość záśię ninieyßych rzeczy fouet animi robur: áby ábo nie był / vciśniony wielkośćią ſpraw/ ábo vſtáwicznośćią przełomion. Czwarta cnotá mierność ieſt. Prudentiæ cuſtos, pudoris comes, libidinum inimica, voluptatum moderatio: tą ſámi śiebie zwyćiężamy tą chćiwośćią rozumowi miárkuiąc oddawamy. Coż tedy ieſt turpius nád niemiernego Krolá ábo Páná/ záprawdę niemierność to gwałci/ co ludźiom nawięcey charum & ſanctum eſt. Troiáńſka bitwá / ktora od Poetow áż po ten czás ieſt ſławna / y Greckie ßkodliwe roſterki / żali nie ſámá libido diſſeminabat? Ani żaden ieſt ták niewſtydliwy / ktoryby od tego śmiał żądáć rzeczy nieſłußney / ktorego miernego & ab omni ſe libidine continentem agnoſcit. Przeto Krol ktory chce bydź miernym exerceat ſeipſum in laboribus: ne ab honeſto quibuſcunque ſtimulis voluptatum abducatur; Ma też mieć ſtátek y ſtáłość / ták w mowie / iáko y w ſpráwách / by ſnádź do iákiey wzgárdy / ſromoty / v poddánych nie przyßedł.

ROZDZIAL XXX.

IEſt ießcze nád to dośyć innych ſpoſobow ábo przyczyn do zátrzymawánia y záchowánia iednowładztwá / cześćią Generálne / o ktorych potym / cześćią Specyálne / ktore nie do wßyſtkich

kßtałtow

kßtałtow bywáią przyſpoſobione / z ktorych inße Krolowi należą y ſłużą / bądź zrodzonemu ábo dziedzicznemu bądź obránemu / inße ſámym poddánym.

NAprzod wſtępuiąc ná Páńſtwo / pierśiámi mátki ſwey (ieśli może bydź bez przeßkody iákiey) nie mámek ßkodliwych máią bydź wychowáni y odchowáni : w pijáią w ſię bowiem cnoty pod czás/ & vitia cum ipſo lacte materno. 2. Máią bydź wyćwiczeni w boiáźni Páńſkiey/ qui eſt initium omnis Sapientiæ. 3. Máią bydź przełożeni im ludźie dobrzy vczćiwi y vczeni/ ktorzy ich mądrośći & Politica prudentia wiernie doctrina & vita inſtruant. 4. A contagione aularum Gynæceorumque, napilniey y nabárźiey ma bydź oddalony y odłączony. Popiąte. Rad/ Electiones, Sądow/ Praw/ Vſtaw Kroleſtwá / ſłucháć y vczyć ſię ma. 6. W naukách/ ßtukách/ w ßermowániu/ y w inßych ktore do pokoiu y woyny należą / ma bydź wyćwiczony y ſpoſobiony. 7. Kroleſtwá/ Páńſtwá/ Miáſtá / Monicye rozmáitych ludźi y Kśiążąt obyczáiow doświádczáć iemu y obieżdżáć bárzo rzecz ieſt przyſtoyna y potrzebna. 8. W obierániu y przy obierániu záś Páná y Krolá/ wzywániem imienia Páńſkiego pietate, vnitate prudentia, communi bono, conueniatur, tractetur, on bowiem Krole podáie/ y vſtáwia y okázuie. 9. W leciech podeßły nie ma bydź obierány dla żądz y affectuum violentiam popędliwośći/ prudentiæ abſentiam, contemptus facilitatem. 10. Ma bydź możny w bogáctwách/ zacny w fámiliey/ dobrze przychylny kroleſtwu / narodowi/ y práwu. 11. Ma bydź animo & corpore bellator. 12. Obránemu nie názbyt wielka moc/ władzá/ ále pewnymi vſtáwy y práwy ográniczoná y okrzeßoná ma bydź dána. 13. Iáwnie ma bydź ogłoſzony y obwołány / przyśięgę odpráwić y oddáć/ ſłucháć/ odebráć. 14. Potym/ rádá dobra/ poważna/ mądra / ma mu bydź przydána/ áby práwá/ officia, iudicia, aliaſque conſuetudines cognoſcat. według nich ſię ſam ſpráwowáł y żył : á drugich do tego wiodł. 15. Nie więtßey ábo mnieyßey ſobie ma przywłaßczáć władzy ábo mocy / á niżeli iego przodkowie záżywáli/ ábo mu dána ieſt. 16. Ieśli ſummam ſuam poteſtatem ſtricte ſeruat, nec iura maieſtatis aliis ſociis permittat pro libitu iákowe ſą.
1. Seymy ſkłádáć/ y Seymiki/ ábo ziázdy poſpolite vchwaláć. 2. Oſtátni dekret y ſentencyą ſobie záchowáć. 3. Woyne vchwalić y podnieść/ ábo przymierza ſtánowić. 4. Winnego oſądźić/ ábo wolnym vczynić. 5. Mynice bić y kuć. 6. de Regio titulo nikomu nie pozwaláć. 7. Vrzędy ábo dignitárſtwá rozdawáć.

ROZDZIAL XXXI.

O rozdawániu Vrzedow y Dignitarſtw.

Gdyż tedy to nieśie żywot ludzki/ iż wßytkim rzeczom żaden dołáć nie może propter rerum varietatem & multitudinem, potrzebá nam tu inßych pomocy y rátunku ßukáć: ktorymbyſmy wierze á cnoćie vfáli. Owßeki y Pan Bog wßechmogący choć może/ á wżdy nie wßytkie rzeczy ſam przez ſię czyni: ále przyrodzeniem iáko inſtrumentem/ & rerum cauſis tanquam pediſequis ad conſeruandum vniuerſitatis ordinem vtitur. Dlatego Moyżeßowi rzeczono/ prouide viros potentes & timentes Deum: in quibus ſit veritas, & qui oderint auaritiam, aut quos virtutis ſtudioſos & vſu rerum peritos agnoueris. A ták Krol káżdy ma wielkie ſtáránie y pilność czynić/ w poznániu y w obierániu ludźi dobrych y mądrych bez bráku: ktorzyby publicis honoribus digni ſint & videantur. A naprzod nie ma przedawáć żaden Krol przełożeńſtwá: ne quæſtui Reſp. ſit, bo ten ktory kupił vrząd ius pretio, non æquitate definit, á też przymußa więc/ ktory przedawa záwżdy wielkie wyſtępki kupuiącego: czym ſię on Seuerus Septimius, záwße brzydźił/ mowiąc: ego non patiar mercatores poteſtatum, quos ſi patiar damnare non poſſum, erubeſco eum punire enim hominem qui emit & vendit. Druga/ ważnieyße iuż bogáctwá ma ten á niżli cnotę. 3. Przynośi y w náßą wzgárdę vrzędu. 4. Lex Auguſti decreuit, vt qui largitionibus factis magiſtratum aliquem ambiiſſet per quinquennium ab iis arceretur: áni też ma dawáć zá zaſługi/ bo to ieſt podobne przedániu: táki káżdy do ſwego pożytku adminiſtrationem rerum transfert, qui præmio ſibi deberi magiſtratum intelligit. Ani też ſwemu powinnemu niegodnemu/ bo táki rad hárdźieie. Ani też do ſwey rády/ niech nie bierze timidos, ábo humiles, ktorychby ſobie ludźie nie mieli zacz: by ſnádź tácy aut potentiæ alicuius metu iniuſti: aut ex animi imbecillitate inſolentes non euadant, ſkąd to ieſt rzeczono. Aſperius nihil eſt humili, cum ſurgit in altum. Ani też ma dawáć niedoſtátecznym/ áby ich do tego niedoſtátek nie przymuśił: żeby rácżey nędzy ſwey á niżli Rzeczypoſp. ſłużyli/ y w łákomſtwo peſtem R. P. pernicioſiſſimam nie wpádli. Ale podobno rzeczeß: ieśli bogátym Krol vrzędy rozda/ in aliis pecuniarum ſitim, & gloriæ cupiditatem excitabit. Ja mowię/ co nalepße záwżdy wybieráć: ex duobus malis, id quod minimum eſt eligendum, á rádzę/ áby záwße/ bogátße vbożßym ná vrzędzie przekłádáć/ dla tego/ iż magis

gis

gis absunt à studio pecuniarum, cżym vrzędy swe vczćiwiey odpráwowáć
mogą. Y Attenczykowie/ lege Solonis censum spectarunt, iáko y Rzymiá-
nie/ y August Cesarz żadnego do Senatu y rády nie przypuśćił/ nisi qui
vities sestertiorum in censum retulisset, á ktorym záś / opes ad censum de-
fuissent, on sam suppleuit. Rácye podał te. 1. Ne tenuitas & inopia Se-
natoriam dignitatem labefactâret. 2. Ne cæteri suis opibus ellati illos con-
temnerent. 3. Ne munera præsertim à legatis exterris acciperent. W
Kálcedoniey chwalono one vstáwe: ne indigentes magistratum gererent,
verum si boni ciues essent eorum ægestati publicè subueniretur. A wszá-
kosz tákie/ niechay zá dobre ma / ktoreby sobie do rády brał/ y ktorzy ná
mále przestawáiąc/ chćiwośćią by sie łákomą zbrzydźieli. Jákowe przed-
tym powiádáią bydź. Kuryuszá/ Fábrycyuszá/ Phocyaná / tákże też vży-
wáiąc. Platonowego przykazánia / nie daway tym Przełożeństwá:
ktorzy ćie o nie proszą/ ábo zábiegáią: ieno nolentibus, ac sæpe recusanti-
bus. Przetoż ten iest wielkiey mądrośći znák/ poznáć do cżego sie ma czy-
ie przyrodzenie: á ták niechay non agrestes & duros homines, sed ciuiles &
humanos do Senatu swego bierze: sapientes iustos, niechay nád Pro-
wincyámi Gubernatory czyni: fortes & prudentes, Hetmány/ diligentes
& industros, Podskárbie/ omni auaritiæ & libidinis suspitione carentes
Sędźie/ constantes, & ingenii: minimè varios Stárosty y woyskie/ bo co-
by to było/ rádźić de Religione cum irreligioso, de iustitia cum iniusto, de
bello cum meticuloso: de permutatione cum mercatore, de gratulatione
cum inuido? de humanitate cum immani, ktorych tego wszytkiego nie nie-
sie przyrodzenie. W tym dobrze vpominá ią ludźie mądrzy: áby rożni/
rożne vrzędy spráwowáli: áby nie mieli myśli ná wiele rzeczy rozdźie-
lonych: á ták by non sufficerent muneribus: Sokrátes y Plato / nie każą
vrzędow odmieniáć quoniam rerum magistra est experientia: ábo też dla
tego/ quia ieiunæ muscæ acrius sugunt quam Saturæ. 2. Quia mutatio Se-
natus splendorem obscurat. 3. Inpericulum coniicit dum arcana à remotis
promulgantur. 4. Rerum præteritarum ignaris summa gubernacula com-
mittuntur. Ale by też to podobno kto chćiał wiedźieć/ ieśli przełożeństwo
lepiey dawáć ludźiom postronnym niżli swoim. Owszem ieśliby swo-
ich miłośći/ wierze/ státecznośći / vitæ integritate & prudentia krol nie
wątpił: ich sprawy y nauki / rádźiłbym mu záwżdy vżywáć / niż cudzo-
źiemskich/ áby ták nie dał nienawiśći/ & offensionis ansam ciuibus, gdy-
by sie wiecey zdał wierzyć Cudzoźiemcom niżli swym. 1. Abowiem o-
bawiáć sie trzebá ne exteri & aligenæ, redditus extra regnum, sæpè ad sub-
sidia aliorum efferant, & extradant iis, qui Regna bello molliuntur, tum
quod

quod populo ingratiores de proditione magis suspecti & neglectis domesticis suos promouere videantur & sæpenumero satagunt. 2. Bowiem ześ brawszy bogáctwá desiderio patriæ tacti, munere decedunt antequam sit opportunum, nec retineri possunt, nisi stipendiis & potestate aucta: A ieśli lepszą sie im kondicyą tráfi/ opuściwszy pierwszego Páná / do drugiegosie vdáią: hunc quoq; relicturi, si res dubiæ & periculosę interueniant. 3. Przetoż Bodinus lib. 3. cap. 9. y Arnisæus in Pol. cap. 15. y innych śiłá wychwaláią Polakow przedśiewźięćia/ quod neminem in Senatum aut consultationem publicam admittant peregrinum. Wieć y v Rzymian tákowy zwyczay był záchowány piszą: Scribentowie á naprzod Liuius lib. 23. mowi. Romani veteres non modo peregrinos, sed ne socios quidem ipsos in Senatum admittebant, ac bellum quam pacem eam maluere, in qua peregrinum Senatorem & Coss. Romæ essent visuri. Abowiem napewnieysza to rzecz iest/ ilekroć od Monárchow w rządzeniu Rzeczypos. y w rządzie przesadzeni bywáią Obywátele Cudzoziemcámi/ wielkie niezgody/ mienawiśći/ y woyny zátym idą y bywáły. Co pięknie vkázuie nam opisuiąc Antymách: lib. 1. Theor. 2. w ktorym mieyscę kłádźie/ on dosyć żáłosny przykład/ ktory sie przydał tribus lanigenis (quod etiam in Prouerbium abiit) Vesperæ Siculæ gdy zwłaszczá w máłym czásie wszyscy áż do iednego Fráncuzowie w Sycyliey zámordowáni byli/ dla tey miedzy inemi przyczynámi/ że Káncleystwo dał Krol Sycyliyskie Fráncuzowi iednemu. Przyczyny krotkie/ ná to przydam ex Iusti Lipsii nobilis ad Cap. 4. lib. 3. Poli. 1. Quia indigenæ haud facile concoquunt in sua Rep. plus aliquid credi aut tribui alienis: inde liuor quæstus & auersio quædam animorum. 2. Quia raro illi morum ingeniorum & totius Reip. periti: ad consilium autem de Repb. dandum caput est nosse Rempub. 3. Quia vt maximè iis peritia insit vix affectus aut fides. 4. Quia vsu compertum est consilia externa semper ferè esse infausta. Ale iuż teraz poniechawszy tego dla przedłużenia/ zda mi sie żebym podobno nie nagorzey tę rzecz teráznieyszą zámknął/ Platonowymi słowy: ktorych ták vżywa w swey Policyey/ o prouinciæ Resquepub. infælices, in quibus Archilophetes Giges, & Glauci consultorum funguntur officio, potrzebá tedy Krolowi rády / y choćiayby podczás byłá tákowa/ principis solertia, vt seipso meliorem ac prudentiorem, quem consulere possit habeat neminem, wszákoż iednák bez Senatorá y Rády nigdy nie może bydź/ zły bowiem bez Rády y Senatu postępek ábowiem poddáni/ gdy bez Rády ábo nád Ráde y vstáwy Senatu dekretá bydź vpátruią y znáią/ tedy lekce powáżáią/ y zá nic nie máią/ ábo timidè ac moliter magistratuum iussa exequuntur, co záraz złąd pochodźi/

chodźi / że Princeps suspitionem superbiæ, niedbálstwá / priuati arbitrii iniicit, záczym práwo/ vstáw/ y Rády wzgárdá/ y Sedicye, rozmáite nástepuią: świádczy przykład Krolá Hieroná z Sycyliey/ ktory gdy impotenter dominaretur, á Senatu y Rad swych przynamniey niechćiał vżywáć/ zábity iest/ świádczy przykład Iuliuszá Cesárzá / ktory nie tylko in Consulatu sed & dictatura, nigdy do rády się swey niestkániał/ skąd wielkie nienawiśći odniosł/náostátek/ y sámá hánіebna śmierć/świádczy przykład Romulusza/ y Tárquiniuszá pysznego/ ktorzy cześćią zámordowáni/ cześćią z Páństwá wyrzuceni są/ świádczy náostátek świeży przykład tákże/ Krolá Fráncuskiego Ludowiká XI. ktory / gdy sam cum sua pernitie, wszytkim chćiał rządźić/ á koniec y skutek nieszczęśliwy iuż baczył. Károlusá Syná swego ták roskazał ćwiczyć / y chćiał mieć/ vt literas nesciret, tylko te sáme słowá/áby wiedźiał y znał: vt alienis consiliis potius quam suis sapere, ac res gerere consuesceret. Náostátek y oto się Princeps ma stáráć pilno/ áby tákich też w swey Rádźie nie miewał/iáki był Aman zázdrośćiwy v Krolá Aswerusá / przećiwko Márdocheuszowi: ábo iákie miał Roboám Krol syn Sálomonow: ktory in eius perniciem approbarunt insolentiam iuuenum stulta consilia. A iáko mowi Ecclesiastes: ne consultes cum eo cui suspectus es, nec inuidentibus tibi consilium aperias: ále frequentes virum pium quem noris obseruantem præceptorum Domini Dei sui.

ROZDZIAL XXXII.

POsły wysłáć/y przyimowáć. Iákich Krol sam posłow potrzebuie/ y iáki ma mieć wzgląd ná Cudzoziemskie.

TRzy rzeczy ná tym mieyscu obaczymy. Pierwsza. Iákie ma Krol vczynić stáránie w obierániu Posłá. Druga. Iákiby miał bydź/ áby ták był w káżdey rzeczy biegły & ingenuis moribus Heroicisque virtutibus ornatus. Trzećia. Iákie v wszytkich Krolow ma bydź ná Posły báczenie: ktorym wszelki pokoy ná wszytkie strony záchowan iest. Gdyż tedy Krolowi ábo Principi potrzebá bywa/około woyny/ ábo około przymierza vel de conuentionibus ac comeatibus. Z przyległemi Pány tráktowáć/ potrzebá mu záiste tákowych ludźi/ ktore by zle-

 ćiwszy

ſłałwßy im tákowe ſpráwy / á podáwßy im animi ſui ſecreta, miáſto
śiebie ſtał. Bowiem ſámemu wyiácháć do cudzey źiemie / dla wielu
przyczyn / áni bespieczno / áni też przyſtoi: przetoż potrzebá tu maturo
conſilio vti: iákoby ſpráwne / á godne ná to wybierał. Bowiem tákowa
rzecz Regis gloriam ac Prouinciæ conſeruationem, prouincialium omnium
ſalutem zá ſobą nieśie. Niechayże tedy tákiego obiera / ktoregoby cnoty
zálecáły: nie máiąc wzgledu / áni ná ſtárożytność domu iego / áni ná v-
rodę / áni ná poſługi długie / bo to wßytko parum habet momenti do tá-
kowey ſpráwy / ktora multum habet periculorum; niſi ſpectata comes ad-
ſit virtus. Ale tákowe dwie rzeczy zálecáią: Naprzod wiárá / ktorą ma
Pánu ſwemu nienáruſzoną trzymáć: potym miłość / ktorą y Pánu
y Oyczyźnie / tey ktorey ieſt Synem / ßczerą powinien oddáć. Abowiem
fides bywa poſłáńcowi tanquam Anchora. Ktorą vmocniony iuż nullos
aduerſantium ventorum flatus extimeſcit, áni też proſperiore aura moue-
tur. A miłość / to záśie w nim ſpráwuie: że áni Oyczyzny ſwey / áni Pá-
ná w ktorym ſię kocha / niechce obráżáć / y owßem ſię o to ſtára / áby iego
ſławę o wßytkich tym wiecey rozmnáżał. Mamy tego piękny przykład
w Fábrycyuśie / ktory gdy był poſłan od Rzymian do Krolá Piruſá / nie
mogł go áni prośbą / áni grośbą / áni też dáry nákierowáć / ná to / áby
był iáką zdrádę przećiw oyczyźnie ſwey okazał / dobraby też rzecz zápra-
wdę byłá / áby Krol longa rerum experientia ſagaces, cautos & circumſpe-
ctos, ná ten vrząd obierał: by ſnádź proſtacy / nie dawßy ſię podeyść claui-
loſis ſermonibus, ſromotnie / á ßkodliwie w iáki lábirynt nie wpádli. Iá-
ko ſię to było niekiedy przydáło Q. Mutiuſowi / ktory będąc poſłem z
Rzymu do Kártáińczykow / poſłáli mu do wybierániá dwie tablicy / ná
iedney znák pokoiu / ná drugiey niepokoiu wyráziwßy / lecz on chcąc go-
dność ſwey Oyczyzny záchowáć / ktorą oni chytrze chćieli zelżyć: wźią-
wßy z ręku ich obiedwie / prośił ich áby też ſobie wybieráli / tę tylko kto-
ráby ſię im podobáłá / iemu zoſtáwiwßy. Przetoż trzech rzeczy trzebá
Poſłowi. Naprzod optimum atque exactiſſimum iudicium. Potym fa-
cundiam dicendique gratiam. Náoſtátek inculpatos probatoſque mores.
Poſpolićie ludźie mowią / że znáć Páná ná ſłudze: wßakoż nie záwżdy
to ſię tráfia. Bo y Krolowie ignaui & imperiti, miewáią / czáſem ſwe
poſły ſtrenuos, eruditos, ingenii promptitudine præſtantes. Zámykáiąc
przypomnię iáki ma bydź wzgląd ná Cudzoziemſkie poſły v Krolá / ká-
żdy tedy Krol ma ſię o to pilnie ſtáráć / áby im był pokoy záchowány
wßędźie / y po wßytkim Páńſtwie iego / choćiażby też oni czáſem / y co nie
ku myśli przynośili. Abowiem nie tylko ſromotę v wßech ludźi by od-
nieśli /

nieśli/ ieśliby co przećiwko práwu pospolitemu z nimi poczynáli: áleby też y gniew tego à quo mittuntur nie pomáłu ná śię poruszyli: zá coby śię podobno krzywdy (ktora in illos ex oratoribus redundat) mśćili. Czego też wiele mamy przykłádow/ nie tylko w stárym Zakonie/ ále y v Pogan. Amonczykow Krol ktory vmárł/ syn iego Hánnon po nim ná Krolestwie dźiedźiczył/ Dawid dowiedźiawszy śię o śmierći iego/ posłał Posły swe do syná/ chcąc go w smutku iego ćieszyć. Hánnon zá rádą złych ludźi/ one Posły sromotnie vczestowawszy wygnał: czego śię Dawid (zebrawszy Woysko przećiwko iemu) mśćić nie zániechał. Ták że Rzymiánie ktory śię dowiedźieli/ że Láertes Weentow Krol Posły ich pobił. Nie tylko lud iego porázili/ ále y Miásto z gruntu wywroćiwszy spalili. Nákoniec máią śię też y Posłowie o to pilnie stáráć y strzedz tego by snádź swym złym záchowániem Pánow/ ábo ludźi v ktorych bywáią nie gniewáli niechay máią przed oczymá co Perskie Posły v Amintá Máćedońskiego Krolá potkáło. Abowiem ktoro obaczył Krolewski syn Alexánder po nich bezmierne wszeteczeństwo. Prośił ich do śiebie ná bieśiádę á w tym młodźieńcow nadobnych kilkánaśćie w odźienie białogłowskie przybrawszy/ kazał gołe miecze pod száty ich zákryć/ oni Posłowie rozumieiąc ie zá Pánny/ bo ich ták głádkość/ y vrodá vdawáłá/ ktoro śię winem nád miárę popili/ rzućili śię do nich: w tym młodźieńcy wszytkie iáko bydło pobili. Krol tedy Perski dowiedźiawszy śię wszytkiego/ co śię z iego Posły dźiało/ nawmniey śię tym nie obruszył. Przetoż Posłowie po potrzebách Pánow swych mieszkáiąc máią vczćiwy y spokoyny żywot wieść/ by snádź y sromoty Pánom nie wyrządźili/ y sámi zelżywośći nie podieli. Náostátek niech śię strzegą/ áby tám gdźie bywáią pochlebstwá żadnego po sobie/ nie pokázowáli. Bowiem dosyć ná tym máią/ ieśli to wszytko quæ ad sui principis gloriam conseruandam faciunt fideliter, strenueque procurrant.

ROZDZIAL XXXIII.

Y Práwá stánowić/ odmieniáć/ y odrzucáć. Abowiem dáleko lepiey/ y dłużey Krolestwá trwáią/ zá dobremi práwy/ y wolnośćiámi/ á niż zá mocnymi á obronnymi Zamki/ á Miásty.

Sámá

SAmá rzecz pokázuie / że nie prędzey ſię nie mieni/ áni vpada nád Króleſtwá : ktorych Krolowie częſtokroć iedni drugim.(iáko ßczeście przynieśie) vſtepuią: Wßákoż to poſpolićie bywa: vel propter inordinatam magiſtratus adminiſtrationem : vel propter effrenem populorum licentiam. Przetoż dobrze tákowym rzeczom/ onego wieku Krolowie y inśi Przełożoni wßelákim poſtánowięniem práw zábiegáli : áby ták ſwąwolą onę ludu ſwego in officio retinerent. A ták y tego wieku Chrześćiáńſkim Pánom inßey rády nie rádźiłbym ßukáć : nád tę ktorą on Orátor Iſokrátes w Kśięgách ſwych podáie/ ták mowiąc. Si quæ leges erunt aut conſuetudines ciuitatis parum rectæ : eas tolle ac muta : atqꝫ inprimis da operam vt eas optimas excogites. Quod ſi minus poteris, quæ apud alios bene conſtituta ſunt imitare. Przetoż morbis imminentibus Krolowie niechay z dobrymi práwy záchodzą. Abowiem dáleko obronnieyße Prouinciæ ſwe przed nieprzyiaćielem ſtáwią. Kiedy ie dobrym rządem obwáruie/ á niżeliby Zamki y Miáſtá niedobyte (ktore przećię zá czáſem vpádáią) po wßytkich Páńſtwách/ zakłádáć y budowáć mieli. Bo á coż to zá pożytek/ ſtáráć ſię Miáſtu iákiemu o pokoy/od poſtronnego nieprzyiaćielá : á w nim alere ciues incompoſitos, ktorzyby tám po ſwey woli nie mieli wzgledu/ áni ná práwo/ áni ná żadne Przełożonych ſwych vſtáwy. Zapráwdę dla tego ſámego præſtant munitionibus leges : iż oni tylko abarceant mala, á ći záśię ná to bona conferunt. Abowiem lud wßytek/ w nieiákim porownániu obyczáiow dobrych záchowuią/neque permittunt vnumquemque ſuo viuere modo : y owßem vśiluią człowieká ad id vitæ genus reuocare, coby było virtuti conforme. Przetoż ná ten czás/ náprzod poczęto piſáć Práwá / kiedy naturæ lex obſcurari cæpta eſt. Zá czym Pan Bog przez Moyżeßá ſługę ſwego nayświętßy Zakon raczył dáć : ktorymby w nas ono przyrodzenie nieprawośćią świátá tego ſkáżone nápráwić mogł. A nie bez przyczyny / weßło to w przypowieść : bonas leges ex malis moribus procreari. Bo y Rzymiánie widząc / że ſię iednego czáſu v tych ludźi ktorych/iuż Pány byli/bárzo do nierządu miáło. Poſłáli natychmiaſt trzech do Græcyey/ Poſtumiußá/ Mánliußá/ y Sulpicyußá / tám gdźie Solon y Likurgus condebant leges : áby ich práwá do Rzymu przenieśli/ áby ták nie tylko expoſitis armis, ále adhibitis legibus, loca omnia imperio ſuo parentia tutarentur: Przetoż y tych wiekow Krolom potrzebá wybráć przykład ták świątobliwy od Pogan by ſię też/ y ſámi o práwá dobre ſtáráli/ ktoremibyſmy quod æquum eſſet rozeznawáli/ á co iniquum wyrzucáli / á coby też perpetratum káráli. Náoſtátek bacżymi to ſámi/że ſine legibus Krolowie nec iuſtè iudicare, nec be-

ne

nè viuere possent. By snadź (iáko pospolicie bywa) prauis affectibus ducti, sua vitia, virtutum nomine non conuestirent. Wßákże tego niechce o dobrych/ á práwie o Chrześćiáńskich Pániech rozumieć: ieno o tych ktorzy to illecebris voluptatibus volunt sibi ipsis licere quod libeat. Tákowi więc o sobie rádźi mowią nos sumus. Ius & Lex & cum Poeta.

Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.

A ták tedy káżdy Krol práwá/ ktorekolwiek sam podawa/ ma ie też chowáć. Abowiem iniustè præcipitur, quod à præcipiente non obseruatur. Iáko Zaleucus Locrensis vczynił: ktorego gdy syn dla cudzołostwá práwem iego był pokonány/ iż iuż miał dlatego oczu postrádáć: ná ten czás Miásto wßytko dla zásług Oycowskich/ chcąc synowi wßytkiego przepomnieć/ prosili áby go z tego wypuścił: on przedśie vstáwom swoim dosyć czyniąc/ wyrwawßy sobie pierwey iedno oko/ synowi drugie kazał wyłupić/ powiádáiąc: że dosyć ná tym mamy/ gdy ießcze obádwá możemy pátrzyć. Godnaby y to ießcze rzecz byłá Krolom/ áby on srogi vczynek T. Torquátá Máncyußá rozbieráli/ y vważáli. Ktory syná swego własnego/ iż przećiwko roskazániu stoczył bitwę z nieprzyiaćielem/ zdáiąc ná śmierć okrutną ták przed wßytkim Woyskiem mowił/ Synu miły ty nie máiąc wzgledu áni ná osobę Rádźiecką/ ktorą teraz ná sobie noßę/ áni ná Máiestat Oycowski/ nád zákazánie moie ważyłeś śię czynić z nieprzyiaćielem: przywiodłeś mie do tego punktu przy ktorym ábo Rzeczposp. ábo krwie swoiey mußę zápomnieć. Sed nos potius nostro delicto plectemur, quàm R.P. tanto suo damno, nostra peccata luat á zátym przydał. I. Lictor deliga ad palum. Stráßny záprawdę przykład/ ále młodym ludźiom zdrowy. Przetoż práwá niechay bedą krotkie & dilucida: ktoreby osobliwie Páná Bogá y ludźi gniewáć bronili y hámowáli/ á ták bez pochyby modestæ, iustæ, vitæ, duces erunt.

Ani też Krol ábo Pan ma práwá nißczyć/ y psowáć/ dla swego pożytku tákie/ y te/ do ktorych przychodźi. Abowiem widząc to Aristoteles gáni Iuliußá Cesárzá/ ktory dla Páństwá y Krolestwá swego prágnąc/ dobrze śię w nim vgruntowáć/ práwá niektore połomał/ słußnie tedy Aristoteles go gáni. 1. Co tobie niechceß/ áby czyniono/ tego też nie maß drugiemu czynić. 2. Co zá skutki są/ często pokázuią tákowych ludźi złe bydź exitus iáko śię máło co wyżßey powiedźiáło/ y zátym idący rozdźiał w sobie ma. 3. Honestas, dignitas, magestas semper præponenda est vtili. 4. Vtraca wiárę y kredit v postronnych. 5. Regni principium à periuro non potest habere fælicem processum. 6. Non sunt facienda mala, vt eueniant bona. 7. Fides totius Reipub. est firmamentum.

ROZDZIAL XXXIV.

GInie/ vpada/ wniwecz ſię obraca tákie Jednowładztwo/ gdy przyczyny powiedźiáne y opiſáne giną y vpadáią. Abowiem przećiwnych rzeczy/ przećiwne ſkutki/ y effekty/ Generálne wßákże ieſt/ ieśli Krol tákim nie będźie/ iákowym będźie obrány y miány.

PRzytráfia ſię pod czás 1. nieſtforność y niezgodá w obierániu y przyimowániu Krolá/ iáko gdy z rożnych/ ábo rownych y zgodnych w poczćie/ y w liczbie/ ábo mnieyßych ále możnieyßych/ ábo ná ten czás nie będących: obecznie contumaciora vota & ſuffragia będą. 2. Gdy ieden z możnieyßych/ ſam ſię ná kroleſtwo podáie y wtrąca/ á ták/ iuż ſię przemienia w Tyráńſtwo. 3. Gdy ſtroná mocą/ zacnośćią/ ſpolna á zgodna/ iedná Krolá chce/ druga niechce/ y nieprzyzwala nań/ á ták rozrywa y nieſtforne bywa & mixtum ziednowładztwá y Oligárchyey/ á ieśli záśię przeważy tá ſtroná nieprzyzwaláiąca/ tedy ſię ſtawa y odmienia Jednowładztwo w Demokrácyą. 4. Gdy możnieyßy ſię w Vrzędy krolewſkie dignitates & Titulos immiſcent, ktorzy ieśli ſą virtuoſi á tedy degenerant in Ariſtocratiam, ále ieśli tylko nobiles ſint á bogáći/ tedy ſię ſtawa Oligárchyą. 5. Gdy Krolem gárdzą/ á nobiles ſe vel bonitate, poteſtate, libertate, Regem æquare dicunt, tákowym krol ma odpowiedźieć iáko niekiedy Leonides iednemu mowiącemu/ oprocz kroleſtwá/ żadną miárą nie maß nic nád nas/ odpowiedźiał. Niſi vobis fuiſſem melior, non eſſem Rex: tákowym ſkromnym słowem á ſentencyą refellit conuitium, á ſwoiego doſtoieńſtwá obronił y ochronił. Abowiem gdźie Krole/ ciuium ſuffragiis obieráni bywáią iuż tym ſámym publiciſque calculis Princeps, ábo Monárchá oſądzony ieſt/ zacnieyßy y lepßy nád inße/ że ná kroleſtwo wźięty y przyięty ieſt. Plut. in Laco
6. Gdy Krol iednego tylko/ (y temu ſámemu/ á nie wielom weſpoł/ Vrzędy/ Dignitárſtwá rozdáie) y w nim przełożonym czyni. 7. Gdy z rázu gwałtownie/ á niepomáłu y lekko/ poddánym vrzędy y dignitárſtwá odeymuie. 8. Gdy poddánym práwá y wolnośći ktoremi ſię ßczycą/ łamie y pſuie: dignitárſtw & officia merita non confert, ále

rączey

ráczey ich dobrá / máiętnośći / ábo iáwnie/ ábo też inńemi fortelmi bie=
rze / ábo nieznośne ćiężary y vstáwy vchwala / y iemi obćiąża / vt paula-
tim debilitentur & conſumantur. 9. Gdy Krol nimia vtitur licentia, con-
uitiis vel plagis contumeliosè tractat ſubditos, iáko Turek / Moſkwá.
10. Kroleſtwo wniwecz obroćić / y znieść naybárziey prágnie / krol nie
wſtrzymawáiąc datam fidem, przyśięgą oſobliwą ábo iákimkolwiek ſpo=
ſobem potwierdzoną. Zaden bowiem nie wierzy iedno temu / ktore=
go wiernym bydź rozumie y mniema. Ideò perditiſſimi eſt hominis &
amicitiam diſſoluere & fallere eum, qui læſus non eſſet, niſi crediſſet, b. a Cic.pro
Ma bowiem bydź tá y nieprzyiaćielowi záchowána c. A ieśliby wiá= Roſcio.
rą / ábo iáką mową / creditem nie ſtałá Rzeczpoſpolita opibus ábo bogá= b Auguſt.
ctwy nie będźie ſtałá. d. Ma też bydź wiárá / choćiaż y niezbożnym Epiſt.205
trzymána. e. Abowiem niezbożnym żadnego mieyſcá beſpiecznego c Liuius
nie máß. Ambroſius, de c. 3.
lib. 3.
d Bernac.
de Conſi.

ROZDZIAL XXXV.

CO ieśli ták / y tákim ſpoſobem / iákochmy tu wiele z piſmá lu=
dźi mądrych y bácznych á świádomych zebrawßy podáli:
Kroleſtwá y Páńſtwá będą rządzone / by namniey w tym
wątpić nie trzebá / iż dawne onych Poetow Saturnowe látá wrocą ſię
do nas / zá ktorego iáko powiádáią nullum auaritiæ, nullum improbitati
locum, inter homines fuiſſe: ále ſámá ßczerość á wiárá miedzy ludźmi /
iákoby napięknieyßa Pánná dla zupełnośći świętych obyczáiow mie=
ßkáła: ktore gdy ſię pokazáły / á Miáſtá wßelką złośćią poplugáwili:
wyrwawßy ſię od nas / iákoby z błotá do niebá ſkąd byłá wyßłá / wroći=
łá ſię. Przetoż ná on czás kiedy káżdy ſuo iure fruebatur, áni ſię ludźie zdrá=
dą / pychą / łákomſtwem nie bawili. Záwße źiemiá obfićie wßelką ży=
zność bez pracey dawáłá. A nie bez przyczyny / bo ieśliż Páńſka ręká ie=
ßcze ná źiemi przemieſzkiwáłá: bez pochyby wßytkich rzeczy hoynie im
vżyczáłá. A ztąd vczeni ludźie aurea illa tempora vocauerunt. Ale tu
podobno będźie mię kto pytał / iákaby też byłá zá tę pracą Krolowi zapłá=
tá nágotowána. Iedni mowią / że ma podátki / ktore on od poddánych
ſwych wyćiąga. Ale mym zdániem hoc præmium tantis laboribus non
eſt par. Drudzy záśię iáko Philozophowie mercedem laudis & gloriæ.
Wprawdźie magnus eſt gloriæ ſtimulus ad virtutem, á ktoryby Krol ná co
inßego miał wzgląd fit iniquus Tyrannus, iedno że mamy rozumieć non

 de

de fuccata & ficta gloria : ále de solida & vera, quæ virtutis & honestatis est comes. Wszákoż tá sławá ieszcze nie dosyć czyni/ zá ták wielkie/ á niewymowne prace Krolewskie: á co więcey/ nie może bydź wieczna / y bárzo predko ginie. Bowiem pendet ex opinionibus hominum. Przetoż Krolowie Chrześciáńscy qui se in aliam vitam generatos intelligunt, nie w Páństwie/ nie w godnośći / nie w bogáctwách / nie w tey márney sławie y pompie tego świátá nágrodę zá prace swe pokłádáć máią / ále w onym wiekuistym błogosławieństwie / przybytku niebieskiego. W ktorym z Pánem Bogiem (eius enim in terris Ministri & Vicarii sunt) po dokonániu tego żywotá / sempiterno æuo fruituri przemieszkiwáć będą. Zapráwdę y oni stárego wieku/ Pogáńscy ludźie baczyli to dobrze / choć iákoby przez sen ieszcze P. Bogá prawdźiwego nie poznawszy że tákowa zapłátá / á nie inákszą miáłá potkáć wszytkie Przełożone. Abowiem ciuitatum rectores in concilio Deorum collocabantur adhuc cum cælestibus res humanas administrantes y powiedźieli że Minos syn Xántá Krolá Kreteńskiego záśiadł w táiemney rádźie z Iowiszem Bogiem ich naprzednieyszym. Osobliwie Hesiodus pisząc Rodzay wszytkich Bogow swych/łączy ie z Krolmi & regendarum Vrbium officia illis attribuit. Ale iuż nie báwiąc się dłużey / nie zdami się ábym mogł lepiey ten pierwszy tráktat o Jednowładztwie zámknąć / iáko onymi poćieszynymi słowy Piotrá świętego Apostolá/ ktoremi ták do Przełożonych mowi. Páśćieśz iuż tedy mili Krolowie tę trzodę ktorey się wam Pan Bog do czásu zwierzyć raczył vt cum venerit Princeps pastorum, Rex Regum Iesus Christus immarcessibile gloriæ coronam procipiatis.

ROZDZIAL XXXVI.

MOnárchiey z ktoreyieśmy powiedźieli *ex Diametro quasi in omnibus repugnat* y przećiwne iest Tyráństwo/ ktore iest iednego złego/ á nie bácznego mężá / ábo iáwnie / ábo zdrádą przećiw práwu pospolitemu/ według swego vpodobánia/ ku dobremu swemu prywatnemu / podśiádłe/ á nie długo trwáiące Páństwo.

Kro-

Krolestwá / Bog / y niezbożnym podáie w rece. a y b Tyran iest / tákże Lew ryczący / y Niedźwiedź łáknący / Xiążę bezbożne / Wodz potrzebuiący / mądrości wielu tłumiąc / á niszcząc / przez potwarz. c Sed væ tibi inquit Propheta, qui prædaris nonne & ipse prædaberis, & qui spernis, nonne & ipse sperneris, cum consummaueris deprædationem, depraedaberis, cum fatigatus desieris contemnere, contemneris. d Tyran iest krzywd / y niespráwiedliwośći mátką. e Est animal maximè noxium inter immitia, inter mitia adulator. (Tenże o towárzystwie / y o pochlebstwie) Tyránná Bogoboynego / y pobożnego náleść bárzo trudno iest. f

Is terret plus, ipse timet sors ista Tyrannis,
Conuenit; inuideant claris fortesque trucidant
Muniti gladiis veniant, septique venenis
Ancipites habeant artes, trepidique minantur. g

Trudno wynáleść to / y baczyć áby ktory Tyran miał bydź towárzyski / ábo się stárzeć. h Przewyższa kátá / od ktorego tylko niezbożni / á od tego y niewinni karáni bywáią / y giną. i Hoc tamen habet lucri quod vitam rursus omnibus debeat. k A ták zwykł był mawiáć Ludowik 12. Krol Fráncuski: lud pospolity ábo gmin pászą Tyránnom bydź / y żołnierzow Tyrannos autem & milites dæmonum, in Annalibus Franciæ.

a Ierem. 28. & 8.
b Augu. lib. 5. de Ciuit. Dei.
c Prouer. 28. 15.
d Esai. 33. v. 1.
e Plut. de Fort. Alex.
f Soph. apud Stob.
g Clau. de Iust. Prin.
h Plato in conu. 7. Sap.
i Scob. ser. 42.
k Elian. 9.

ROZDZIAL XXXVII.

O Tyránnie / y okrućieństwie iego.

IAko wszeláką rzecz dobrą / złe y przećiwnie sobie łácniuchno poznáwamy / : ták też widząc cnoty w práwym Krolu / łácno Tyránnową złość obaczymy. Bowiem Krol pospolitego pożytku y szczęśćia broni / & Reipub. salutem, suis commodis ac vtilitatibus consulit, á ten Páństwo do pożytku swego / y do chćiwośći. Pierwszy: Krol stádo swe páśie: Tyran pożyra. Krolowi vitæ modus est ratio. Tyránnowi libido. Krol paret: Tyran imperat legibus. Krol iest spráwiedliwy. Tyran niespráwiedliwy: Vczćiwość ktora z pożytkiem złączona iest / Krolestwo záleca. Tyranniden verò turpido flagitiosa; Krolestwá cnotą dostępuią / y cnotą záchowáne bywáią / á owo wydźieráią y gwałtem niezmiernym trzymáią / Krolestwá od Krolá / łáskáwośćią ábo mansuetudine, iákoby tutissimo firmissimoque prædio tuentur & fouentur, A ono od

Tyránná timore ob crudelitatem satis infido satellite custoditur: ktora imperiosam názbyt & intemperantem záchowuiąc / acerbitatem simultatis, & odiorum est plena, y dla wietßey niebespiecznośći infinitis propè suspitionibus quassatur. A coż był zá żywot Aristyppußow? quem etiam parietes suspitione periculi territabant, Coż tákże Alexándrá? ktoremu y żoná podeyżrzána byłá: Tákże Dionizyußá / ktory y włosow swych / bálwierzom golić dáć nie śmiał / táki ći záwżdy Tyránnom / omnia sunt suspecta atque sollicita, áby oná powieść prawdźiwa byłá metum allere Tyrannidem. Bo ći ktorzy chcą áby sie ich bano / potrzebá też / áby sie y oni báli tych / ktorzy sie ich boią. Czego my tu mamy iáwny przykład ná Páñstwie Moskiewskim / Tureckim / y Wołoskim / Krolestwu Polskiemu przyległym. Jácy tám Pánowie pánuią / á iáka miłość v poddánych máią: to tám iuż zá złym zwyczáiem poddánych idźie: dla ktorych / złey á niepobożney spráwy / Bog áni w nich / áni w Pánách ich / porządku żádnego mieć niechce. Jáki żywot wiedli ći Pánowie / co zá náßey pámięći zeßli. Co opußczáiąc dla przedłużenia / wroćmy sie do onych dawnych przykłádow / ktore nam dowodne pismá vkázuią / Dionizyus to nam dał znáć / fulgente illo gladio paratu Democlis crinibus impendente: ktory powiedźiał żywot Tyránnow być ßczesliwy. O czym ták piße Horátius.

Districtus ensis cui super impia
Ceruice pendet, non Siculæ dapes
Dulcem elaborunt saporem:
Non auium, Cytaræque cantus
Somnum reducent.

Ale też ták piße o Tyránie Job świety: Sonitus terroris semper in auribus eius, & cum pax sit ille semper insidias suspicatur. Bo oni nie dawáiąc żadnemu wiáry / tanquam pauentes & timidæ belluæ. Żadnego społkowánia nie czynią / áni sie nigdy vspokoią przeco nikogo nie miłuią. Bo iákoż kogo máią miłowáć ći / ktorzy sie wßytkiey społeczności chronią? Bowiem muśi to być / áby wßyscy mieli w nienawiśći okrutniká: wßákoż mu bárźiey żaden ßkodźić nie może / iáko nieprzyiaćiel iego. Bo Tyránnowie tych sie towárzystwem brzydzą / ktorzy y o vczćiwych rzeczách mądrze rádzą / y w dobrych śmiele káżdego vpomináią: ne aut moniti rationem ducem & honestatem sequantur: ábo wiec / żeby dla ich cnoty nieznißczyłá ich złość / ábo też że ich dobroć podeyżrzáną v śiebie

máią /

máią/ iż oni populo ea quæ voluerint opinione virtutis facile persuaderent. Dla tey podobno przyczyny/ Nero on okrutny Cesarz Rzymski/ Senece dał zábić: tákże Dionizyus był sroższy niż przystało/ przećiwko Platonowi. Ale záś może człowiek zły/ dobrego miłowáć: ktorych niezgodne obyczáie vmysłow nigdy nie łączyli. A ták Tyránnowie/ ktorzy sie iedno sobie zdádzą bydź vczćiwemi y wolnymi/ pospolićie sobie ßukáią hárdych pochlebcow: zá ktorych rádą y nawodem/ vwikłáwßy sie w złośćiach ná dobre ludźie powstáią. Alec go też nadobnie nam Solon opisał/ powiádáiąc: Tyrannidem locum esse amænum, verum exitum non habere: quæ Labyrinthi more Tyrannos in mille viarum circuitus & erroris inducit. A tego Tyránná te są owoce/ ktore ex philantia (to iest zbytnim w sobie kochániu) y z podeyźrzenia przychodzą/ opum direptiones, rapinæ, ciuium oppressa libertas, grauis seruitus, ciuitatum, legum perturbatio, & rerum omnium mutatio; ábo (vt rectius dicam) euersio, vxorum & liberorum stupra, suorum impunita scelera, aliorum exilia & cædes. Nástátek Tyránnowie/ ludźi mądrych wygániáią: dlatego/ iż oni wiedząc ná niezłośći ich/ mogliby snádź poddáne ich przećiwko nim wzruszyć. Przetoż boiąc sie ciuium concordiam, quasi caput suum semper coniurantium potentiores oderunt: aut suis conatibus auersantes, aut dominationem fugientes, & multitudine tributorum, aut morum asperitate, populum in timore, & obedientia continent. Dla tego pod nimi są Miástá zniszczone/ spustoszone/ abiectæ, & quasi omni ciuium nobilitate viduatæ? ktorych ludźie z oney stárodáwney wolnośći/ w ktorey przedtym zá Przodkow iego dobrych żyli. teraz pod Tyránnem srogą niewolą ćierpią. Ale prosze ćie coż zá pożytek z sobą przynośi/ kiedy intemperantia weźmie w człowiecze káżdym gore? Słußnie záprawdę Tyránny vczeni ludźie názwáli immanes belluas, humanique generis pestem & faces, iáko Caligulæ Nerona, Domicyaná/ y wiele inßych/ ktorych przedtym Páństwo Rzymskie/ miewáło/ w ktorych tákie było okrućieństwo y srogość/ iżby mogł z Salomonem dobrze á bespiecznie mowić. Leo rugiens & vrsus esuriens, Princeps impius super populum pauperem. Są też tácy y niektorzy qui Regiam dignitatem, simulatione virtutis vmbrare conantur: bo zmyślnie nabożeństwá swe odpráwuią/ áby nimiemánie dobre odnoßąc dla státecznośći swey/ w wadze v ludźi byli/ hoynosć miłuią: nie dla tego/ áby sie w cnoćie kocháć mieli: quàm auaritiæ studio, & sui conseruandi cura. Przetoż sie pilno strzegą/ ne iniuriæ fiant, ne contumeliæ inferantur, ne iura violentur. Y z káżdey winy namnieyßey srogo karzą/ nie ták to czyniąc dla spráwiedliwośći/ iáko vćiskáiąc wolność poddánych

(álbo

(álbo więc iesli sie godźi mowić) áby tą drogą quasi iussu legum in aliorum fortunas inuadant. Nád to podátki wielkie vstawiáiąc / magnam conseruandæ Reipub, curam & diligentiam præseferre nituntur: ále gdy ie wybieráć poczynáią/ iż znośne bydź nie mogą iáwnie sie do ludźi podáią. Przetoż práwnie z ludźmi postępowáć/ á nic z spráwiedliwośći/ áni z miłośierdźia poczynáć: iest to nic inszego iedno iniquitatem & Tyrannidis acerbitatem retinere. Náostátek/ też to iest nie máłe okazánie zmyślonej cnoty/ iż máiąc káżdego sławę podeyźrzáną nikogo nie chwalą: máiętnośći poddánych wydźieráią / vires eneruant, conspirationem metuunt: vstáwicznemi prácámi poddáne swe męcząc/ więcey Cudzoźiemcom/ niżli swym vfáią. Alec dáley nie potrzebá inszego znáku pátrzáć / ktorymbyśmy mogły poznáć Tyránny: iedno gdy widźiemy / iesli ktorzy mocą pánuią. Ná ktore przez Proroká Pan Bog ták nárzeka. Væ vobis pastoribus, qui pascebatis vosmetipsos gregem autem meum non pascebatis: ktorzy áczkolwiek biczámi gniewu Bożego są: wszákoż Pan Bog czásu swego / zlitowawszy sie nád ludem swym / capita superborum confringet. Ani to może bydź/ áby ten mogł bydź długo we zdrowiu fortunnym chowan / in cuius perniciem omnium animi concitati sunt. Non est enim bonus regni custos timor. A iáko mowi / Ennius quem metuunt oderunt, quem quisque odit periisse cupit.] Ani iest insze ieszcze zeszćie Tyránnow/ iedno szkárádá/ śmierć/ ábo od swych/ ábo wżdy/ comprobato omnium consensu, ktore wszyscy poddáni ich y wszyscy inszy narodowie/ tanquam pestiferum genus & in humanum ex hominum communitate, & ex humanæ naturæ finibus expellendos exterminandosque proclamant. Alexánder ktoregom nie dawno wspominał od żony Theby zábit: in Phalarim toga Agrigentinorum multitudo impetum fecit. Przetoż tácy wszyscy okrutniey iesli ludzkiey niesławy/ iesli swych nienawiśći / iesli żywotow swych złe przygody lekce poważáią: niechay wżdy pámiętáią ná one słowá / ktore w księgách Mądrośći nápisáne są: quia non secundum voluntatem Dei ambulastis, horrende & citò apparebit: exiguo enim conceditur vita, potentes autem potenter tormenta patientur.

ROZDZIAL XXXVIII.

Gdyż tedy Tyran iest ábo Lew okrutny/ álbo liszká chytra/ dwoiáki też sposob ma do zá-

zátrzy-

trzymawánia swego Páństwá / á powagi. Jeden gwałtowny/ ktorego istnośći/ sposoby á obyczáie są gwałtowne.

MĘże a ludźie cnotliwe/ Zacne/ możne/ niszczyć / tłumić/ á
1. ich powáżnośći vmnieyszáć. 2. Mordowáć y záb[illegible]áć/ powáżnych/ śmiáłych/ wysokiey myśli ludźie/ ktorzy ábo vsługowáć ábo pochlebiáć (ábo fałszem nárábiáć vt ita dicam) niechcą. 3. Niedopuszczáć mieszczánom iáwnych á pospolitych ziázdow y zgromádzenia Cechow/ towárzystwá/ y bieśiád. 4. Znieść szkoły / náuki/ ćwiczenia pobożne młodźi/ záczymby / ánimusze y zmysły były iákoby niewolne. 5. Zgołá nic nie pozwaláć mieszczánom / czymby w bogáctwá ábo w pychę się vnieść mogli. 6. Rosterki krzewić miedzy Mieszczány : áni społkowánia towárzystwá dopuszczáć / áby się ná iedno nie zezwolili/ á sobie sámym vfáli/ y zwierzáli. 7. Mieszczány nieznáiome przyimowáć y sposobiáć/ á fámiliey y domow nie ćierpieć. 8. Cudzoźiemcom nie godźi się chronić/ sed semper in propatulo esse dla zdrad. 9. Sposobiáć mieszczány/ y przyniewaláć/ ku niewoli/ pokorze/á poddáństwu. 10. Szpiegi/ pochlebce/ & susurrones chowáć / ktorzyby mowy y vczynki mieszczan/odnasali y opowiádáli. 11. Pauperes reddere ciues vel publica onera eorum sumptibus proficienda, ábo podátki częste ná nie vchwaláiąc. 12. Woyne wieść z sąśiády / áby swoich ku boiáźni przywiodł/ áby śiebie ku obronie sámych/ k niemu się vćiekli / adimat otium illis, perdat opes, á náostátek y stárożytne domy. 13. Zadnemu z nieprzyiaćioł nie ma dowierzáć. Quia talium amici raro viri boni. 14. Zonom/ niewolnikom/ y poddánym/ wszelkiey wolnośći pozwolić / ne & hi sint inimici. 15. Kocháć się w pochlebcách/ y w niezbednych / oni bowiem mentiendo, si omnia patrando, conseruare Tyrannum apti. 16. Zá przyiaćioły nie mieć możnych / ále podłych y cudzoźiemskich ludźi / á quibus minus periculi. l Tyrannis enim ad opprimendos imbecilliores, nihili aliud deest, præter honestam speciem, & occasionem. m On bowiem záśię obawia się gminu y pospolstwá. Solitudinem , dworzan nie bytnośći/ stráży obecnośći/ áni zbroynych około śiebie/ áni też niezbroynych rad widźi. n Vżywa w potrzebie przyiaćioł/ iáko workámi pełne záchowuie/ y záwiera : niepotrzebne odrzuca/ to iest/ bogáte morduie/ vbogimi wzgárdza/ o mawia/ Jáko on Nero zwykł. Quidquid excelsum est cadat. p

l Aristot. lib. 5. Ca. 11. Pol.
m Pla. Epistol. 5.
n Phal. apud Sto.
o Laer. libro 6.
p Senec. in Octa.

ROZDZIAL XXXIX.

DRugi sposob chytry gdy pieknie/ obłudnie vmie zmyśláć sie bydź dobrym á pobożnym Krolem/ á tylko pospolitego dobrá/ á pokoiu y zdrowia poddánych opátruiąc y o nich sie stáráiąc/ tákowy tedy będźie sie zdał. 1. Ktory dochody krolestwá y podátki z potu poddánych zebráne/ nie ná zbytki y roskoszy obraca. 2. Ktory sie zmyśla y powiáda bydź gotowym do czynienia ze wszytkich dochodow liczby. 3. Ktory sobie przekłáda/ ále ostrożnie/ ich pobożność y wiárę/ w wielkim stárániu y pieczołowániu bydź. 4. Ktory sie bydź zda poważnym z ludzkośćią & familiaritate morum. 5. Ktory áni sam czyni/ áni dopuszcza od swoich dworzan/ krzywdę poddánym y obćiążenie czynić. 6. Ktory potáiemnie w prawdźie iest/ iáwnie przećie sie nie zda bydź/ luxuriosus, libidinosus, aut voluptuosus. 7. Ktory łáski szuka/ ták v bogátych iák y vbogich. 8. Ktory áni słowy nec plagis eos ignominiosè tractat. 9. Ktory z dworzan/ áni nagle/ zwłaszcza iednego godnośćią obdarza y wsádza/ áni prędko zrzuca. 10. Ktory dobrze zásłużonym/ sam obecnie zapłáte y vpominkámi nádáie/ złych záśie przez inne karze/ áby onych miłośći przećiw sobie dostał) tych nienawiśći sie ochronił. 11. Ktory miástá zdobi publicis ædificiis, mury/ portámi/ Łaźniámi/ theatris, &c. áby sie zdał miłośnikiem tey Rzeczypospolitey.

ROZDZIAL XL.

GIną/ á wniwecz sie obracáią Tyrannowie/ áni są długo wiecznie trwáiący: choćiaż są od Bogá rozgą y kárą postánowieni/ przećie iednák y one sáme/ związáne y skruszone/ do ogniá wrzucone będą.

1. ABowiem spráwiedliwość Bozka/ tákowych nie może znośić y ćierpieć. 2. Abowiem z swego miłośierdźia/ swoich zniewoley ich chce wywieść y wyswobodźić. 3. Abowiem dla niespráwiedliwośći przenoszone bywáią krolestwá: y páństwá od rodzáiu

dźáiu do Rodźáiu. 4. Abowiem żadna rzecz gwałtowna/ nie trwáłá/ a *Plutar.*
á ták zá dźiw to ſobie máią/ gdy Tyran ſie ſtárzeie/ a Páńſtwá y mo-
cárſtwá bowiem okrutne/ przykre á nieznoſne/ rácżey á niżeli trwáiące.
b A iż żaden Pan nie ieſt wieczny/ iáko tym mniey gwałtownik De- b *Salu. de*
moſt. in arg. lib. Abowiem nie ieſt rzecz przyſtoyna/ honores diu tenere, *Republ.*
temu ktory noſić y rządźić iemi nie vmie. c Et qui ſceptra duro ſæuus c *Pli. iun.*
imperio regit: Timet timentes, metus in authorem redit. d: Sicut enim *in Pagin.*
huius eſt miſero vitam donare, fælicem perdere. e. ták też. d *Seneca*

Ad generum Cereris ſine cæde & ſanguine pauci, *in Ædipo.*
Deſcendunt Reges & ſicca morte Tyranni. f. e *Seneca*
A náoſtátek ſie przydáie/ y przytrafia iáko mowi Senecá. *in Her. fu-*
Vidi cruentos, carcere includi duces, & impotentis *rem.*
terga plebeia manu, ſcindi Tyranni. Ibidem. f *Iuuenn. Sat. 10.*

ROZDZIAL XLI.

PIerwſzechmy iuż Rzeczpoſpolitą opiſáli/ y odpráwili. Druga zá tą idźe/ Aryſtokrácya/ ták názwána/ to ieſt wielu á niż iednego/ według praw ku dobremu poſpolitemu/ y pożytkowi ſpráwiedliwy rząd.

TAki przedtym był pod wybránymi/ y przednieyſzymi miedzy ludźmi. Abo Sędźmi Zydowſkiemi. a. Tákie y teraz nie- a *Ioſeph.*
ktore wolne miáſtá/ Ceſárſkie Páńſtwá: tákowa Wenecka *lib. 1. de*
Rzeczpoſpolita. b. V ktorych wielkie nagrody z cnoty pochodzą/ á zá *antiquit.*
cnoty dawáne y vſtáwione bywáią: v nich tákże optimi quoq; viri Rzecz- b *Bodi. 6.*
poſpolitą rządzą. c. Oportet enim optimates non propter officium, ſed *Cap. 4.*
virtutis cauſa admirationem ſui parere, vt etiam immutata fortuna iiſdem c *Pitag. a-*
laudibus digni cenſeantur. d. *pud Stob.*
d *Ariſt. a-*
pud Stob.

ROZDZIAL XLII.

TA Rzeczpospolita po pierwßey naylepßa/ y pochwały nagodnieyßa ieſt/ *à primas obtinet.* Dobra bowiem ieſt/ ktora / z pięći tych ſkutkow/ ábo przedśiewzięćia *ſeu bonis ciuilibus prę-ſtantiſſimum habet.* Są tedy iáko Cnotá/ Szláchectwo / bogáctwo / wolność / moc / y śiłá ludu / z ktorych pierwßa Rzeczposp: drugie zátym idące/ podleyße y mnieyße / oſobne káżde / máią *Ariſtot: lib: 3. Cap. 8*

a Cic. pro Sex. *b Guiciar. lib. 2.* *c Tacitus lib. 1. Anna.* *d Plut. in conuiui. Sapi.* *e Stob. ſermone 41.*

TV wybieráni / y obieráni bywáią / naylepßy ći/ ktorzy áni obwinieni / ábo nágánieni mogą bydź / áni z przyrodzenia źli áni zápálczywi / áni domowemi złemi przygodámi vwikláni. a. Wßyſtko ſpolną rádą / powážnośćią / mocą / potężnośćią / mądrze odpráwowáną/ y vmiárkowáną/ bywa. b. Tu niciáka ieſt gorliwość/ y náśládowánie cnoty / ieſt więkßa potężność / prędkość / y ſpoſobność do Rzeczypoſpolitey pożytkow vpátrowánia. Sociatis ſcilicet laboribus. c. Te Peryánder nachwálebnieyßą vznał/ w ktorey gdy wßytkie rzeczy/ y ſpráwy / zá rowne rozumiáne y poczytáne bywáią. Virtutique quod melius, vitio autem quod deterius definiatur. Abowiem od iey rządu/ y zwierzchnośći źli/ á niezbedni / odrzuczeni / y wyłączeni ſą. Te Pittacus, Solon, & Socrates na obronnieyßą opowiedźieli / ktora cnotliwe ludźie w ſobie zámyka / nayßcześliwßa w ktorey rządcy y wodzcowie ſocietate coniunguntur. d. Te Zeno naypięknieyßą y naprzyſtoynieyßą ktora nie złotem/ kleynotámi/ nadrożßemi vbiorámi / ábo ßátámi / ále inhabitantium virtutibus ſplendet. e.

ROZDZIAL XLIII.

ARyſtokrátia záchowána bywa/ y trwáiąca/ częśćią z pánuiących/ częśćią y ſłucháiących y poſłußnych.

Gdy

GDy roſkázuiący ábo Pánuiący / wybierâni bywáią wzglę=
I. dem tylko ſámey cnoty / ktora ieſt kßtałtem y ßtukiem
Aryſtokrátiey. 2. Gdy ćiß ludźie ſą ſpániálemi / á nie
obrzydliwemi ábo obydzeni v ludu ábo poſpolſtwá. 3. Gdy ći nieupá=
truią prywátnego pożytku / ále poddánych / y poſpolitego ßukáią. 4.
Gdy wybráni miedzy ſobą / y ſámymi z ſobą ſą iednoſtáyni / y zgadzáią=
cy ſię. 5. Gdy trwáią y ſtoią w gránicách mocy / y powagi ſwoiey / y
z niey niewykrácáią / áni wolnośći záżywáią więkßey. 6. Gdy ſobie ro=
wnych miedzy poſpolſtwem niezániedbywáią / áni wzgardzáią. 7. Je=
śli miedzy poſpolſtwem / á obywátelmi / cnotámi przechodzą / potęgą /
bogáctwy / y ßláchetnośćią. 8. Jeśli ſtárſi wzwierzchnośći wybráni / obie=
ráni bywáią wolnemi głoſy / nie przez loſy / áni námieſtwem. a 9. Je= *Ariſtot.*
śli mierny poczet ieſt przy nich / áby ták nie mogli innych nißczyć á tłu= *Polli. 3.7.*
mić. 10. Jeśli mießczánie y obywátele / nienázbyt ſą bogátymi / nie
zazdrośćiwi / áni pyßni ábo hárdzi.

ROZDZIAL XLIV.

ODmienia ſię Aryſtokrátia / w rożne nieiákie kßtałty / á prawie ginie y wniwecz ſię obrá=ca / gdy nie ná ſáme cnotę / á poſpolitego dobrá y pożytku wzgląd máią.

ABowiem 1. Jeśli też ná bogáctwá zácnośći pátrzáią / tedy ſię
łatwie odmienia y przeinaczá w Oligárchyą. 2. Jeśli cnotę á
wolność rázem vpátruią tedy w Tymokrácyą. 3. Gdy śiłá go=
gnych od godnośći odłączáią / y ich mijáią / iniuriae autem impatiens na-
tura humana eſt, virtutis comes inuidia naſcitur a. 4. Gdy ſię máło *a Ariſtot.*
naydźie miernych / ále ábo owßem bogáći / ábo vbodzy / ći weſpoł / y prze= *Pol. 3. 7.*
ćiw vrzędowi / y mágiſtratowi powſtáią / y turbátormi ſą. 5. Gdy Pá=
nowie / ábo zwierzchność wielkich ludźi / y zacnych / nie według godnośći
ßánuią / y wáżą. 6. Gdy miedzy mießczány ábo obywátelmi / ieden ták
możny y potężny będźie / ktoryby y inne mießczány / y náwet ſam vrząd
ábo máiſtrat zniſczeć / & opprimere valeat. 7. Kiedy wybráni ábo zwierz=
chność z łákomſtwá / ábo poſpolite / ábo też mießczan y obywátelow do=
brá łupią y drápią / á ſobie przywłaßczáią. 8. Kiedy ieden ná drugiego /
ſpráwy

ſpráwy y potrzeby wkłada & ita omnes negligentiores efficiuntur. 9. Gdy máłe porządki do odmienności Rzeczypoſpolitey ſię máiące / lekce poważáią y zá nic nie máią. 10. Jeśli podła Szláchtá / obywátelom ábo mieszczánom krzywdy czyni y wyrządza / tedy beſpieczny y łatwy ieſt rozruch & ſeditio in regno vel ciuitate. 11. Praw ſtárodawnych odmiána ábo zniſzczenie y zepſowánie. 12. Przyległych ábo pogránicznych Miaſt/rożny ábo przećiwny rządzenia ſpoſob y kſztałt. Potior itaque bonis dignitas, ſine vita quàm vita ſine dignitate. c Honor autem malis exhibitus in eorum commutatur ruinam. d Bácznych / dobrych a godnych ludzi contempt ieſt bárzo niebeśpieczny. R. P. Etſi non ſunt admodum potentes, præſidii ad videndum, in virtute ſatis eſt. f

b Ariſtot. Pollit. 5. Cap. 17. c Caſus Pat. Max libro 3.

ROZDZIAL XLV.

d Greg. in Pſal. 7 e Demoſt in Epiſt. f Cicero 5. Tuſcul.

TAkiemu ſpoſobowi á kſztałtowi przećiwna ieſt Oligárchya / ktora ieſt niewiela/ ale z zacności/ bogactw/ y potęgi/ nie z cnoty wyſádzonych y obránych/ prywátnemu niepoſpolitemu pożytkowi/ kwoli otrzymánym Páńſtwo y władzą. a

a Pla. Pol. Ariſ. Pol. 4. Ca. 7. 8. & 5. 6. Patri lib. 1. de Regum Tit. 3.

NJewielu władzą ábo moc zląd vroſłá / że właſne / y owſzem nierownymi y niesłuſznymi bydź ſię rozumieli / ktorzy iákożkolwiek/ y z iákikolwiek miáry byli nierownymi. b Abowiem paucorum Reipub, ſtatus finis eſt diuitiæ. c

b Ariſt. lib. 5. Cap. 1. c Ariſt. 1. Rethor. ad Theod. &c.

ROZDZIAL XLVI.

TAkowey Rzeczypoſp. dwoiáki ieſt ſkutek y effekt poſtánowiony. Pierwſzy Szláchectwá/ ktore ieſt przyrodzone/ ábo Mieyſkie/ przyrodzone ieſt ábo z cnoty/ ábo z rodzáiu/ nayle-

pſze

pſze ieſt z tych mieſzáne. Nieyſkie ieſt iedno z mniemánia y pochlebſtwá ludu poſpolitego/ gdy bogátſze rozumieią y máią zá Szláchtę: Drugie zá pieniądze doſtáne/ drugie z ſtárożytnośći domu y Fámiliey bogátſzych: ktore zwyczayne *& patritia eſt.* **Drugie ieſt y pochodźi z mátki Szláchcianki. Nieyſkie iednák/ to prawdźiwe ſzláchectwo nie ieſt.**

O Nego ktory z przyrodzenia ieſt ſpánialſzy y vrodźiwſzy/ doſtáteczniey wychwálamy. a Y Szláchetnieyſzym ieſt/ od ktorego rodzáiu przodek ſię poczyna: Spánialego' ánimuſzu on ieſt/ ktory do cnoty bárźiey z przyrodzenia ieſt ſpoſobnieyſzy/ y iey ſię trzyma b Dobro bowiem ſzláchectwá/ to ieſt/ ktore nas od przodkow cnoty/ odrodzáć y przeináczáć ſię nie dopuſzcza. c A on zacny/ on ſzláchetny/ on w ten czas zupełnym ſzláchectwem obdárzonym y oſzláchconym ſię być niech rozumie/ cum deſignatur ſeruire vitiis & ab eis non ſuperari id. d Abowiem/ áni ći ſpániáłymi y vrodzonymi ſą/ ktorzy z dobrych á z zacnych zrodzeni/ y przodek ſwoy wiodą/ ále ktorzy bonitatem & probitatem profitentur. e Quidam verò flagitiis, paternas obruerunt imagines, quidam ignobiles, nati fecere poſteris genus: In illis non ſeruaſſe, quòd acceperant, maximum dedecus: In his quod nemo dederat, feciſſe maximè laudabile. f A ták

Nil iuuat admota per auorum nomina cælo:
Inter cognatos poſſe referre Iouem. g
Nam genus & proauos & quæ non fecimus ipſi:
Vix ea noſtra voco. h

Ale dáleko lepiey y przyſtoyniey zſtáć/ á niżli vrodźić ſię ſzláchćicem. i A nieprzyſtoyna/ nieznośna/ á brzydka to rzecz ieſt/ gdyż to coby miáło ſię do Rodźić y nábywáć przez cnotę/ przez pieniądze bywa otrzymáno. k

Quid genus proauos ſtrepitis? & primordia veſtra. Autoremque Deum ſpectes, nullus degener extat, ne in vitiis peiora fouens proprium deſerat ortum. l. Wſzelka tedy vmyſłu zmáżá ábo ſromotá/ ták okázalſzy y známienitſzy w ſobie wyſtępek ma. quanto maior qui peccat habetur. *Seneca.*

a Pitag. apud Stob. b Sene. de vita beata. c In Hiſtor. Sax. d Chriſo supra Math. e Max. ſerm. 63. f Senec. lib. 1. controuerſiarum. 6. g Ouid. Epiſt. 11. Her. h Idem lib. 13. Metha. i Auſonius. k Cic. 2. Offic. l Boetius. Metr. 6. lib. 6. 3.

ROZDZIAL XLVII.

DRugi zá tym idący cel/ są bogáctwá: prá-wdziwe tedy záśiádły y záwisły nie ná dobrách/ pieniądzách máietności/ ále áni też ich mienin/ ále vżywániu prawdziwym y káżdemu z osobná dostátecznym: bez ktorego one áni dobre áni złe/ przez się mogą być názwáne/ *Socrates apud Stobeum de temperantia Max. Serm.* 12.

BOgáctwá záiste są ku przeszkodźie ieśli ktorzy ich źle vżywáią. a Tákowe dobro przynależy mieć/ iákoweby áni máiącego w zdrádze ábo w śidłá nie vwikłáły: ani też rzeczy potrzebnych niedostátkiem b A ten nabárźiey bogáctwá zażywá/ktory by nanmiey ich niepotrzebuie. c Abowiem wiecey mieć prágnie/ ktory wiecey y áż názbyt ma. d Gdyż dosyć dostátku iest/ nic wiecey nie prágnąć/ áni mieć. e A dáleko lepiey przynależy/człowiekа pieniedzom/á niżeli pieniedzy człowiekowi potrzebowáć. f Cożbowiem po bogáctwách: ktore nas łáknącymi y prágnącymi czynią. g Ale dźiśieyszego wieku.

Quantum quisque sua nummorum seruat in arca:
Tantum habet & fidei. h abowiem
Non propter vitam faciunt patrimonia quidam.
Sed vitio ceci propter patrimonia viuunt. i

Albo dobrá swoie gdyby vmárł bogacz/ z sobąby pobrał si ad petentis vocem cum viueret tulisset? Abowiem źiemskie rzeczy wszelkie chowáiąc vtracámy/ á vdźielániem ich záchowuiemy. k Dla czegobyśmy vdźielác nie mieli pecunia puluis terræ est. Biádá tedy tobie/ ktory Bogá zá proch przedáiesz. l Strzeżćie się śidłá tego dyabelskiego/ ktory ludźie in Dœmones mutat. m Contemne ergo thesaurum malorum calamitatis viaticum, improbitatis suppe litionem, n Odrzuć żądze á chćiwość/ á bogátym bedźiesz. o Arystyppá onego náśláduiąc rády/ktory gdy młodźieńcá obćiążáłego pieniądzmi podkał/ odrzuć coć przy ćięższym iest/ á weżmi ile znieść możesz. p Ták Anakreon/ gdy mu Politrátes kilká Tálentow

a Metr. apud Diog. Libro 2.
b Plato apud Sto.
c Senec. Epist. 14.
d Ide. Epist. 116.
e Quintil. decla. 13.
f Max lib. 9.
g Curt. lib. 7.
h Iuuen. Sat. 3.
i Idem Sat. 12.
k Greg. in Hom.
l Chryso. in Episto. ad Cori. Hom. 40.
n Anton. serm. de diuit.
o Seneca
p Laert. lib. 2. Cap. 8.

Tálentow dárowął / po kilká dni y nocy niespokoynych / wróciwszy się do niego / oddał iemu mowiąc: Odi munus quòd vigilare cogit. q Zwyczay był v Lácedemońskich Krolow / że zwykł był Zołnierz dobrze zásłużony y zacny przed Krolmi chadzáć / gdy tedy iednego czásu / niektory dobrze się przećiw nieprzyiaćielowi záchowuiąc / á niezmiernymi skárbámi wzgárdzał / dziwuiąc się & de vtilitate victoriæ quærentibus odpowiedział: Generosæ mentis est, virtutis honore teneri potiùs quam pecuniæ. r A gdy Hetman Cesarski Bázyliuszowi wielkiemu łágodnie á zdrádliwie rádził / y zwiedzieć vmyślił / áby dla łáski wiáry záprzał / obiecuiąc mu Cesárską łáskę / miłość / towárzystwo / á wielkie bogáctwá. Bázylius mu odpowiedział / tákowe rzeczy nie przynależą Chrześćiáńskiemu człowiekowi / ále płochym á lekkim ludziom / y tym podobnym / ktorzy ná tákowe obietnice się spuszczáią. s

q Stob. serm. 91.

r Plutar. in Lacon.

s Intripartita. Histor. lib. 7. c. 36.

ROZDZIAŁ XLVIII.

Záchowánie trwáłość á stáłość tákowey Rzeczypospo. chociaż iest Tyráńska / ma iednák do zátrzymánia swego / słusznośći / y przyczyny / y sposoby.

NAprzod. Jeśli oni ktorzy rządzą obecznie / w Mieśćie máią bogáctwá / máietnośći wielkie á szerokie. 2. Jeśli z Rzeczypospo. dochodow swey godnośći y potęgi popieráią / y ná pożytkách mieyskich zákłádáią. 3. Jeśli niewiele Szláchćicow możnych y bogátych w Rzeczypospo. ćierpią. 4. Jeśli z tymi / ktorzy możnymi są / obłudnie á chytrze w towárzystwie żyią. 5. Jeśli nie názbyt ich máło iest á niedostáteczni / ktorzy rządzą y pánuią. 6. Jeśli drugim możnym / ábo iákie vrzędy dáne bywáią / ábo obietnicá / vel spes in imperium succedendi fiat. 7. Jeśli Vota do obieránia Vrzędnikow / ábo rády sobie záchowuią. 8. Jeśli vrzędy ábo rády záwsze do nich odnoszone bywáią y im dáwáne. 9. Jeśli nie názbyt wielkiey mocy / ábo wolnośći poddánym pozwaláią. 10. Jeśli schadzek wielkich y spolkowánia mieszczánow nie dopuszczáią. 11. Jeśli się stáráią / áby v postronnych dobre mienie / mniemánie y miłość mieli. 12. Jeśli we krwi / przyiaćielstwie / obowiązki miedzy sobą mocnie trzymáią / áni się z poddánymi mieszáią.

 13. Je=

13. Jeśli w vstáwániu praw máią też wzgląd ná podłe y nieszláchetne. 14. Jeśli podátki & largitiones nieznośne vstawáią ná tych/ ktorzy ná vrzędách są/ áby ná vrzędy nie wszyscy się pieli/ ábo też ich się nie dokupowáli. 15. Jeśli niektorym qui censum ferre possunt á sposobnymi są / vrzędy dopuszczone bywáią. 16. Jáko Demokrácya liczbą ábo pocztem mieszczan / ták tá rządem záchowána y zátrzymána bywa. 17. Długo trwáiąca będźie ieśli Powiat ábo Kráiná tá będźie w rowninie y w polu/ áby konni y iezdni zbroyni/ y pieszi mogli bydź wyćwiczoni / á sposobne wyżywienie mieć. 18. Jeśli iáki zmindak z rzemieslá : bogátym będźie/ ktoryby dostátkowi wszelákiemu podległ / á ieśli przed czásem od plugáwych robot swoich się wstrzymáwał / ná vrząd będźie wźięty. 19. Máią też bydź niektorzy z pospolstwá do rády wzywáni / ábo ieśli wszyscy ná to máią bydź wezwáni : Naprzod / trzebá się we wszytkim dobrze námowić y rozmyślić. 20. Ma bydź pospolstwu moc dána / ábo áby potwierdźiło/ ábo co odmieniło/ ále áby nie wszytko przećiwnie czyniło. 21. Choćiayby pospolstwo deliberowáło / iednák do konkludowánia sobie moc y władzą máią zátrzymawáć. 22. Może bydź władza dána pospolstwu/ winnego wolnym vczynić/ ále niezdawáć. 23. Oniż co ná wielkich vrzędách máią pod czás publica onera facere, tákowe są kośćioły/ mury/ & publica ædificia włásnym swym groszem budowáć/ æpulum populo instruere, &c. 24. Więszą kárę y winę ná bogátego / á niźli ná vbogiego máią vchwaláć y stánowić/ si se mutuo lædant. 25. Dźiedźictwá / imion/ pusczizn/ áby się nie godźiło/ ábo testámentem / ábo dárowizną oddaláć ; sed iure agnationis & cognationis máią bydź dopuszczone. 26. Jednemu oprocz/ y nád iedno/ nie máią bydź więcey imioná ábo dźiedźictwá dopuszczone y dáne.

ROZDZIAL XLIX.

Ginie/ y vpada / tá Oligárchia/ zwłaszczá ze dwu przyczyn/ krzywdą/ y niezgodą/ *Aristo. lib. 5. Pol. Cap. 6.*

Naprzod. Gdy osoby znáczne/ poteżne/ á vrząd ná sobie trzymáiące/ z pospolstwem się wádząc/ krzywdę czynią. 2. Gdy nowe práwá/ ćiężary/ podátki/ gwaltowne / á nagle vstawiáią.

3. Biedy

3. Kiedy prawa/ y kara/ nazbyt są rożne/ Szlachćicom a nie szlachetnym/ a vbogim. 4. Gdy abo od postronnych/ abo od obywatelow możnieyszych/ krzywd / y vćiskow/ nie dobrze y z słusznośći obronieni bywaią. 5. Gdy poddanym hardźie roskazuią/ y nad nimi panuią/ a ie iakoby za niewolniki obchodzą y one maią. 6. Jeśli się poddani vskarżaią a zamyślaią z strony pomsty. 7. Jeśli niezgody/ rozruchy/ miedzy potężnymi na vrzedźie będącymi powstaią. 8. Gdy się iedni buntuiąc przećiw przełożonym y powstawaiąc wadzą. 9. Gdy ći/ ktorzy Rzeczpospolitą rządzą/ maietność swę hoynie y roskosznie żyiąc tracą/ potym biorąc y sobie przywłaszczaiąc Rzeczypospolitey dobra/ tak y pospolitego człowieka/ ćis turbatormi/ y rozruchow są/ wszytkich authormi / aby tak swoie niecnoty pokrywali. 10. Gdy Kollegowie abo ći co na vrzedźie w Rzeczypospolitey siedzą/ sobie nie vfaią/ a tak przećiw sobie osady y obrony gotuią/ y zastawuią. 11. Jeśli dla prywatney pomsty/ ieden drugiego radby z vrzędu postradał y złupił. 12. Jeśli ieden nad drugie się wynośi/ a drugim mnieysze vrzędy rozdawa/ y naznacza. 13. Si augeantur successu temporis qui digni sunt ad magistratum & censum ferre possunt, & tamen negliguntur, vel etiam nimis multi assumuntur, tum oritur aut dissensio, aut Poligarchia. a 14. Nie dobrze bywa gdy vbogich dźieći w roboćie/ bogatych zaśie/ w roskoszach wychowane bywaią. Gdyż omnium vitiorum nullum neque deterius neque fœdius, ea confusione quam potentes coniurati sæpe inducunt cum pœnas Reipublicæ nolunt pendere. b

a Arist. lib. 5. Cap. 6.
b Arist. lib. 2. Pol. c. 8.

ROZDZIAL L.

Zkad dla rożnego/ tych własnośći rozroźnienia/ y przysady/ abo dla rożnych sposobow/ y miar/ bogactw/ y potegi/ cztery kształty sposoby znaydowane y wyliczane takowey zwierzchnośći bywaią. *Aristot. lib. 4. Cap. 5. & 6.*

Pierwsza iest/ w ktorey dochody vrzędnikom podłe/ a szczupłe naznaczone/ tak aby wielom ktorzyby iedno wielkie mieli dostatki/ vt Reipub. vacare possint, godźiło y dozwolono było wstępować na vrzędy. a. W ktorey bogactwa abo dostatki są wiećsze/ & electio est

 penes

penes Oligarchios. 3. W ktorey iesżcże więkżey máietności vpátruią / y wzgląd więkży ná nie máią / ták áby też / bogátży iákoby iuż succesśio wstępowáli / á nie obieráni bywáli / zámknąwży inżym drogę do tákiey zwierzchności y godności. 4. W ktorey nieznośne ćiężáry nákázáne y postánowione nieznośne są vbożżym / á bogátżym znośne y służne zdádzą się bydź. Ktorzy też dźiedźicżnie nástępuią / y wżytko według mocy swey czynią / z vpodobánia rządzą nic niedbáiąc / áni pátrząc ná práwá. A tá miedzy wżytkimi nagorżá iest. Abowiem inuidia necessario potentiæ est comes: vnde ille recto consilio ducitur, qui in maximis rebus elegit quid inuidiæ est obnoxium. a A możnych nievmiejętność / niewiádomość nagorżá y násrożżá iest. b Ponieważ / násyczenie okrutność zá sobą wiedźie / Páństwá zásię potentiæ coniuncta żáleństwo. c Male enim viam suam potestas alienis iniuriis experitur. d Abowiem nie máż nic ták trwáłego / stáłego / á potężnego / ktoremuby niebespieczeństwá nie trzebá się obáwiáć / choćiaż y od niepotężnego á podłego. e A ták niechże żaden ile może bydź niedoświádcza / áni probuie się z tákowymi: z ktorych vrosł / powstał / y wzbił się. f Zadne bowiem páństwo / áni władzá / żtuką / á niecnotą nábyte / nie może długo trwáć y stáć. g Ideò melius est posse minus honestè, quam plus turpiter. h Pánowánia bowiem chćiwość iest bestia pessima. i Nie mamy tedy więcey prágnąć / y mieć quàm quod iure possumus. k

a *Tacid. apud Plut.*
b *Plato de somno bono.*
c *Pittac9 apud Sto.*
d *Plin. Iun. li. 8.*
e *Curti. lib. 7.*
f. *Senec. Epist. 91.*
g *Curtius lib. 10.*
h *Ambr.*
i *August. lib. 3. de Ciui. Dei Cap. 14.*
k *August. contra gau.*

ROZDZIAŁ LI.

O Dpráwiwży dwá kżtałty Rzeczypospolitey / zostáie nam o trzećim mowić / á to iest o Tymokrátiey. W tákowey tedy Mieżczánie / ábo obywátele iedną wolnośćią się żcycący / zárowno według cnoty / á dobrá pospolitego / rząd / á zwierzchność otrzymawáią / ták iednák áby práwu więkża moc / y powagá zostáłá / á według Spráwiedliwośći wżytko spráwowáli.

N Aylepżego tedy miedzy ludźmi nád wolność nic nie máż. a Wolność / á swobodá / bowiem z cnoty nazwyśło otrzymáłá / nie-

a *Diog. apud La-*

niewola od złośći. b A wolnym ma być pocżytány/ y mián y/ ktory żá żá- ert. lib. 7.
dnę żądzą sprosnośći nie vdáie się. c Nieoszácowáne dobro/ ámienie iest b Epic. a-
swobodnym á wolnym być. d Iest bowiem wolność potestas viuendi pud Stob.
vt velis: is viuit vt vult qui recta sequitur, qui gaudet officio: cui viuendi c Cic. 4.
vita considerata, atque præuisa est. Ktory áni praw/ zwłaszczá/ dla boiá- ad Her.
źni y srogośći się obáwia/ ále według niego się rządźi/ y spráwuie/ ktory d Senec.
naybárźiey coby zdrowego á dobrego było vpátruie/ ktory nic nie czyni/ Epist. 76.
nic nie zámyśláwa/ iedno z chęći/ á dobrowolnie/ cuius omnia consilia,
resque omnes quas gerit ab ipso proficiscuntur, eodemque feruntur. Y nie
máß żadney rzeczy/ ktoraby v niego przemagáłá/ iedno iego wola/ y roz- e Cicero.
sądek/ zá ktorym samoż szczęśćie idźie/ y násláduie. e Niezbytnia tedy in parad.
wolność iák w człónku osobnym/ ták w Mieśćie nie w co innego iedno penult.
w niezbytnią niewolą się odmienia/ y przeinácza. f f Plato
lib. 8. de
Repub.

ROZDZIAL LII.

Są tedy Demokrátiey/ pospolićie ták názwáney/ kßtáłty y sposoby/ ießcze y náyduią się cztery. Naypierwßy iest/ gdy wßytkim iák Mießczánom/ y obywátelom/ ták y komornikom/ według práwá/ rządźić/ y spráwowáć godźi się/ ácoby się więkßey liczbie/ y wielom vpodobáło/ to mocno trzymáć przynależy. Wtory w ktorym wßyscy/ ktorzy w bogáctwách/ y dostátkách więkßą ośiádłość máią/ do rządu przypußczeni bywáią/ á temu/ ktory ośiádłośći zás nie ma/ ábo ią vtráćił/ ná przad wstąpić się nie godźi. Trzeći iest kßtałt Rzeczypospolitey/ w Demokrátiey pospolstwá/ w ktorym wßyscy Mießczánie/ przez żadney rożnośći/ vczestnikámi bywáią vrzedow Rzeczypospolitey/ ktorzykolwiek iedno nie są w dobrey stawie náru-

ßeni/ *aut aliqua macula ignominiæ & infamiæ notari.*

Czwarty sposob iest Demokrátiey / w ktorey iednáko idźie wßytko/ co w pierwßych/ tylko sie w tym odmienia/ iż w niey żadnego práwá nie máß ná ktoreby sie mieli oglądáć/ ci ktorzy ná sobie vrząd trzymáią/ ále tám pospolstwo pánuie/ y co sie iemu zda/ to ma bydź od wßytkich trzymano.

Aristotel. lib. 4. Pol. Cap. 4.

Consiliorum multitudo congregata imbecillior est, stultiore animo, summo imperio prædito. a Pospolity człowiek bowiem tákowy podobny iest niewolnikowi. b A kto się tákowemu pospolite nu człowiekowi spodoba, Ten mądrym necesse est vt displiceat. c Jest bowiem ták niestáteczny/ odmienny/ á záwikłány pospolitego człowieká rozsądek / vt quod constanter velit, aut nolit nie łátwie może bydź zrozumiány. d A ták powiádáią go bydź rozruchow wßelákich mátką/ y wodzem. e A iego rádá/ y zdánie pełne błędu. f Nam in eo consilium non est, non ratio, non discrimen, non diligentia, sapientesq; ea, quæ populus fecisset ferenda, raro laudanda dixerunt. g Abowiem/ ábo pokornie/ skromnie/ & humiliter posłußnym iest / ábo hárdźie náder roskázuiąc pánuie. h Vpominam tedy strzeźćie sie tego / cokolwiek sie pospolstwu y gminowi podoba/ mowi Seneca. i

a Eurip. in Andro. b Ari. Ethic. li. 2. c Plut. de edu. libe. d Demo. 1. Olynt. e Chry. supra Matth. Homil. 1. f Aug. li. 1. de Ci. Dei. g Cicer. pro Planco. h Liu. Dec. 3. lib. 2. i Seneca Epist. 7.

ROZDZIAL III.

TEn tedy czwarty ábo ostátny sposob y kßtałt Demokrátiey *quasi ex Diametro* sprzećiwia sie prawdźiwey/ á dobrey Demokrátiey / á iest nie tylko dobrych ále też y wßytkich złych naygorßa/ á nazwisko własne otrzymáłá/ y zowią ią Ochlokrácyą / niez mierna wyvzdana á wykroczona pospolitego człowieká moc y władzą.

Gdy

Gdy bowiem ábo ieden / ábo wiele / ábo wßyscy / y śiłá rázem rządzą / władzą y zwierzchność máią. Záczym poydźie te ßeść sobie bydź przećiwne / w Jednowłádztwie / ieden ku dobremu pospolitemu / y pożytkowi spráwiedliwie: w Tyráńskiwie / ieden do prywátnego swego pożytku wyćiska / śćiąga / y wiedźie / w Arystokrácyey wiele cnotą oßláchconych / w Oligárchiey wiele bez cnoty / tedyć też w prawdźiwey Demokrácyey / wiele ábo wßyscy z cnoty y wolnośći / w Ochlokrácyey wiele / ábo wßyscy bez cnoty sámey tylko wolnośći / y swobody zwierzchność y vrząd otrzymawáią. Tá przećiw przyrodzeniu / przećiw wßytkiey cnoćie / przećiw słußnośći y spráwiedliwośći / przećiw prawdźiwey wolnośći iest: y przećiwia śię Sorti enim omnes dignitates committuntur, viuere ex legibus æstimatur seruitus. a

a Cicero paradox. penul.

ROZDZIAL LVI.

TEy własnie / y tákowey Rzeczyposp. przynależy.

NAprzod. Ná niedokeźne / nie dostáteczne rácżey / á niżeli pospolitego przestrzegáiąc pożytku / wzgląd mieć. Powtore zwierzchność wßeláką znaßáć. a 3. Porządek wßelki zgłádzáć / á z swey woley / wolnośći niezgodney nábywáć. Poczwarte. Wßytko nagle / á wśćiekliwie iákoby spráwowáć y odpráwowáć. 5. Wybiwßy śię z poddáństwá / okrutnie / y hárdźie pánowáć. 6. Podobna iest bráciom z sobą śię niezgadzáiącym ktorzy y w máiętnośći swych / gospodárstwie vrząd / stáránia / władzą sługom swym podáią / zlecáią do reku / y powierzáią. b Tákowa byłá niegdy v Atteńczykow pod Peryklesem. Tákowa w Rzymie / á seditione Grachiana, áż do Sylle y Máryußá. c Tá iest bellua & Tyrannis multorum capitum.

a Secund. Anabapt. b Aristot. Pol. 3. ca. 7. & 8. Plutar. de Reip. formis Osor. li. 6 de Regis instituti. Patrici. lib. 1. de Reg. tit. 5 c Bodin. Methodo Hist. c. 6.

ROZDZIAL LV

DObra záśie Demokrácya / ábo Timokrácya / stáwa / y záchowána bywa. Jeśli práwá tá-

kie

kie vchwalone bywáią / ktoreby wszytkim w rownie służyły / y przynależáły: Rzeczypospolitey zwyczáiu / stáránia / praw / y wolności bronili. *Ius enim quod in æqualitate Analogica consistit est præcipua causa hanc conseruans. Inæqualitas autem contra Analogiam corrumpens. Ari. lib. 5. cap. 2. Ethicorum.*

NAprzod bowiem vpátrowáć trzebá / áby przednieyszy / nie mniey / áni wiecey w vżywániu byli á niżeli drudzy / y sobie nie wszytko przywłaszczáli. 2. Nabárziey y owszem námawiány y nápominány ma bydź pospolity człowiek / áby mierność cnoty / y wolności / przekłádáli / y lepiey poważáli / á niżeli mierność szláchectwá / bogáctwá / dostoieństwá / ábo y samey wolności / a swobody / abowiem ták będą ochronione / y zniesione / niezgody / nienawiści / y záchowána będźie miłość / y zgodá w Rzeczypospolitey. 3. Magistrat ábo zwierzchność nie má bydź losámi / ále wolnymi głosy / y wotámi rownymi wszytkich / áni nád práwá obierány / hoc enim pessimæ Democratiæ est, cui sors pessimos dat. 4. Ma bydź pilnie wszczesność / á mierność wymyślona / áby rożność zniesiona byłá miedzy Mieszczány / szláchte / y możnieyszy máią bydź zrownáni z drugiemi / áby wszyscy iednemiż Mieszczány / y rownymi sobie w práwie byli. 5. Rzadko Szláchtá / y możnieyszy (chybáby od wszytkich / ábo od wiekszey częśći wźięći / y wysadzeni byli) ná zwierzchność / ábo vrząd máią bydź bráni y przełożoni. 6. Z przełożeniem wysádzeniem zasług / y zapłáty / do pospolitych rad obieránia vrzędnikow / y zwierzchnośći / sędźiow / y innego ćwiczenia do záwiádowánia y obmyśliwánia obrony / y rzeczy do woyny nálężących / do słuchánia liczb máią bydź wzywáni vboższy / á ná bogátszych záśie żádne winy nie máią bydź vstáwiáne y vchwaláne. 7. Nie łátwie máią bydź dopuszczáne osobne municye / Zámki / Miástá / ábo podobne onym. 8. Przyzwoytá rzecz iest / mieć vrzędy odmieniáiące / vt patet in nonnullis ciuitatibus Regni Polon. áby iedni nie wszytko byli / y choćiaż / ieśliby nie mogło bydź w przednich wiec w mieyskich áby ták odmiána byłá miedzy pánuiącymi / á słucháiącymi. 9. Nie máią bydź dostátki vpátrowáne w vrzędnikách / ábo ná zwierzchnośći będących / wielkie / áni miernie / áby ták wszyscy godniey mogli iey dostáwáć. 10. Máiestat ábo

zwierzchność

zwierzchność nikogo nie ma wzgárdzáć/ ále cżćić y ważyć/ iednák y przeſtrzegáiąc ſwey władzey y powagi/ ták bowiem będźie ſam ßánowan/ cżcżon. 11. Cechy/ ſchadzki/ towárzyſtwá/ goſpody/ y ſpolne ćwicżenia/ Mießcżánom máią bydź dopußcżone y náznácżone. 12. Máią záwße przycżyniáć licżby Mießcżan/ iednák przećię nie názbyt/ cżęśćią tych/ zwłaßcżá qui nati ex vno parente ciue cżęśćią obcych przyimuiąc. 13. Vrząd żadnemu abo zwierzchność nie ma bydź cżęſtą zlecány y dawány. 14. Sędźie máią bydź ze wyßtkich obieráni. 15. Vrząd ma mieć/ y zoſtáwić wßelką ſobie władzą/ nád wßelkim poſpolſtwem/ we wßytkich ſpráwách tum iudicandi, tùm deliberandi. 16. Pieniężne winy nie máią bydź dźielone/ ále ná potrzeby/ murow/ Miáſtá/ Kośćiołow/ Szpitalow oddawáne/ obracáne y wydawáne. 17. Sądy poſpolite y iáwne nie máią bydź cżęſte/ áni też o márne rzecży y plotki ſkárgi bydź: ále rácżey ná tákowych ſrogie winy vſtáwić/ ktorzyby ſię ważyli o ládá plotki przed vrząd iść y ſwárzyć z ſobą. 18. Rzadkie niech będą ziázdy qui mercede conuocantur áby ták y ſkarb/ ábo y możnieyßy nie nißcżyli. 19. Lud poſpolity aby nie był vtrapion/ y nißcżon od nędze/ ále rácżey porátowan/ ábo z dochodow poſpolitych vel mittatur in prouincias & prædia colenda, vel opera ipſis conficienda dentur, tylko áby iedno mogli ſię ztąd żywić/ ábo bogátßy cokolwiek náznácżáć ſwoich dochodow/ ná pewny cżás máią dla nich: ábo też vmieráiący/ vſum fructum donent, dominium nihilominus ſibi reſeruando, vel etiam aliquando aut per ſortem, vel ſuffragia eligantur pauperes ad aliquod officium ſkądby wyżywienie ſłußne mogli mieć/ ábo też áby ßáfárzmi nád dochodámi poſtánowieni byli. Ták te rzecży w ſwey mierze y własnośći záchowuiąc. 1. Dobrzy będą zwierzchnośći otrzymawáć. 2. Oni nie zniewoley będą posłußeńſtwo oddawáć. 3. Ani wybráni w nienawiśći v poddánych y słucháiących będą. 4. A Magiſtrat non excedet officium, gdy licżbę będźie miał ze wßytkiego oodawáć.

ROZDZIAL LVI.

Odmienia y przeinácza ſie Demokrátia.

NAprzod. Abo w Oligárchią/ zwłaßcżá gdy Męże/ Elektowie/ Cechmiſtrze y Podwoyſki/ ábo pochlebcow ſwawolą/ ábo też ſwoią władzą/ ábo powagą niezmierną/ ábo ze złośći y nienawiśći/ odnaßáią potężnieyße/ y bogátße do poſpolſtwá/ áby ták wzbudźiwßy niezgodę/ á zámięßánie miedzy nimi/ potym łátwiey/ á niebeſpiecżniey od nich potłumieni/ y znißcżeni byli. 2. Abo w Tyráńſtwo gdy 1. Woyſki ma władzą nád Zołnierſtwem/ y woyſkiem wßytkim. 2. Gdy iednemu z nich więtßa moc/ y władzá bywa daná. 3. Gdy poſpolity lud beſpie-

czny/ bárzo dowierzá/ y spuszczá się ná tákowych podwoystkich tanquam defensoribus. 4. Ieśli większá część Mieszczan / ábo wśiámi / folwárkámi się bawi : ábo rzadko w Rzeczypospolitey záśiádywa / łátwie / y bezpiecznie ieden zwierzchność otrzymawa. 3. Abo w Demokrácyą/niezbedną/ y złą. 1. Gdy vrzędnicy/ ábo zwierzchność/przez losy obierány/ ábo nieświádomego/ áni nieumieietnego pospolitego człowieká/ vpodobániem wysádzeni bywáią/ bynamniey względu ná cnotę nie máiąc / y tey nie vpátruiąc. 2. Gdy sam pospolity człowiek niestátecznością sobie się sprzećiwia/ & nouitatem expetit.

ROZDZIAL LVII.

MA záśię zguby / y zniszczenia swego przyczyny/ własnie Oligárchiey ábo Arystokrácyey záchowuiące/ y zátrzymawáiące przećiwne.

PIerwszá / gdy ná pospolite / y iáwne ziázdy / á sądy pod winą wzywáni/ y zwoływáni bywáią potężnieyszy / á drugim wolny/ dopuszczony bywa przyiázd/ y bydźie / á obecność/ záczym y ztąd pochodźi/ iż rzadko bywáią niedostáteczni/ a bogátszy / y potężnieyszy sobie ku dobremu/ wszytko rządzą/ y stánowią. 2. Gdyż się toż przytráfia/ y dźieie/ przy obieraniu vrzędu/ y zwierzchności nowey. 3. Gdy się tymże kształtem záchowuie/ gdy ábo práwá máią bydź stánowione / ábo popráwowáne/ábo też insze sądzone sądy/á zwłaszczá odpráwowáne bywáią cryminały. 4. Ieśli potężnieyszym / y bogátszym tylko stáránie bywa zlecone/ około cáykauzu/ á władzá im dána bywa/ do vżywánia strzelby/ y woiennego rynsztunku. 5. Ieśli o dochodách pospolitych/ y śpiklerzách/ piwnicách/ záwiáduią y stáránie máią potężnieyszy ná inszych tego ćiężáru nie kłádąc. 6. Ieśli ćiż w pospolitych / y potocznych spráwách ku woynie/ y pokoiowi náleżących/ y służących/ bárźiey y częśćiey záwiáduią y stáránie máią. 7. Ieśli w przymierzách záchodzących/ ábo zászłych potwierdzáiących/ tylko ná tych sámych obecności opátrowáć przystusza y záwoyta rzecz iest. 8. Ieśli w wysyłániu posłow/ ábo obcych przyimowániu lekki wzgląd bywa ná vbozszych/ y niepotężnych ále wszytko od bogátych/ y potężnieyszych odpráwowána. 9. Ieśli zákazánie iest áby vbozszy dźieciom swym domá wychowánie/y ćwiczenie dawáli / á przytym/ záraz do rzemiosł sposabiáli/ bogátszy záśię/ w swych cnotách/ mądrośći/ dźielnośći/ w Rycerskich spráwách ćwiczyli/ áby ći sposobnymi/ owi záśię niesposobnymi do rządzenia byli. 10. Ieśli bogátszy często inne do lekkich spraw/ y posług/ ábo chytrze/ y obłudnie okázowániem łáski/ ábo zapłáty námawiáią/ ábo przymuszáią/ áby ich sobie tym zá sługi/

y nie=

y niewolniki sposabiáli/ onych záśię władzą/ y powáżność rosłá/ y wzmagáłá. 11. Jeśli w Hándlách/ kontráktćiech/ ná spowinowáczenie/ ziednoczenie/ przyiaćielstwo/ y obowiązek/ wiekszy wzgląd vpátruią możnieyszych/ y bogátszych. 12. Jeśli dobrá pospolite wydawáne/ á dźielone bywáią bez wiádomośći/ Mieszczan y obywátelow. 13. Jeśli do oddawánia liczby magistratus gesti nie przypuszczány bywa y wzywány pospolity człowiek.

ROZDZIAL LVIII.

RZąd pospolity ábo Politikę osobnie ták rozdźielona y opisáną / według kształtu rożnego Rzeczyposp: nie przyznawamy. Zwłasczá/ ieśli opisána / y wydźielona ták będźie / áby wszyscy rowni miedzy sobą / byli y miáni (iák w cnoćie/ ták y w szczodrobliwośći) iáko się rozumie y wykłáda. *lib. 3. Cap.* 7. od Aristotelesá.

NAprzod. Poniewaz nigdźiey tákowa rowność/ y mierność nie byłá widźiána y ználeźiona. 2. Jeśli wszyscy bedą rowni w wolnośći/ á tylko cnotliwi/ y z cnoty bedą obieráni tę prąwdźiwą Democrácyą może názwáć, 3. Abowiem stosowánia/ y vmiárkowánia złych / Rzeczypospolitá z Oligárchiey/ y Democrátiey powstáwa: świádczy Arist. lib. 4. cap. 8. & 9. 4. Wiele bowiem się przytrásiáią stosowánia/ y vmiárkowánia Rzeczypospolitey / ktore iednák nie máią kształtow rożnych w sobie: mogą bowiem dobre y złe/ sobie rownymi. Abo nierownymi / zmieszáne rożnie y rozmáićie vmiárkowáne bydź. 5. Abowiem mieszána Rzeczpospolitá / názwisko ma otrzymáć/ według przemagáiącey częśći/ gdy bowiem tu przeważy / y przemoże wolność nád cnotę. Democrácya rácżey/ y słuszniey ma bydź názwána. 6. Nád to Arist. cap. 9. pisząc powiáda/ że zmięsánie/ y vmiárkowánie Oligárchiey/ y Democrátiey/ skłáda się ze trzech sposobow. 1. Kiedy z obu sposobow práwá obieráne ábo wyięte bywáią/ coby się zdáło/ y przynależáło/ godne ku zátrzymániu / y záchowániu Rzeczypospolitey. 2. Gdy Democrácyey/ y Oligárchiey wykroczenie/ ábo niedostátek odłączywszy/ śrzodek bierzemy tych rzeczy / ktore obá stany stánowią/ á do nászey przysposobiáią/ y stosuią. 3. Gdy z częśći praw vtriusq; formæ sobie rownych iedne práwo spoiámy/ y ziednoczámy / tyleby były Politiæ rożne postánowione.

ROZDZIAL LIX.

ŁAtwie poznáć/ ieśli słuszny á pewny sie stał skład/ y pomieszánie/ iákichkolwiek ksztáltow/ y rządow Rzeczypospolitey/ z pięći przednich znákow/ y sposobow.

PIerwszy/ ieśli tákowe iest pomieszánie/ ktoreby nie mogło bydź rozeznáne/ ábo snádź wątpliwe. Ieśliże iest Oligárchia/ ábo Demokrátia/ tákże też sie ma rozumieć o drugich. 2. Gdy Rzeczpospolita cáłá/ simul inspecta & considerata oczywiśćie vkázuie/ y wystáwuie obie one rowne. 3. Ieśli odiąwszy iedne część/ y strone Rzeczypospolitey/ druga stroná/ áni iest Demokrátiey/ áni Oligárchiey podobna/ áni też stała y beśpieczna trwáć/ może bez drugiey strony/ y częśći. 4. Ieśli postánowiona Rzeczpospolita nie potrzebuie/ ábo innych ksztáltow/ sposobow/ y własnośći/ ábo obcych rátunku/ áby ták w cále mogłá trwáć/ y stáć. 5. Ieśli postánowiona/ y sporządzona podoba sie Mieszczánom/ y obywátelom/ ták áby ią ważyli/ czćili/ y szánowáli & diuturnam esse cupiant.

ROZDZIAL LX.

POwiedźiáły/ y opisáły sie do tąd krotko dosyć w prawdźie przyczyny/ stánowienia/ wykroczenia/ á zepsowánia/ iákieykolwiek Rzeczypospolitey osobney/ wyliczymy/ y zbierzemy też tu tákże przyczyny/ ktore wszytkim *R. P.* służą/ y przynależą/ áby ták z stąd łátwiey zrozumiáno było/ coby w káżdey Rzeczypospolitey sporządzeniu/ y záchowywániu nabárźiey/ y napierwey chronić sie/ á náśládowáć miáło/ y godziło. Pierwsza miedzy wszytkiemi iest/ zániedbywánie/ nievważenie/ á wzgárdá Bożych/ á ludzkich praw/ przećiw/ Bogu pobożnośći/ nabożeństwá/ y bogoboynośći: bliźniego miłośći/ y własnego zdrowia/ záczym niepo-słuszeństwo/ niespráwiedliwość/ y rozruchy.

a Cice. 2. de natu: ZNiowszy bowiem pobożność/ nabożeństwo/ ku Bogu/ wiáre y społkowánie narodu ludzkiego/ á sáme nayzacnieysza cnote/ idźie zátym spráwiedliwość áby byłá zniesiona/ a ten porządnie dobrze

á dobrze wszytko spráwuie y czyni co do pobożności należy y skłánia/ktory vmie záchowywáć to co do spráwiedliwośći przystoi y należy/ vt collatus in proximos misericordiæ riuulus, Iustitiæ fonte ducatur. b Miłość iedno serce/iedná myśl bráci wielu spráwuie. c A zniewáżenie/ ktoregokolwiek przykazánia wielką krzywdą iest. d

ra Deo. b Greg. lib. mora. c Aug. supra Ioan. d Hieron. in Epist.

ROZDZIAL LXI.

ZA temi idące są: ktore z pierwszych/ iáko godnieyszych/ á gruntownieyszych pochodzą/ y moc máią/ ábo im przećiwne sie stawáią.

NAprzod. Zysk/ y zazdrość/ lichwá iák około własnych ták y pospolitych dobr. 2. Żądzá á chćiwość pánowánia/ dosto ieństwá y godnośći; ábo tych ktorym przystep do zwierzchnośći y godnośći zámkniony iest/ y od niey odsądzeni są / ábo ći ktorzy drugim záyzrzą. 3. Z krzywdą Miesczan obćiążenie/ á niespráwiedliwa obroná. 4. Boiáżn zła/ qui diuturnitatis custos est, ábo gdy poddáni ábo pospolstwą sie obáwiáią/ sámi śiebie zobopolnie/ ábo możnieyszych y zwierzchnośći. ábo ktorzy sie boią/ áby nie podieli iákiey lekkośći/ szkody/ niesławy/ káránia zá złośći swe/ rozruchy y bunty w Rzeczypospolitey stroią. 5. Gdy [s]stan ábo część iedná wynośi sie nád drugą/ hárdźie y poteznie káze. 6. Abo gdy ieden z nich chce sie wynieść ábo dla sprawy iákiey dobrze odpráwioney y posłużoney/ dźielnośći/ ábo dla swey potegi/ władzey/ y godnośći/ z prawá pospolitego sie wydźiera y wyłącza. 7. Gdy możnieyszy wzgárdzáią inne/ y ie tłumią/ á niszczą/ wszelkimi sposoby / ábowiem pychá wszytko psuie / y wniwecz obraca. 8. Gdy dopuszczone y łączone bywáią/ rożne narody/ y prawá. 9. Gdy lekcy y sprosnemi á plugáwymi obyczáymi przełożonymi/ y ná zwierzchnośći są/ głupi/ młodźi/ niezbożni / lichwiarze/ łákomi/ pijánicy/ złey sławy/ żadną áni powagą/ áni godnośćią obdárzeni/ przyozdobieni. 10. Niedbálstwem przełożonych/ y vrzedu/ ktorzy dobrá pospolitego nie vpátruią / ále swey prywaty/ ktorzy obcym pánom poddáństwo/ y przyśiege oddawáią/ & qui liberis tanquam aliquando successuris carent. 11. Gdy Magistrat ábo zwierzchność / ábo nie záwiáduie / ábo lekce powáza/ máłe przyczyny do odmiennośći R.P. ćiągnące. 12. Nie zgodá możnieyszych/ y poteżnieyszych/ ktorzy ábo dla/ ábo przećiw Rzeczypospolitey dostoynośći cáłośći/ powstáią/ ábo dla osobnych y prywatnych spraw/ y nienawiśći/ buntow/ y rosterkow wszelákich / przyczynámi są. 13. Wyniosłość tych/ ktorzy kiedy Rzeczypos: dobrze służąc/ ią czym znácznym obdárzyli/ y przyozdobili szczęśliwym iákimkolwiek swym postepkiem / ábo vczynkiem / dostátkiem/ ábo porádą/ gdy innym áni chcą bydź

 rownymi/

rownymi / áni podleyszymi. 14. Jeśli wiele nieprzyiáciol máią w sámie śiedztwie / á potężnych / ktorzy ábo gwałtem / ábo zdrádą corruptorum pecunia, mieszczánom / y obywátelom zdrády / y śidłá / pod nimi czynią. 15. Jeśli nie mogą áni czásu woyny / y pokoiu / rzeczy do żywnośći nálezących / z swego páństwá wyżywienie mieć / ábo nie ná dobrym mieyscu miásto / ábo powiát leży / powietrzá dobrego / wody / drew etc. nie máiąc ále gory / y lássy / bory / sąśiedzkie szkodliwe. 16. Jeśli łátwie z iednego miástá ná dwoie rozdwoić się / y rozerwáć mogą / iáko gdy ie dzielą wody págorki / błotá / ábo insza przyczyná y sposob do rozerwánia śiebie / y rebelizowánia / á iedni drugich tłumić / y niszczyć / okázána y ználeziona bywa. a 17. Dotych y tym podobnych przyczyn przytrafiáią / y przydáią się obwieszczenia / y opowiádánia / Boskie / Kośćielne / kápłáńskie nápominánia / widzenia / y cudá rozmáite zgubę zá sobą ćiągnące / y okázuiące / iáko Saulowi okázáne były. b Ták wykorzenienie zguby / á z plondrowánie Jerozolimy vprzedźiły Komety ná kształt mieczow / świátłość niezwyczáyna / w Kośćiele / woł rodząc nád zwyczay iágnię / wozy / szyki / vfce / y zbroyne woyská / ná powietrzu widźiáne / w zbudzony IEZVS nieiáki / wołáiący przez cztery látá / we dnie y w nocy / opowiádáiąc zginienie miástá / o czym wszystkim czytay kto chce Josephá. c Toż się przydáło miástu Jerychowi / Sodomie / Gomorze / y Niniwitom / etc. Ták y dźiś dźiwnie / rożnie / á często nápomina Bog wszechmogący nas. O Boże day to / áby nie były w nas zátwárdźiáłe sercá násze / ad vocem præconum, & admonitionum eius.

a Arist. li. 5. Pol. C. 1. 2. 3. 4. b 1. Regu. 15. c Ioseph de bello Iudæ. lib. 7. c. 12.

ROZDZIAL LXII.

Z Przećiwney záśie strony / pospolite głowne / á powszechne / áby wszytkie R. P. długo szcześliwie trwáły / á fortunne ich przedśięwźięćia / y powodzenia były ma bydź pilne stáránie w tym miáney y vpátrowáne.

NAprzod. Pobożnosć / y nábożeństwo / bez ktorey áni Bogu / áni ludźiom może wiárá bydź záchowána / y dotrzymána. 2. Práwá áby dobre były stánowione / á postánowione / y vchwalone / záchowywáne / mężnie á rzewnie dotrzymáne / pełnione y ochronione / ná nich bowiem wszytko zbáwienie / y zdrowie polega R. P. gdźie bowiem nie stáią / y vstáią práwá tám gwałt nástepuie. 3. Zwierzchnosć y Magistrat obieráni / ktorzyby byli życzliwymi R. P. ma bydź im moc y władzá wszelák... spraw / zlecona / y dána do rządzenia / y spráwowánia / á máią bydź ludźmi pobożnymi / dobrymi / á cnote nád wszytko przekłádáiący. 4. Ma

bydź

bydź/ y przynależy mądrość y roſtropność/oná bowiem záiſte R. P. ßczę-
śliwa ieſt/ktora/y nád ktorą mądrzy ludźie/ á zwłaßczá Philozophowie
rząd zleczony y pieczołowánie o niey máią. 5. Nawietßa ieſt bowiem mie-
dzy innymi práwy/y cnoty/y nazacnieyßa ieſt ſpráwiedliwość poſpolita
w ſądách: oſobna w kontráktách/y kupiech/ bez tey Páńſtwá y Mocár-
ſtwá ſą morderſtwá & latrocinia: dla nieſpráwiedliwośći przenoßone by-
wáią Kroleſtwá / Páńſtwá od rodzáiu do rodzáiu. 6. Ko-
śćioły/Akádemiæ/ßkoły/& ſeminaria cnot y náuk wßelkich máią być zá-
kłádáne/fundowáne/y wychowáne/nie trzebá tu koßtu żadnego żáłowáć
to bowiem ieſt cor & oculus R.P. 7. Zgodá/miłość miedzy iák pánuiącymi
ták ſłucháiącymi zobopolnie y z obcymi ma być záchowána/ przez tey bo-
wiem gruntownie á wielkie rzeczy ſtábieią/y wniwecz ſię roſproßáią. 8. Je-
śli práwá w ſwey mocy/godnośći ſtoią/á od żadnego gwałcone nie będą
ſic enim & perſonarum, & legum manet authoritas, exemplorum impeditur
prauitas. 9. Jeśli áni miedzy zwierzchnośćią y magiſtratem, áni miedzy
Mießczány y poddánymi/ ćierpią záchowywáią/ á báwią ſię pochlebcá-
mi/y pokoiu poſpolitego buntownikámi. 10. Niezgody y záßćia miedzy
możnemi/ y potężnieyßymi/práwy obwárowáne/ochronione winámi/
y karą vśmierzone/á z predká znaßáne máią bydź. 11. We wßelákich ſprá-
wách máią być vitandæ & fugiendæ immutationes zwłaßczá gdy tego gwał-
towna potrzebá nie nieśie/aut ex priuato beneplacito. 12. Zwierzchność y
ná vrzedźie záſádzáiący rectè ſe gerant iák ſwoimi Kollegámi / ták y z pod-
dánymi/eos non offendendo, ignominia non afficiendo, eorum opera vten-
do, nie máią być ku wßelákiemu ich pożytkowi/żywnośći nábyćia/áni też
w dochodzeniu godnośći / y vrzedow omießkániem y przeßko-
dą. 13. Magiſtrat ábo ná zwierzchność záśiádáiący/máią miec długie rece
& oculos ſemper apertos, ktoremiby y coby poſtronnie / y domá obecnie ſię
dźiáło/ czuynie/á pilnie vpátrowáli/ á coby z rzeczy było / odpráwowáli.
14. In potentia, & honore ſiue concedendo, ſiue auferendo, z lekká/y nieſkwá-
pliwie poczynáć máią/ áni vpornie/nierozmyślnie/áni leniwie/kogo wy-
wyżßáć/áni zniżáć. 15. Záchowywáć/zátrzymawáć/w ywyżßáć/ßanowáć/
máią ſtárodawne zacne/á dobrze záſłużáłe/domy / y familiæ, z tákowych
bowiem R.P. y ná tákowych záwiſłá/y ſtoi. 16. Skárby poſpolite/ Caykau-
zy/ Spiklerze/ piwnice/&c. według ſpráwiedliwośći czáſu pokoiu nápeł-
niáć/żywnośći nábywáć y záchowywáć / w potrzebie vżywáć máią.
Hic enim murus atheneus, neruus pacis & belli. 17. Pilnie vpátrowáć
y wárowáć / & legibus, & ſociis, dozorcámi/ áby pożytku żáden z
dobr R.P. ſobie nie przywłáßczał/á ſwego właſnego / á niżli ſwoich vpá-
trował. ſed legitima potius ratio reddatur omnium. 18. Szácowánie dobr
Mieyſkich/ ábo w rok/ábo ná káżdy mieśiąc/ vt cenſus augeri vel minui, á-
bo ktorzy ſpoſobnieyßymi ſą ku zwierzchnośći/ y poſpolitych ſpraw/á po-

trzeb

trzeb cognosci, y iákáby moc/ potęgá Mieszczan/ y Miástá byłá/ iák czásu pokoiu/ ták y woyny zrozumiána mogłá być. 19. W dostátkách/ y w bogáctwie/ ile może być/ mierność/ y rowność záchowána/ & inducenda, sin minus, sint tamen potentiores, ktorzy R.P. bárziey życzliwemi są. 20. Mieszczánie młodszy/ y nowotnieyszy á świeżo nástáli/ pilnie wyćwiczeni máią być & applicandi ad Reip. formam eiusq; leges, w ktorey przestáwáć y trwáć máią: multum enim est à teneris assuescere. 21. Vsilnie ná tym máią być/ y o to się pilnie stáráć powinni/ spráwcy/ y rządcy wszelcy/ áby dobrze vpátrowáli/ ktorymby niegdy/ y teraz inne R.P. dobrze postánowione/ długo záchowáne y sposobiáne/ á iákimi wykrocone/ á wniwecz obrocone były sposoby/ y kształty/ á coby w obcych dobrego vználi/ áby náśládowáli/ malum autem à sua *R,P.* arceant, á ták szczęśliwym będzie/ & manebit quem faciunt aliena pericula cautum. *Arist. lib. 5. Cap. 5. 6. 7. 8. & 9.*

ROZDZIAL LXIII.

PO opisániu/ y w prowádzeniu kształtow R.P. mamy pilno bacżyć/ y vważáć nalepszy być ten Rzeczypospolitey kształt á sposob quod naturæ moribus, zwyczáiowi/ & regioni, iákiegolwiek ludu/ á pospolstwá przysposobiány/ y vmiárkowany bywa/ ábyśmy ábo kształt Miástá od ludu y pospolitego człowieká moribus alienum non instituamus, ábo przyrodzone práwá według ludzkiego zdánia y mniemánia / ac voluntati repugnante, natura seruire cogamus: mieysce bowiem poniewaź wielka rożność iest/ rożne też rozstworzenia/ y przysády/ rożne przyrodzenia ludźi / ktore rożnych Páństw/ y władzy/ potrzebuią. Zámykam tedy wszelkie R. P. y dobrze postáwione/ sądzę/ y długo trwáiące / y stoiące być mowię / ieśli trzy rzeczy przywłaszczáne/ y przyznawáne będą trzem. BOGV, cześć y chwałá/ iáko Stworzyćielowi/ miłość iáko Odkupićielowi / boiáźń iáko Sędźiemu. BLIZNIEMV. Zwierzchności/ y wyższemu / ludzkość / rownemu/ poszánowánie. SOBIE. Około sumnienia opátrzność/ vmysłu/ y sercá ozdobę/ y ochędożność/ ćiáłu náukę y kárność. A náostátek / skromnie/ spráwiedliwie/ vczćiwie/ á pobożnie żyć.

Hæc tria perpetuò meditare Aduerbia pauli,
Hæc tria sunt vitæ regula sancta tuæ.

...owski: 1707 24 Februarij

...dosc do Pana Sebastyana Iny...
...t wydac chorby i niegotowa by...
...skazyc posłac ią do poświę...
...żeli by miał czas WMPan
...klawikort, (który obiecał go
...WPom to wszystko odebrac Jestem
...rliwym WMPanstwu
X M F. W. ...

Sit Deus nobiscum Qui Contra nos
Hic Liber meus
Testis est Deus

Tabula eclips[is] solis cente in aute

	0	1		2		3		4		5		
	12	11		10		9		8		7		
	dem pre ...	pun ... ecli ...		dem pre ...	pun ecli pun			dem pre ...	pun ecli ...			
p	m	h m	p	m	h m	p	m	h m				
0	1 4	21 36	41	1 3	21 36	41	1 7	21 35	40			
	1 2	21 11	41	1 3	21 12	41		21 6	41			
[illegible]												